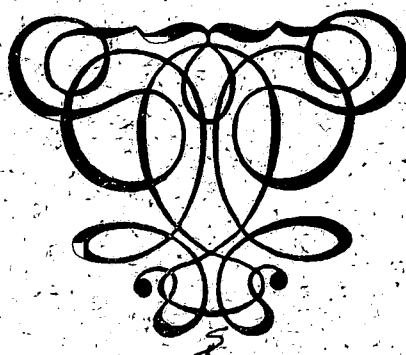

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Axel Brusewitz, Den svenska utrikesnämndens norska och danska paralleller. — **Emil Sommarin**, Den egentlige opphovsmannen till Skånes enskilda bank och därmed även till hela vårt nuvarande bankväsen. — **Hjalmar Haralds**, Folkrepresentativt statsorgan. En teori om folkrepresentationen av svenskt ursprung. — **Översikter och meddelanden**: I. Politik: Konstitutionella frågor vid 1924 års riksdag. Av *J. E. Nilsson*. — II. Statistik och ekonomi: Inlåningsrörelsen i de skånska sparbankerna under år 1924. Av *B. Linderoth*. — **Litteraturgranskningar**: Betänkande ang. tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget.
Anm. av *Fritz H:son Bröck*.

ÅRG. 27

OKTOBER 1924

HÄFT. 4

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-årsjubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar, av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framfråda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad MÅLMGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare, under medverkan av undertecknad SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten SVEN WICKSELL (statistik) samt doktor KNUT TYNELL och lektor J. E. NILSSON (Översikter och meddelanden, avdelning Politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr dr. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan, förbjudes.

Lund i december 1923.

Sigfrid Wallengren.

Professor i statskunskap och statistik.

Robert Malmgren.

Professor i stats-, förvaltnings-, kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.

Professor i nationalekonomi och finansrätt.

Lauritz Weibull.

Professor i historia.

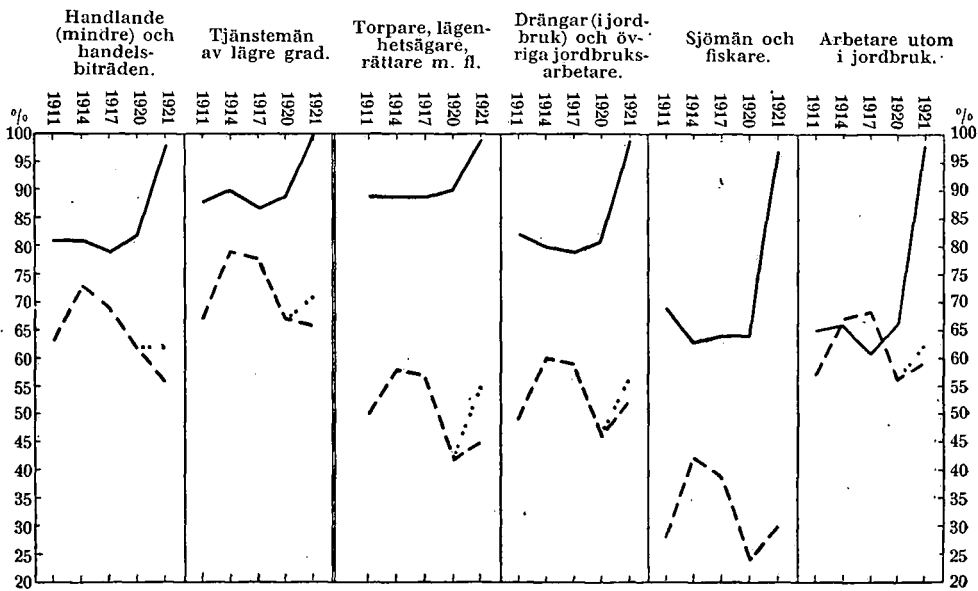
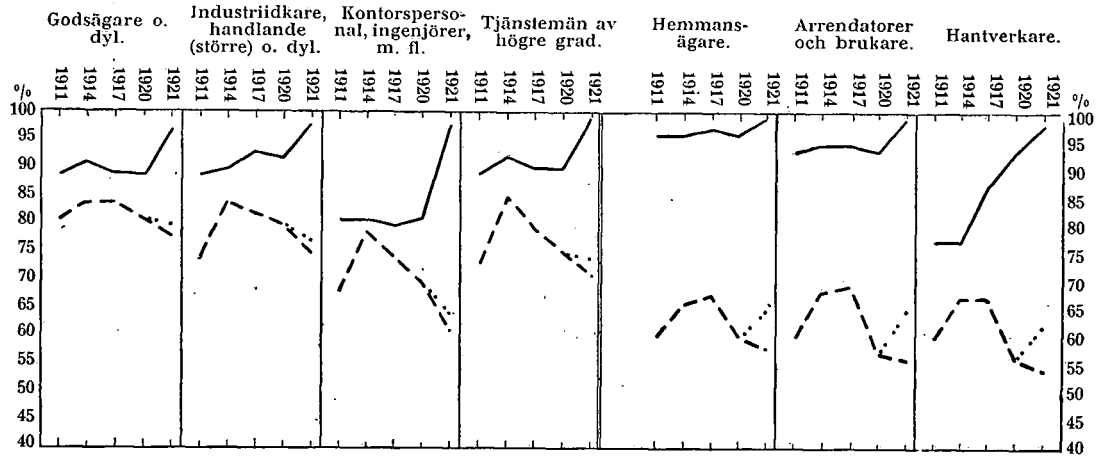
Martin P:n Nilsson.

Professor i klassisk fornkunskap och antikens historia.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris Kr. 4: —.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3: —.

Nr 4. Röstretten och deltagandet i valen inom olika yrkesgrupper, i relativa tal, vid andrakammarvalen åren 1911—1921.

— = Röstberättigade i % av i röstlängd upptagna.
 - - - = I valet deltagande i % av de röstberättigade. (1911—1920 m.; 1921 m. o. kv.)
 = I valet deltagande män i % av röstberättigade.

kring 1,748,000 väljare infunno sig vid valurnorna, varav c:a 950,000 män och 798,000 kvinnor. Under perioden 1911—1920 deltog lägst c:a 607,000 personer, vid 1911 års val, och högst c:a 763,000 personer vid 1914 års vårval, som ha att uppvisa det absolut taget livligaste valdeltagandet före 1921 års val och det relativt livligaste som förekommit.

Antalet röstande i % av de röstberättigade belyses av diagram 2 beträffande hela riket, varjämte uppgifter därom meddelas i tab. A. Av diagrammet och tabellen framgår, att valdeltagandet under censusvalrättens tid överhuvud taget var stätt i stigande: år 1872 deltog endast 19% av de röstberättigade i valen, medan samma antal år 1905 utgjorde 50% och år 1908 61%; sistnämnda procenttal är det högsta före år 1914 och giver vid handen, att deltagandet vid valen år 1908 var betydligt livligare än vid något tidigare val. Det är naturligt, att den allmänna rösträttens införande skulle till en början medföra en sänkning av valfrekvensen, då så många nya valmän tillkommo, av vilka åtskilliga kanske tvekade att infinna sig vid valurnorna. Så skedde även år 1911, då deltagareprocenten var något lägre än vid närmast föregående val. En tendens härtill har även visat sig år 1921, i detta fall beroende huvudsakligen på mindre livligt deltagande från kvinnornas sida än från männens.

Det livligaste valdeltagandet ägde, som förut nämnts, rum vid 1914 års vårval, då c:a 70% av valmännen infunno sig vid valurnorna, beroende på bl. a. den då utbrutna politiska krisen. Närmast kom valfrekvensen vid samma års höstval, utgörande 66%, och därefter vid 1917 års val, med obetydligt lägre procenttal. Dessa tre val beteckna tillsvidare kulmen i vår politiska livaktighet. Vid 1920 års val minskades valfrekvensen åtskilligt och även i någon mån vid 1921 års val, om hänsyn tages till samtliga deltagande såväl män som kvinnor (54%). Tages däremot endast hänsyn till männens deltagande, ägde vid sistnämnda val en ökning i valfrekvensen rum i jämförelse med vid 1920 års val. Av de röstberättigade männen enbart deltog nämligen ett något högre antal (62%); av de röstberättigade kvinnorna enbart ett något lägre antal (47%).

DEN SVENSKA UTRIKESNÄMNDENS NORSKA OCH DANSKA PARALLELLER.

AV

PROFESSOR AXEL BRUSEWITZ.

Genom grundlagsändring 1919—21 erhöill den svenska riksdagen i utrikesnämnden ett fast specialorgan för kontroll av regeringens utrikespolitik. Kort efteråt följdes det svenska exemplet av våra grannländer Norge och Danmark, i det även här inrättandet av särskilda organ för en fortlöpande parlamentarisk utrikeskontroll vunno laglig hävd, i Norge 1922—23 (visserligen endast provisoriskt) och i Danmark 1923.

I alla tre länderna är det fråga om konstitutionella nyheter av icke ringa räckvidd. Minst dock kanske vad beträffar Sverige. Vår utrikesnämnd hade som bekant sin förelöpare i det hemliga utskottet, vars historiske arvtagare den är. Existerande i vår författning alltsedan 1809, kom emellertid det gamla hemliga utskottet icke att spela någon större praktisk politisk roll. Under ett sekel efter 1809 begärdes dess tillsättande av Kungl. Maj:t endast 11 gånger, efter 1853—54 års riksdag endast 2 gånger. Från att sålunda ha varit en hart när död bokstav i författningen blev det med världskriget åter en levande, och det i osedvanligt hög grad. Från och med 1914 års senare riksdag var det tillsatt alla riksdagar, med undantag av 1915 års, och spelade därunder en verklig roll i vårt politiska liv. Ett bevis för den stadigvarande position det hemliga utskottet under denna tid i viss mån redan tillvunnit sig utgör i själva verket 1919—21 års grundlagsreform. Rättsligt medförde denna stora och principiella nyheter, men faktiskt bygger den i väsentliga avseenden på och lagfäster den nya praxis, som hos oss utvecklats under världskrigsåren.

Ej heller i Norge och Danmark var man alldeles utan praktiska erfarenheter, innan man skred till formlig lagstiftning för åstadkommande av ett närmare utrikespolitiskt samarbete mellan regering och riksdag. Visserligen saknade man här historisk anknytning till tidigare inrättningar av det slag som det svenska hemliga utskottet. Men under världskrigets senare år uppstodo i båda länderna mer eller mindre regelmässiga parlamentariska delegationer med uppgift att i samråd med regeringen dryfta de brännande utrikespolitiska spörsmålen. Produkter av den kritiska tidens omedelbara behov, ombildades de sedermera till fasta institutioner — en utveckling alltså som är ganska nära beslätad med den svenska. Att därvid även direkt påverkan från det äldre svenska mönstret gjort sig gällande är påtagligt. Det hemliga utskottets tillvaro i Sverige var väl känd i våra grannländer och åberopades uttryckligen redan vid första uppkomsten av motsvarande utskott där. Än mera skönjbar är influensen från Sverige, då man senare skred till dessa utskotts lagliga organisering. Tydligt har därvid den kort förut antagna svenska grundlagstexten i viktiga delar tjänat som förebild.

De norska och danska utrikesdelegationerna äro sålunda ur flera synpunkter ägnade att tilldraga sig uppmärksamhet från svensk sida. De stå som paralleller till vår utrikesnämnd, ja de kunna, på grund av dennas ställning som äldre föregångare, i viss mån betraktas som dess avläggare. I vilken grad detta är fallet kan först visas genom en mera ingående jämförelse, som längre fram skall göras. Våra grannländers lagstiftning på här ifrågavarande område är emellertid i och för sig av det intresse, att den förtjänar att något närmare behandlas. Genom ett studium av dess uppkomst och utveckling, dess politiska förutsättningar och syften i vardera landet för sig skola vi bättre förstå dess slutliga utformning och innebörd¹.

¹ En särskild behandling av den svenska utrikesnämndens ställning och organisation, vartill jag hoppas få tillfälle återkomma i annat sammanhang, lämnas här åsido. Se härom kommittébetänkande, avgivet 15 mars 1919, med förslag till grundlagsändringar åsyftande ett närmare samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska angelägenheter, samt min uppsats, Grundlagarna och den utrikespolitiska sekretessen (Forum 1923).

I. Det norska utrikesutskottet.

Det norska utrikesutskottet — »utenrikskomiteen», som den officiella norska benämningen lyder, eller »utanriksnemndi»¹, som det heter på »målet», med en term som verbalt motsvarar vår svenska — leder sin uppkomst från år 1917, ett år tidigare än motsvarande danska institution. Initiativet till dess tillsättande togs av regeringen i 1917 års trontal, där med styrka framhölls önskvärdheten av att det i dåvarande utomordentligt kritiska utrikespolitiska läge skapades en fast och regelmässig kommunikation mellan regering och storting. Tidigare och särskilt under hösten 1916 hade den utvägen anlåtats, att regeringen sammankallade stortingets presidentskap jämte ledande politiker inom de olika partierna till konferenser, en utväg som emellertid betecknades som föga tillfredsställande. »Det bør derfor», heter det i trontalet, »komme under overveielse, at der av Stortinget vælges en komité, som kan tilkaldes til raadslagning med Regjeringen i vigtige spørmaal»².

Denna direkta anmaning från regeringshåll upptogs i stortinget av dess president Mowinckel, som väckte förslag, att ett utskott, bestående av 17 medlemmar, för det begärda ändamålet skulle väljas. Förslaget bifölls i stortinget den 20 jan. så gott som enhälligt (alla röster mot en), och kort därpå tillsattes utskottet (22 jan.)³. Dettas mandat gällde, liksom andra stortingsutskotts, för hela stortingsperioden, vilken utgick 1918. År 1919 tillsattes utskottet på nytt för följande stortingsperiod (1919—21). Sistnämnda år ökades antalet medlemmar från 17 till 20, vilken förändring huvudsakligen torde tillkommit för att bereda förutvarande statsministern Gunnar Knudsen plats i utskottet⁴. Samtidigt väcktes motioner, vilka påyrkade en fastare reglering av utskottets uppgifter och verksamhetsformer. En sådan kom också före utskottets nybesättning följande år till stånd, vilken ordning dock endast erhöll provisorisk giltighet. År 1923

¹ Den allmänna norska benämningen på utskott är »komité», på »målet» »nemnd».

² Stortingsforhandlinger 1917 I: A, s. 1.

³ Stortingstidende 1917, s. 61 f.

⁴ Stortingstidende 1921, ss. 13 och 19.

antogos nya bestämmelser, men ej heller dessa synas vara att uppfatta såsom definitiva. De äro emellertid de för närvarande gällande.

Det var alltså en ganska lång erfarenhet — fulla fem års praxis — som man i Norge hade att bygga på, då man skred till formligt lagfästande av ett särskilt parlamentariskt organ för utrikeskontrollen. Tydligt är, att en närmare kännedom om denna praxis är av största värde för bedömandet av den lagstiftning, som senare kommit till stånd, varförutom den givetvis har sitt intresse i och för sig på grund av den ganska betydande roll utrikesutskottet av allt att döma spelat åtminstone under de första åren av sin tillvaro. Lika tydligt är emellertid, att det stöter på stora svårigheter att få verklig kunskap om utskottets verksamhet. Det har, liksom det svenska hemliga utskottet, levat sitt liv i det fördolda utan att lämna ifrån sig några officiella handlingar, som därom kunna ge någon upplysning. Emellertid har utskottet vid olika tillfällen varit föremål för utförliga debatter i stortinget, varvid av ledande politiker, däribland utskottsmedlemmar, uttalanden gjorts, vilka giva en viss inblick i utskottets ställning och arbetssätt. Dessa debatter, som därför här något skola sysselsätta oss, äro även ur den synpunkten av intresse, att de ge god upplysning om den under årens lopp alltefter den växande erfarenheten tämligen skiftande uppfattning, som inom olika politiska partigrupper gjort sig gällande rörande ifrågavarande utskotts egentliga värde och uppgift.

De direktiv, som gavs utrikesutskottet vid dess tillkomst, voro mycket knapphändigt avfattade. De innehållas i följande två punkter i det om utskottets tillsättande väckta och antagna förslaget¹:

»1:o. Stortinget nedsætter en specialkomité paa 17 medlemmer.

2:o. Komiteens opgave bliver sammen med regjeringen at drøfte landets utenrikspolitiske stilling og andre i forbindelse dermed staaende spørsmåal.»

Dessa bestämmelser, ånyo antagna 1919, voro de enda, som reglerade utskottets ställning under de första fem åren till 1922. I viss mån böra de dock suppleras med en del yttranden i stortinget, i all synnerhet under den debatt som föregick det första valet av utskottet 1917, vilka yttranden avsågo att närmare precisera dettas uppgifter

¹ Se ovan s. 287 n. 3.

och vilka oemotsagda sedermera vid upprepade tillfällen återopades såsom auktoritativa¹.

För svensk uppfattning, med vår noga utstakade, av grundlagen säkrade utskottsorganisation, ligger det något främmande i att ett nytt och viktigt parlamentsorgan på detta sätt helt plötsligt och tämligen formlöst tillskapas. Den av stortinget vidtagna åtgärden kan dock ej, rättsligt sett, betecknas som ett steg utanför författningen. Den norska utskottsorganisationen, väl så månggrenad som den svenska, är ej upptagen i grundlagen, utan bestämmelserna härom återfinnas, i likhet med vad fallet är i de flesta länder, i parlamentets arbetsordning, vilken när som helst kan ändras. Någon ändring av denna med införande av nya bestämmelser var det dock ännu ej fråga om vare sig vid tillsättandet av utrikesutskottet 1917 eller 1919, utan man betjänade sig av den utväg, som arbetsordningen anvisar, då den medger tillsättande vid sidan av de fasta utskotten av ett särskilt utskott, vanligen kallat »specialkomité», för behandling av »en enkelt sak eller et enkelt slags saker»². Ett sådant specialutskott var utrikesutskottet, och därigenom var i allmänhet ramen för dess konstitutionella ställning given.

Med denna egenskap av ett specialutskott, tillsatt i enlighet med arbetsordningens föreskrifter, är emellertid utrikesutskottets ställning ingalunda uttömd. Det var i själva verket från början fullt klart, att det icke alls var avsett att bli ett vanligt specialutskott. Detta slags utskott, vilka torde kunna jämföras både med de svenska tillfälliga utskotten, sådana dessa ursprungligen tilltänkts, och de särskilda utskotten, ha normalt att förbereda och till stortinget inkomma med utlåtande rörande ett spörsmål eller en grupp av ämnesförbundna spörsmål, varpå de efter fullgjort uppdrag upphöra. Vis-

¹ Då stortingets presidentskap den 17 febr. 1919 föreslog val av utrikesutskott för följande stortingsperiod, återopade det särskilt förslagsställarens (Mowinckels) uttalande 1917 såsom normerande (Indstillinger til Stortinget 1919, nr 20). I presidentskapets utlåtande den 22. nov. 1921 angående nya bestämmelser för utskottet ges med ledning av tidigare stortingsuttalanden en tämligen utförlig sammanfattning av utskottets ställning och uppgifter, som i detta avseende torde kunna betraktas såsom ett fullgott uttryck för den allmänna uppfattningen (Stortingsdokumenter 1922, nr 1, s. 2).

² »Stortinget og dets avdelninger kan, når sådant undtagelsesvis finnes fornødent, nedsette særskilte komiteer til behandling av en enkelt sak eller et enkelt slags saker» (Stortingets forretningsorden, § 13).

serligen hade även utrikesutskottet ett visst givet uppdrag, nämligen att taga i övervägande landets utrikespolitiska ställning — ett rätt obestämt ämne, som dock med någon pressning av arbetsordningens uttryck kan hänföras under beteckningen »et enkelt slags saker» — men tydligen hade man mycket litet tänkt på den del av dess uppgift, som i ordinära fall skulle varit huvudsaken, nämligen att verka som förberedande organ i förhållande till stortinget. För det ändamålet hade för övrigt utrikesutskottet knappast behövt skapas, då redan ett annat utskott, konstitutionsutskottet, hade denna uppgift vad utrikesfrågorna angår¹. Och meningen var för ingen del — vilket bör observeras — att utrikesutskottet härvidlag skulle upptaga konkurrens med konstitutionsutskottet.

Vad man närmast åsyftade med utrikesutskottet var tydligen att åstadkomma ett organ, som ständigt skulle finnas till hands för samråd och förhandlingar med regeringen, utan att man därför egentligen avsåg, att dess förbindelser med stortinget skulle vara avklippta. Denna dubbelkaraktär hos utskottet av å ena sidan en stortingsdelegation med bibehållna om också ej så noga bestämda förpliktelser till uppdragsgivaren och å andra sidan ett förhandlingsorgan till regeringens tjänst är typisk för hela dess ställning och förlämnar det en viss osäkerhet, för att icke säga en inre motsägelse, som under utvecklingens lopp alltmer framträder. Den frågeställning, som stän-

¹ Enligt arbetsordningens § 10 hör till konstitutionsutskottets uppdrag även att taga befattning med »utenlandske anliggender», varmed avses både utrikesbudgeten och de förbund och traktater, vilka framläggas till antagande av stortinget. — I detta samband förtjänar även nämnas, att stortinget redan tidigare ägt och alltjämt äger ett slags särskild utrikesdelegation, nämligen i det niomannautskott, som odelstinget enligt grundloven § 75, f. och g., skall tillsätta för granskning av hemliga protokoll över diplomatiska och kommandomål ävensom hemliga överenskommelser med främmande makter. Detta utskott har dock i regel varit identiskt med protokollutskottet, som har den allmänna protokollgranskningen om hand (se härom Översikt över frågan om utrikespolit. ärendens handläggning i vissa främmande länder, s. 6 f., tr. som bil. II till ovan cit. kommittéförslag av 1919 ang. grundlagsändringar åsyftande ett närmare samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska angelägenheter). Åtminstone vid ett tillfälle har ett försök gjorts att skilja på det nämnda niomannautskottet och protokollutskottet. År 1910 utsågs ett sådant utskott för sig, sammansatt av stortingets mest framstående krafter. Den möjlighet som förelåg att på denna väg utbilda ett särskilt utrikesorgan övergavs emellertid snart, då det visade sig svårt att besätta protokollutskottet, om detta skulle berövas sin intressantaste arbetsuppgift (se härom anförande i stortinget den 24/1 1922 av Hambro, Stortingstidende 1922, s. 41 f.).

digt uppstår, när man söker närmare tränga in i utrikesutskottets verksamhet, blir därför också av dubbel natur: Hurudant var dess förhållande till regeringen? Och hurudant var förhållandet till stortinget?

Förhållandet till regeringen är, såsom ovan antytts, den sida av utrikesutskottets ställning, som nästan uteslutande betonas i 1917 års direktiv. Dess uppgift skulle vara att tillsammans med regeringen dryfta den utrikespolitiska situationen. Men detta är också allt vad som härom säges, och man får intet veta om de ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, som skulle binda regering och utskott till varandra. Underlåtenheten att härutinnan komma med detaljerade stadganden synes varit fullt avsiktlig. Man ville låta en praxis småningom stadga sig, som gav ett naturligt svar på de olösta frågorna¹. Detta hindrar icke, att man på ledande håll redan från början var på det klara med och även ansåg sig kunna angiva vissa huvudlinjer för utskottets sätt att arbeta, linjer vilka sedermera också i stort sett synas ha blivit följda².

Sålunda har det alltid förutsatts såsom en given sak, att regeringen vore förpliktad att stå i ständig kontakt med utrikesutskottet och hålla detta à jour med förekommande frågor och händelser. Men naturligtvis inte med alla frågor, små och stora, utan urskillning. Förhållandet mellan regering och utskott i förevarande avseende jämfördes träffande av statsminister Gunnar Knudsen i ett anförande 1917 med det förhållande, som existerade mellan utrikesministern och övriga regeringsmedlemmar³. Lika litet som det vore möjligt eller nödigt, att dessa senare underrättades om allt som föreföll i utrikesdepartementet, lika litet vore det möjligt eller lämpligt att låta utrikesärenden av alla slag passera revy i utskottet.

¹ Jfr uttalanden i denna riktning av Castberg och statsminister Gunnar Knudsen (Stortingstidende 20/1 1917, ss. 56 och 58).

² En kortfattad skildring av utrikesutskottet, sådant detta utvecklats efter två års verksamhet, lämnas i anf. Översikt över frågan om utrikespolit. ärendens handläggning etc., s. 8 f. Till stor del är denna skildring grundad på underrättelser, som inhämtats från norska utrikesdepartementet.

³ Stortingstidende 20/1 1917, s. 57. — I detta samband hänvisas en gång för alla till de grundläggande debatterna 1917 (ibid. s. 47 ff.), i synnerhet till anförandena av den då härskande stortingsmajoritetens ledare Gunnar Knudsen och Mowinckel (förslagsställaren).

Endast i viktigare spörsmål vore det vanligt att regeringsmedlemmarna konfererade inbördes, och alla sådana spörsmål skulle även utskottet få del av. Dettas ställning till och kunskap om utrikespolitiken skulle alltså bli ungefär densamma som regeringens i dess helhet.

Att så i verkligheten varit fallet kan väl också i största allmänhet antagas, och särskilt torde det program, som låg i statsministerns uttalande, blivit följt de första kritiska åren 1917 och 1918. Efter denna tid har utskottets verksamhet icke på långt när varit så livlig som tidigare, vilket emellertid delvis förklaras av det lugnare utrikespolitiska läge, som inträtt efter världskrigets slut.

Om det alltså kan sägas, att en någorlunda regelmässig kontakt upprätthållits mellan regeringen och utrikesutskottet, så synes det stå utom allt tvivel, att arten av denna kontakt i vissa avseenden varit mindre tillfredsställande. En nödvändig betingelse för att ett utskott av detta slag verkligen skall kunna fylla sin uppgift och göra sig gällande är givetvis, att dess medlemmar beredas tid och tillfälle att taga del av och sätta sig in i allt det material, åtminstone det väsentliga, som rör de spörsmål, vilka de ha att uttala sig om. I detta stycke synes åtskilligt ha brustit. Bristen har egentligen inte legat i ovillighet från regeringens sida att lägga fram belysande material i form av vederbörliga diplomatiska aktstycken och dokument. Uttalanden av olika utskottsmedlemmar vittna om att erforderliga handlingar icke saknats¹. Utan bristen har legat däri, att utskottets sammanträden varit ofillräckligt förberedda.

Det vanliga torde varit att ledamöterna, då de kallats till sammanträde, icke alls eller endast högst ofullständigt ägt kännedom om de ärenden, som därvid skulle förekomma. I varje fall synes det ej varit brukligt, att föredragningslistor eller instruktionsmaterial på förhand meddelats². Ej heller torde skriftliga utredande exposéer

¹ Se t. ex. anföranden av Otto B. Halvorsen och W. Konow den 29/1 1922, båda medlemmar av utskottet 1919—21 (Stortingstidende 1922, ss. 39 och 47). Mot dessa vittnesbörd kunna visserligen anföras andra, som gå i en mindre förmånlig riktning, men de hänföra sig till de allra sista åren, då ordningen synes ha försämrats.

² Castberg, som alltsedan 1917 varit medlem av utrikesutskottet, betygade 1921, att praxis är, »at utenrikskomiteen sammenkalde, uten at man har anelse om hvad der skal foretages» (Stortingstidende 1/2 1921, s. 38). För ytterligare vittnesbörd i samma riktning jfr nedan s. 293 n. 1.

annat än mycket undantagsvis vid själva sammanträdena blivit framlagda. Visserligen har kanske därvid en mängd originalhandlingar företetts, men tiden har då icke sällan varit alltför knapp till ett ingående studium av dessa. I stället ha utskottsmedlemmarna väsentligen fått bygga sin uppfattning på muntliga informationer av regeringen, föredrag av utrikesministern eller särskilt tillkallade sakkunniga. Att det under sådana förhållanden ofta för dessa varit svårt att bilda sig en självständig mening i de spörsmål, som förelagts dem, ligger i öppen dag, och än mera att däröver avgiva självständiga rådslag.

Naturligtvis ha förhållandena i nu nämnda avseende gestaltat sig olika i olika situationer. Har tiden för ett ärendes avgörande varit knapp, har oundvikligen behandlingen av ifrågavarande ärende blivit därefter. Har åter längre tid stått till förfogande, så har denna på lämpligt sätt kunnat utnyttjas. Men även med hänsyn tagen till alla skiftande omständigheter kvarstå de antydda bristfälligheterna i utrikesutskottets organisation och arbetssätt som en allvarlig grund till anmärkningar mot detsamma. Och kritik har icke saknats. Vid upprepade tillfällen har det svävande och ometodiska i utskottets förhandlingsordning, som i hög grad hindrat medlemmarna att arbeta sig in i ärendena, framhållits såsom en av institutionens största svagheter. Kritiken har kanske stundom varit överdriven, men att den innehållit åtskilligt av berättigande har även från ansvarigt regeringshåll erkänts¹.

¹ En av utskottets medlemmar, Hambro (h.), har av sina erfarenheter från utskottssammanträdena givit en utförlig, konkret målade skildring, vilken torde förtjäna att här till större delen anföras (Stortingstidende 27/1 1921, s. 22): »Utenrikskomiteen blir sammenkaldt ved særlig varsel i Stortinget, uten at utenrikskomiteens medlemmer paa forhaand vet nogetsomhelst om, hvilke spørmaal der skal behandles i det enkelte komitémøte, uten at de faar sig tilstillet nogen art av dokumenter, hvorved de paa forhaand kan sætte sig ind i saken. Og i det enkelte møte — ialfald i de møter jeg har hat anledning til at delta i — er forholdet det, at spørmaalene blir os forelagt, mens vi staar ganske uforberedt, ikke har hat anledning, som jeg nævnte, til at sætte os ind i dem grundlig; det forlanges da av os i almindelighet at vi skal avgi i dette hemmelige lukkede møte en erklæring i den ene eller den anden retning. Det har ved en række tilfælde været voteringer, uten at medlemmerne av komiteen har hat anledning til at gjennempløie dokumenterne, at indhente de oplysninger de kunde anse for ønskelige, og at træffe avgjørelsen under den følelse av personlig ansvar, hvormed ethvert komitémedlem i Stortinget træffer den enkleste avgjørelse i

Om det inflytande utrikesutskottet kunnat utöva på regeringen och om den politiska ställning dessa båda parter över huvud intagit till varandra är det självfallet omöjligt att fälla ett bestämt omdöme. Man får emellertid av de antydningar, som härom i stortingsdiskussionerna kommit fram, det intrycket, att utskottet ingalunda kan be-tecknas såsom den dominerande parten. Detta utesluter naturligtvis icke, att utskottet åtminstone tidvis spelat en nog så inflytelserik roll. Det har varit sammansatt av stortingsgruppernas ledande män, och dess råd och anvisningar ha givetvis varit av betydelse för regeringens ställningstagande. Men den roll utskottet spelat har av allt att döma icke varit av den art, att det otillbörligt inkräktat på regeringens självständiga ledning.

Att ledningen hel och obesuren skulle ligga hos den ansvariga regeringen, att det avgörande beslutet skulle tillhöra denna var en grundsats, som från början allmänt proklamerades och som sedan ofta återupprepats¹. I realiteten synes också denna grundsats ha

andre anliggender ... Jeg for min del har, naar jeg deltar i møterne i utenrikskomiteen, den følelse, at som muligens ogsaa de andre medlemmer av komiteen har — jeg tør jo ikke uttale mig om, hvilken grad av beskedenhet der besjæler de enkelte medlemmer — men jeg har den følelse, naar jeg deltar i disse forhandlinger, at jeg ikke sitter der med nogensomhelst ret til at kræve oplysninger eller til at optræde som den kritiserende eller indstillende myndighet; men jeg sitter der som en tilfældig éner, der uvilkaarlig føler mig bæret ved at sitte i et saa høiviktig kollegium og føler mig taknemmelig bæret av de smuler fra de hemmelige forhandlingers bord, som blir strødd til os». — Jfr uttalanden av Buen (s.) (Stortingstidende 27/1 1921, s. 19) och Klingenberg (h.) (Stortingstidende 24/1 1922, s. 38). Hambros skildring, vilken är hållen i en något drastisk ton, bekräftas i allt väsentligt av stortingets reglementsutskott i ett utlåtande 1923, där utskottet, med nyttjande i motiveringen av delvis samma ordalag som Hambro, föreslår nya regler för utrikesutskottet (Innstillinger til Stortinget 1923, XXXI, s. 10). Vid debatten i stortinget bemöttes Hambro omedelbart av utrikesministern Michelet, som dock medgav, att han själv också hade »en følelse av at sakerne kunde være forberedt noget anderledes og noget bedre for utenrikskomiteen end tilfældet mange ganger har været». M. meddelade samtidigt — vilket förtjänar antecknas som något antagligen ganska enastående — att till nästa sammanträde med utrikesutskottet utarbetats och färdigtryckts »et exposé vedkommende de saker, som skal behandles» (Stortingstidende 27/1 1921, s. 23 f.).

¹ Se anföranden under stortingsdebatten 1917 av de parlamentariska grupp-ledarna Hagerup-Bull (h.), Buen (s.) och Mowinckel (v.) samt statsmin. Knudsen, vilken sistnämnde gav en sammanfattning av sin och det övervägande flertalets mening i följande principiella uttalande: »Utenriksministeren faar i første

upprätthållits. Utskottets uppgift var, såsom uttrycket i 1917 års direktiv lyder, att med regeringen »dryfta» utrikesfrågorna, och dess ställning har i enlighet härmed varit rådgivarens. Opposition mot denna inskränkning av utskottets uppgift har visserligen förekommit, men oppositionen har då, som vi i det följande skola se, icke egentligen riktat sig mot utskottets brist på maktbefogenheter, gent emot regeringen utan mot de begränsade möjligheter det ägt att gå till stortinget med de frågor, som förelagts detsamma.

Det är över huvud karaktäristiskt för diskussionen om utrikesutskottet i Norge, att man här aldrig på samma sätt som i Sverige haft uppmärksamheten inriktad på frågan om den fara för en ogravverad regeringsledning, som hotade från en parlamentarisk delegation av denna art. Att man dock icke saknat sinne härför framgår av vad ovan anförts, och i stortinget har man ej försummat framhålla, att utrikesutskottet lätt kunde försvaga regeringens initiativ och handlingskraft, att det, som en talare vid ett tillfälle uttryckte sig, kunde urarta till »en sovepute for utenriksministre som har liten handledygtighet»¹. Men i det hela har denna synpunkt ej så mycket trätt i förgrunden. Vad man i Norge fruktat för har mindre varit en utveckling, som äventyrade regeringens frihet och oberoende, än en utveckling av det rakt motsatta slaget, som försatte utskottet och dess medlemmar i en av regeringen bunden och beroende ställning. Och ej alldeles utan skäl. Utskottets lösa organisation, de större möjligheter, i jämförelse med utskottsmedlemmarna, som regeringen ägt att komma fullrustad med sakkunskap till utskottssammanträdena ha varit ägnade att giva den senare ett övertag, som den på varje handa sätt kunnat utnyttja till sin fördel. Framför allt har man hyst den farhågan, att utskottets rådgivareställning skulle kunna förtolkas därhän, att den innebure ett medansvar, och att regeringen sålunda, efter att ha inhämtat utskottets råd, förskaffade sig ett slags förhandssanktion för sina beslut, som gent emot stortinget skyddade den mot vidare kritik och ansvar. En sådan uppfattning har av de

haand ha ansvaret sammen med regjeringen, idet han gjerne hører paa, hvad andre mener; men han maa i forening med regjeringen ta den selvstændige avgjørelse og bære ansvaret. Skulde noget andet og mere oppulverisert ansvar bli følgen av denne komités nedsættelse, da var vi ikke vel reist».

¹ O. C. Müller (h.), Stortingstidende 24/1 1922, s. 45.

parlamentariska partiledarna visserligen med skärpa tillbakavisats, utan att det dock riktigt lyckats dem att i stortinget skapa en stämning av trygghet i detta avseende¹.

Förklaringen till den skillnad, som kan iakttagas mellan norskt och svenskt opinionsläge ifråga om en sådan inrättning som utrikesutskottet, torde till icke ringa del vara att söka i de olika politiska förutsättningar, som i de båda länderna förelågo vid denna inrättnings tillkomst.

I Sverige utgick initiativet därtill från folkrepresentationen, där andra kammarens vänstermajoritet, allt under det den strävade att göra det mesta möjliga av det gamla hemliga utskottet som kontrollorgan gent emot den sittande högerregeringen, utformade ett program för en bättre organisation — den blivande utrikesnämnden — vilket program sedermera, då vänstern kommit till makten, förverkligades. Den spänning mellan regering och riksdag, varunder tanken på en fast utrikesdelegation i Sverige växte fram, det syfte som man därmed ville uppnå, — ökat inflytande för riksdagen på ledningen av utrikespolitiken — har bidragit till att det parlamentariska utrikesorganet hos oss från början mottagits med en känsla av förtroende från representationens sida, en känsla som även sedermera i det hela omgivit den, låt vara att också hos oss på de senaste åren en del kritiska anmärkningar framkommit.

I Norge var det, såsom förut nämnts, regeringen som tog det ursprungliga initiativet till utrikesutskottet, och det var regeringspartiets, den då härskande vänstermajoritetens, parlamentariske ledare som väckte förslaget om dess tillsättande. Ehuru detta så gott som enhälligt bifölls, möttes det inom olika partier av en viss förbehållsamhet, som i fortsättningen stegrats till en mot utskottet inom allt vidare kretsar spridd misstro. Det råder knappast något tvivel om att denna misstro delvis fått sin näring av det regeringsursprung, som vidhäftat utskottet alltifrån dess tillkomst och som legat det i fatét även sedan vänsterregeringen efterträtts av högerregering. I varje fall är det betecknande för det norska betraktelse-

¹ Jfr ovan s. 294 n. 1 citerade anföranden 1917, speciellt Hagerup-Bulls. Typiskt för en ganska utbredd mening torde vara följande uttalande av Spangelo (h.): »En utenriksminister, som fatter sine beslutninger efter forutgaaende raadslagninger med denne komité, maa vel noget nær siges at være uangripelig i denne sak, hvis saken kommer ind for Stortinget» (Stortingstidende 27/1 1921, s. 24).

sättet, att man i utskottet mindre sett en fördel för folkrepresentationen än för regeringen och att dess vidmakthållande därför närmast fattats som en akt av lojalitet mot denna senare, som man från stortingets sida, trots den här ganska utbredda motvilligheten, ej velat undandraga sig¹.

För att fullt förstå den misstämning mot utrikesutskottet, som småningom växer sig allt starkare och som slutligen leder till dess omorganisation, är det emellertid nödvändigt att något närmare granska dess förhållande till stortinget, sådant detta förhållande i praxis utvecklade sig.

I det föregående har redan påpekats det motsägande i utskottets ställning, såsom å ena sidan rådgivande organ i nära samarbete med regeringen — i själva verket dess egentliga uppgift — å andra sidan ett stortingsutskott med principiellt samma rättigheter och skyldigheter, som tillkomma ett sådant. Söker man sätta sig in i denna senare sida av utskottets ställning, förtjänar till en början annoteras, att det i yttre avseende, ifråga om verksamhetsformer, ej synes så mycket skilja sig från andra utskott. Sålunda hade utrikesutskottet åtminstone vissa perioder eget presidentskap, bestående av ordförande, vice ordförande och sekreterare, vilka det självt utsåg bland sina medlemmar. Formellt förelåg intet hinder för utskottet att på eget initiativ sammanträda och till en viss grad självständigt ordna sin verksamhet². I vad mån dess förhandlingar regelbundet proto-

¹ Såsom typiskt för denna uppfattning kan hänvisas till det försvar för utrikesutskottet, som med anledning av ett yrkande år 1921 om dettas upphävande levererades av den inflytelserike vänsterpolitikern Tveiten, själv medlem av utskottet alltifrån dess början. T. yttrade vid tillfället bl. a. följande: »No aa ganga til aa leggja ned denne nemndi utan vidare, det synest eg vil vera beint fram illojalt imot riksstyret, og serleg daa imot utanriksministeren. Det var etter up-tak fraa det fyrre riksstyret at nemndi vart skipa, og daa synest eg at det sitjande riksstyret (högerregeringen Halvorsen) i alle fall maa ha sit ord med, um det ynskjer aa ha ei slik nemnd framleides, eller det kann ganga med paa aa taka ho burt. Noko serleg ynske fraa medlemenes side um aa halda paa denne nemndi trur eg ikkje der er. Men som sagt, aa ganga med paa aa leggja ho med i dag utan vidare, utan at riksstyret hev havt høve til aa segja kva det meiner, det tykkjer eg vil vera illojalt» (Stortingstidende 27/1 1921, s. 15).

² Enligt en uppgift av W. Konow (Stortingstidende 28/1 1922, s. 47) skulle tanken ursprungligen varit, att utrikesutskottet ej skulle ha egen ordf. utan att statsministern skulle fungera som sådan »Det var ikke meningen», yttrar K.,

kollförts och på vad sätt låter sig visserligen icke med bestämdhet avgöra, men att protokoll, till och med stenografiska diskussionsprotokoll, tidvis blivit förda, kan konstateras¹. Samlade meningsyttringar ha även av utskottet avgivits, vilket framgår därav, att voteringar vid skilda tillfällen företagits².

Om verksamhetsformerna alltså i viss mån voro ägnade att markera utrikesutskottets självständighet, så kunna de dock för ingen del skymma bort, att dess funktioner i verkligheten inskränkte sig till att vara en under regeringens ständiga ledning rådpläggande och debatterande församling. Det var efter regeringens kallelse, som utskottet sammanträdde, och det låg i sakens natur, att regeringen vid sammanträdena faktiskt kom att spela den ledande rollen. Med stortinget ägde utskottet officiellt inga andra förbindelser än dem som lågo i själva valet. Några utlåtanden till stortinget har det ej avgivit, och den enda kommunikation med detta, som jag funnit, är ett kort meddelande 1919, att utskottet valt presidentskap³.

En utveckling i denna riktning hän mot en isolering, som i mycket erinrar om det svenska hemliga utskottets och sedermera

»at komiteen skulde ha sin egen formand; statsministeren skulde lede komiteens forhandlinger, det var forutsætningen. Den var bygget i overensstemmelse med det svenske hemmelige utskot og den utenrikskomité som siden blev nedsat i Sverige». Uppgiften är dock knappast riktig, vilket framgår av följande uttalande av Mowinckel (Stortingstidende 20/1 1917, s. 53): »Den (d. v. s. utrikeskommittén) blir et selvstændig stortingsorgan, der selvstændig vælger sine egne embedsmænd og holder sine møten, naar den maatte ønske det; men dens opgave er sammen med regjeringen at drøfte den utenrikspolitiske stilling». Faktiskt utsågs 1917 stortingets fungerande president (Mowinckel) till utskottets ordf. »for at markere at det skulde være et stortingsorgan» (Hambro, Stortingstidende 24/1 1922, s. 42). År 1919 valde utskottet för följande stortingsperiod till ordf. Tveiten (v.), v. ordf. Halvorsen (h.) och till sekr. Buen (s.) (Stortingstidende 1919, s. 253).

¹ Enligt uppgift av Tveiten (Stortingstidende 23/1 1922, s. 48). T. yttrade: »Til vidare opplysning um at det ikkje berre var laust snakk som vart førd i utanriksnemndi vil eg faa lov aa opplysa, at det vart uppteke stenografisk referat. Ein kann soleis ikkje koma med laust snakk. Det var fest paa papiret og ligg til gjenomsyn for komande ætter. Ein talar soleis under ansvar». Huruvida stenografiska protokoll alltid förekommo synes ej tydligt framgå av yttrandet:

² Rörande voteringar i utrikesutskottet, se ovan s. 293 n. 1. Att voteringar ej väl stämde överens med utskottets rådgivande ställning är tydligt, och i reglementsutskottets utlåtande med förslag till nya bestämmelser 1923 (Innstillinger til Stortinget, XXXI, s. 10) betonas uttryckligen, att de stått »i strid med forutsætningerne for komiteens virksomhed».

³ Jfr ovan s. 297 n. 2.

även i viss mån vår utrikesnämnds ställning i förhållande till riksdagen, var väl på sina håll icke alldeles oförutsedd. Men den stod knappast i överensstämmelse med vad man i allmänhet inom stortinget önskat och tänkt sig. Högeroppositionens ledare Hagerup-Bull var 1917 synnerligen angelägen betona, att utrikesutskottets egenkap av en med regeringen »dryftande» församling icke finge uppfattas så, att dess förbindelser med stortinget vore avskurna. Tvärtom borde utskottet äga både rätt och skyldighet att närhelst en sak gäve anledning därtill »indgaa til Stortinget med indstilling om, hvad der i saken skal foretages», varefter stortinget hade att fatta beslut. Visserligen skulle utskottet samråda med regeringen, och i en hel del ärenden skulle sannolikt meddelanden till stortinget ej vara behöfliga. Men den rådgivande verksamheten vill Hagerup-Bull på intet vis erkänna som den enda eller ens huvuduppgiften för utrikesutskottet, vars karaktär han vill ha fastslagen till »en indstillende og i en viss maate besluttende forsamling».

Högerchefens uppfattning godtogs visserligen icke i alla avseenden av andra partiledare, men i huvudpunkten — utrikesutskottets rätt till fri kommunikation med stortinget — vann den allmän anslutning. Från vänsterhåll medgavs sålunda, att om utskottet skulle finna ett spörsmål vara av den art att stortingets uppfattning borde påkallas, »staar det selvfølgelig komiteen frit for at forelægge et slikt spørsmaal for Stortinget» (Mowinckel). Och Gunnar Knudsen gick så långt, att han i anslutning till ett uttalande av Castberg medgav rätt även för en minoritet av utskottet, om den så bestode endast av en man, att föra fram sin mening i stortinget, detta som en konsekvens av den befogenhet, som tillkomme varje stortingsmedlem att bringa en fråga på tal i stortinget och som ej kunde berövas honom genom ledamotsskap i utrikesutskottet.

Principiellt var sålunda, som en följd av utskottets ställning såsom stortingsorgan, dess rätt till fri och öppen förbindelse med principalen från början fullt ut erkänd, och denna rätt fick sedermera vid mångfaldiga tillfällen bekräftande uttryck i stortingsdebatterna. I verkligheten fann emellertid principen, såsom redan anmärkts, mycket ringa tillämpning, och den klyfta, som syntes utbreda sig mellan utrikesutskottets formellt rättsliga befogenheter och

faktiska funktionssätt, kunde ej undgå att väcka till liv diskussioner om dess egentliga ställning och värde.

Det ständigt återkommande motivet i dessa diskussioner är utskottets utveckling till en avstängd konklav, som snarare tycktes ägnad att hämma än befordra stortingets eget inflytande över utrikespolitiken. För denna uppfattning, som vann allt starkare utbredning i stortinget, tedde sig utskottet i själva verket mera som ett regeringsorgan än ett verkligt stortingsorgan, och dess förehavanden, som voro omöjliga att kontrollera, betraktades med ohöjd misstänksamhet. Man såg i utskottet en samling gisslan, som representationen varit nog oklok att lämna ifrån sig, ett regeringens »geheimeråd», som gav denna ett medel i händerna att hålla stortingets övriga medlemmar utanför landets viktigaste angelägenheter. Utskottet hade rests upp som ett veritabelt stängsel mellan regering och folk, hindrande den öppna och förtroliga utrikespolitiska samverkan mellan statsmakterna, som en genomförd demokratisk statsordning krävde. Långt ifrån att skjuta en bresch i det gamla hemlighetsmakeriet i utrikesfrågorna hade utskottet visat sig vara den sammenskyldiga högborgen för den diplomatiska sekretessens bevarande. Skulle stortinget komma till sin rätt, framstod därför utskottets avskaffande eller åtminstone grundliga reformerande som den enda utvägen¹.

Alldeles utan fog torde nog inte anklagelserna för en böjelse hos utrikesutskottet att omgiva sig med hemlighetsfullhet ha varit. Utan att behöva använda sig av formliga framställningar till stortinget, synes utskottet ägt icke så små möjligheter att på annat, mera inofficiellt sätt uppehålla kontakten med detsamma. Det är svårt att avgöra i vad mån en ålagd tysthets- eller diskretionsplikt verkat hindrande i detta avseende, men av allt att döma synes utskottsledamöterna haft stor frihet att själva bestämma hur långt de ville gå i meddelsamhet till andra². Av denna frihet torde de dock tämligen

¹ Talrika belägg för denna uppfattning i Stortingstidende 27/1 1921, s. 11 ff. och 24/1 1922, s. 38 ff.

² I stortingsdebatten 27/1 1921 (Stortingstidende, s. 23) yttrade Michelet, då utrikesminister, följande: »De konferanser, som finder sted i utenrikskomiteen, har jeg aldrig opfattet saaledes, at de skulde være nogen hemmelighet for Stortingets øvrige medlemmer. Jeg har gjentagne gange som medlem i utenrikskomiteen fremholdt den opfatning, at det, som der passerer, har jeg ikke alene ret, men i

sparsamt begagnat sig och därigenom själva bidragit att alldeles onödigtvis vidmakthålla en mur mellan sig och kamraterna i stortinget.

Men om i nu nämnda hänseende ett visst berättigande kan anses ligga i de förebråelser som riktades mot utrikesutskottet, så torde dessa dock i allmänhet taget kunna betecknas som överdrivna och i väsentliga punkter rent missvisande. Det var därför ingen svårighet för utskottets anhängare att tillbakavisa de gjorda angreppen. Det kunde ju ändock svårligen förnekas, att utskottet redan genom sin tillvaro utgjorde ett förbindelseled mellan regering och storting, varigenom detta senare erhållit ett förut alldeles saknat instrument för utövande av kontroll på den förras utrikesledning. Utskottet med dess 17, sedermera 20, medlemmar, inneslöt dock en ganska avsevärd del av stortingets ledamöter — till en början nära $\frac{1}{7}$, senare nära $\frac{1}{6}$ — och proportionellt sammansatt som det var gav det alla partier möjlighet att genom sina ledande män nära följa utrikesärendenas handläggning¹.

Det var därför icke utan skäl som högerens ledare Halvorsen, med anledning av ett förslag som framkommit att upphäva utskottet, uttryckte sin förundran över att man ville förmå stortinget självt att »ödelägga det enda organ det har på det utrikespolitiska området»². Att detta betytt en avsevärd makttillväxt för representationen fann han uppenbart, och han pekade alldeles särskilt på betydelsen av utskottets verksamhet även mellan stortingssessionerna, varigenom stortinget alltid, även då det ej självt var samlat, höll kontakten uppe med regeringsledningen³.

mange tilfælde ogsaa pligt til at meddele de øvrige medlemmer av denne forsamling, og den anskuelse fastholder jeg fremdeles.»

¹ Åren 1917 och 1918, då vänstern hade majoritet i stortinget, var partifördelningen i utskottet följande: 10 vänstermän, 3 av högern och frisinnade vänstern, 3 socialdemokrater och 1 arbetardemokrat. Sedan vänstern vid stortingsvalen 1918 förlorat sin majoritetsställning, bröts också dess majoritet i utskottet. Efter dettas nybesättning för stortingsperioden 1919—21 torde partiställningen, med någon reservation för siffrornas riktighet, varit följande: 5 vänstermän, 6 av högern och frisinnade vänstern, 5 socialdemokrater och 1 arbetardemokrat. Genom 1922 års utskottsval torde ej någon avsevärd rubbning i partifördelningen inträffat.

² Stortingstidende ²³/₁ 1922, s. 50.

³ Utrikesutskottets rätt att sammanträda även mellan stortingssessionerna var ej någon för detta utskott speciell befogenhet utan endast tillämpningen av

Att utrikesutskottet även haft en ganska avsevärd betydelse för att hålla stortinget som sådant à jour med utrikeshändelserna framgår av en del upplysningar, vilka ge en rätt intressant inblick i utskottets inre arbete. Naturligtvis kunna en del frågor ha varit av den art, att de icke lämpat sig för en vidare offentlighet, och de ha då icke, åtminstone icke förrän efter en tid, förts utanför utskottets slutna krets. Av praktiska skäl — då brådska förelegat — har det ej heller alltid låtit sig göra att komma med redogörelser inför representationen. Men i en mängd fall ha viktiga spörsmål, efter att först ha diskuterats i utskottet, upptagits till behandling i stortinget. Visserligen ha de ej direkt förts fram av utskottet självt eller av dess medlemmar utan vanligen i form av meddelanden från regeringen. Men indirekt, genom den latent rätt utskottet och var och en av dess medlemmar ägt att draga fram en sak inför stortingets forum, har utskottet haft en ej ringa del i regeringsmeddelandenas tillkomst. Genom den press det kunnat utöva på regeringen har det alltså i själva verket på ett ganska effektivt sätt befordrat det utrikespolitiska samarbetet mellan denna och stortinget. Regeringens meddelanden till utskottet och de diskussioner, som där förevarit, torde i många fall varit ett slags generalrepetition till de meddelanden och debatter, som sedermera, vanligen vid sammanträde inom lyckta dörrar, förekommit i stortinget¹. Exempel torde icke saknats, då uttrycklig begäran av utskottet eller en minoritet inom det samma föranlett hänvändelse till stortinget. Över huvud torde kunna sägas, att den roll utrikesutskottet spelat till fullo besannar den socialdemokratische ledaren Buens ord, då han vid ett tillfälle yttrade, att han var rädd för, »att om vi icke hade haft utrikesutskottet, så tör det hända, att vi hade fått veta mindre allesamman

en praxis, som även andra utskott kunde använda sig av. Särskilt åren 1917 och 1918 torde utrikesutskottet varit i livlig verksamhet mellan stortingssessionerna. Först 1923 infördes i arbetsordningen uttrycklig bestämmelse om utskotts allmänna befogenhet att sammanträda mellan sessionerna.

¹ Ifråga om ett sammanträde inom lyckta dörrar den $\frac{1}{2}$ 1921 framgår det uttryckligen av den preliminära öppna debatten, att så var förhållandet (Stortingstidende 1921, s. 37 ff.). På senare tid har någon gång hänt, att regeringen med förbigående av utrikesutskottet framlagt ett viktigt spörsmål för stortinget, vilket vid ett tillfälle framkallade offentlig anmärkning (i form av interpellation) av en utskottsmedlem (Stortingstidende $\frac{3}{4}$ 1922, s. 904 ff.).

än vi dock fingo veta under kriget»¹. Även för tiden efter världskriget äga orden fullt ut sin tillämpning².

Inför dessa från olika håll bestyrkta sakförhållanden, som visa att utskottet i realiteten verkat ganska kraftigt som hävstång för stortingets eget inflytande över utrikespolitiken, ter sig onekligen den ymnigt flödande kritiken mot detsamma såsom i mycket rent oersonlig. Att en reglering i lagfästa former av den fria utskottspraxis, som utvecklats sig, var behövlig, hade väl sin riktighet, och vi skola strax återkomma till detta spörsmål. Men det var icke härom som den principiella striden stod utan om själva utskottsidén, vilken av den ytterligt gående kritiken helt utdömdes. Egentligen har kanske denna mindre sitt intresse i de sakskalet av olika slag, som den sökte förebriga, än däri, att den ger inblick i vissa sidor av den parlamentariska psykologien, vilka i detta samband äro väl värda att uppmärksammas. En analys av den naturvuxet aprioriska animositet gent emot utrikesutskottet, som den blottar, visar med all önskvärd tydlighet de vanskligheter, som alltid äro förbundna med upprättandet av en sådan mer eller mindre i hemlighet arbetande organisation som den ifrågavarande. Dessa vanskligheter äro för övrigt ingalunda något speciellt för Norge eget, utan de framträda starkare eller svagare över allt, även i Sverige, såsom den senaste tidens erfarenheter hos oss ådagalagt.

Karaktäristiskt för angreppen mot utrikesutskottet är, att de ej kunna betecknas såsom egentligen partifärgade. Visserligen gör man den iakttagelsen, att de företrädesvis komma från ytterlighetspar-

¹ Stortingstidende 27/1 1921, s. 16.

² Talrika vittnesbörd i stortingsdebatterna från utskottsmedlemmarnas sida intyga utskottets ovan relaterade betydelse. Så t. ex. av Castberg: »Jeg vil tilføie — jeg kan si, jeg kan *oplyse* — at det var mange av de feiligheter, hvor saker av denne art blev inbragt for Stortinget bare efter initiativ eller paa begjering av flere eller færre medlemmer av utenrikskomiteen» (Stortingstidende 27/1 1921, s. 18). Vid ett senare tillfälle yttrade Halvorsen: »Det vet vi alle, som har været i utenrikskomiteen, at er det noget som har besjælet os, er det ønsket om at faa mest mulig ind i Stortinget og det er meget som er kommet ind i Stortinget, fordi kravet er reist i utenrikskomiteen, som kanskje ellers ikke vilde være kommet ind der. Saa vaakne er vi allesammen, og saa godt kjender vi stemningen her i salen, at vi vet at dreier det sig om en sak som kan bringes ind for Stortinget, saa kommer kravet paa det, og det vil ske» (Stortingstidende 29/1 1922, s. 50). Jfr även uttalande av W. Konow (ibid., s. 47) och Foshaug (ibid., s. 49).

tierna, å ena sidan högern och frisinnade vänstern; å andra sidan kommunisterna, och att stormanloppen från dessa håll äro särskilt häftiga. Men kritik saknas ej heller från mellanpartierna, vänstern och socialdemokraterna, ehuru den här är mera dämpad. Ser man på försvaret, så finner man här all partiskillnad utplånad. Det förtjänar observeras, att detta från alla partier i främsta rummet levereras av de ledande männen, så t. ex., för att nämna några namn, från högern och frisinnade vänstern av Halvorsen och Michelet, från den gamla vänstern av Gunnar Knudsen, Mowinckel och Tveiten, från socialdemokraterna av Buen och Gjøstein. Även bland kommunisterna fann utskottet en försvarare (Hornsrud), som i ett yttrande, anmärkningsvärt för sin realistiska fördomsfrihet, utvecklade de fördelar, som utskottet, trots alla svagheter, dock förde med sig¹.

Meningsbrytningen ifråga om utrikesutskottet gick sålunda icke efter partilinjer. Den motsats, som förelåg, skulle i stället kunna karaktäriseras såsom en allmän motsats mellan partikoryfeerna å ena sidan och männen i ledet å den andra. Om man så vill, kan den också betecknas som en motsats mellan dem som sutto i utskottet, vilket i allmänhet var fallet med partiledarna, och dem som voro utestängda. Det var naturligt, om de förra redan på grund av sin ställning uppträdde som utskottets försvarare, vartill kom att personlig erfarenhet övertygat dem om institutionens nytta. Det var i viss mån även naturligt, om de senare, i saknad av denna personliga er-

¹ Följande uttalande av H., som träffar huvudet på spiken i den föreliggande stridsfrågan, må anföras: »Man har valget mellem: enten at faa sakerne forelagt Stortinget i en knappere, mindre fyldig form, eller at faa dem forelagt utenrikskomiteen i den mest uttømmende form. Skal man vælge mellem de to ting, er jeg tilbøielig til at tro at det rigtigste maa være at ha en utenrikskomité, som utenriksministern trygt kan gaa til med *alle* saker. Utenrikskomiteens medlemmer har taushetspligt, og derfor kan han tryggere meddele utenrikskomiteen alt end han kan meddele alt til Stortinget. Vi vet at jo større forsamlingen er, desto vanskeligere er det at opretholde taushetspligten. Man kan hævde at vi ikke skal ha nogen slike spørsmaal hemmelig behandlet, at alt skal lægges frem offentlig. Jeg for mit personlige vedkommende har svært stor sympati for den tanke, at *alt* skulde kunne lægges frem offentlig, jeg sier det umiddelbart, det var det aller bedste. Og hvis det stod til mig skulde vi ha verden slik at vi kunde lægge alt frem offentlig. Men vi kan ikke melde os ut av verden, vi kan ikke melde os ut av Europa. Slik som nu en gang verden og Europa er, tror jeg det er en dyd av nødvendighet at vi finder os i, at alle spørsmaal blir forelagt en utenrikskomité, som ikke vil bli forelagt Stortinget» (Stortingstidende 24/1 1922, s. 46).

farenhet och liksom skjutna åt sidan vid behandlingen av de viktiga utrikesspörsmålen, a priori skulle känna sig böjda för ett mera kritiskt uppträdande¹.

Oppositionen mot utrikesutskottet får i själva verket till en god del sin enkla förklaring av den irriterande inverkan utskottssekretessen med en viss psykologisk naturnödvändighet alltid måste utöva på de utanförstående. Mer eller mindre medvetet framstå för dessa den exklusiva församlingens medlemmar som en privilegierad kast, en mystisk liga, vars frimureri verkar obehagligt störande i det allmänna umgänget parlamentskamraterna emellan och vars verkliga eller inbillade maktfullkomlighet fattas som ett hot mot folkrepresentationens fri- och rättigheter. Mot den politiska överklass, som representeras av utrikesutskottet — »överstorting» var en benämning, varmed man brukade stämpla det i debatterna — uppstår på så sätt ett utbrett missnöje, som stundom tar sig rätt oförblommerade och primitiva uttryck². Man frågar sig varför vissa stortingsmän skola ha bättre rätt än andra att delta vid avgörandet av landets livsfrågor. Ingen bör diskvalificeras för det värvet, och har regeringen något av vikt att omtala, bör den gå direkt därmed till hela stortinget³. Det förnekas ej, att utskottet under själva krigsåren

¹ Ironiskt anmärker Tveiten: »Det hev mange gonger i Stortinget vore teke til ords for at denne institusjonen skulde burt; men so hev det høvt til at sume av desse opponētane vart sette inn i utanriksnemndi, og daa høyrde ein ikkje meir til det. Dei fann rimēlegvis at det var bra aa ha eit slikt organ, og kravi stilna av» (Stortingstidende 24/1 1922, s. 48).

² Typiskt för stämningen är följande i sin oförställdhet upplysande uttalande av Spangelo (h.): »I de aar, jeg har været i Stortinget, har jeg i grunden aldrig faat rede paa, hvad utenrikskomiteen er for noget, eller hvad den befatter sig med. Jeg har ikke erfart mere om den ting, end jeg har kunnet læse av aviserne: utenrikskomiteen har hat møte, og har behandlet den og den sak — mere har jeg ikke kunnet faa vite. Har jeg engang imellem henvendt mig til et medlem av komiteen, er jeg blit møt med en rysten paa hodet, for det skal jo være hemmelig, hvad de forhandler i komiteen. Det er derfor naturlig nok, at der i denne forsamling er opstaat en viss misfornøielse med denne komité, og jeg hører til de misfornøiede» (Stortingstidende 27/1 1921, s. 24).

³ »Jeg mener, at er det hemmelige saker som regjeringen ikke kan bringe for offentligheten, saa har den den utvei at søke sammenkaldt et møte i Stortinget for lukkede døre, hvor alle repræsentanter er likeberettigede til at høre om de forhold inden riket, der kræver forsigtig behandling. Der er ingen repræsentant i saa fremtrædende grad skikkert til at konferere med regjeringen, at der ikke kan være andre repræsentanter i Stortinget, der har den samme meningsberettigelse» (Bernhard Hanssen, frisinnade vänstern, Stortingstidende 27/1 1921, s. 12).

kan ha haft sin betydelse, men det betraktas då närmast som ett nödvändigt ont för dessa år, en kristidsföreteelse, vilken, sedan fred inträtt, i likhet med alla andra sådana snarast möjligt borde avvecklas.

* *
* *

Mot bakgrunden av ovan skildrade utskottspraxis samt de skiftande uppfattningar och stämningar denna väckt till liv i stortinget har man att se de försök till nyorganisation av utrikesutskottet, som gjordes 1922 och 1923. Bland de missnöjda synes den radikalare riktningen, vilken dock var i minoritet, intet haft emot utskottets avskaffande utan vidare, varemot en mera moderat riktning nöjde sig med dess ersättande genom en delegation, vars uppgifter och verksamhet lagligen bleve noga fixerade och begränsade. Även bland utskottets försvarare var man fullt ense om nödvändigheten av en fast reglering av detsamma. Det oklara i dess ställning och befogenheter hade allt mer framträtt, och faktiskt hade utskottet, sådant det i praxis utvecklats sig, blivit en nyhet i norskt statsliv, som hotade spränga den konstitutionella ram, inom vilken det från början var infogat¹.

Redan 1919 hade Michelet framkastat tanken att lagfästa, ja rent av grundlagsfästa utskottets verksamhet². Denna tanke vann då intet beaktande, och då den sedermera togs upp och genomfördes, skedde det i en annan form, genom tillägg och ändringar i stortingets arbetsordning. Första gången formligt förslag härom väcktes var år 1921, i samband med den i det föregående ofta anförda generaldebatt om utrikesutskottets vara eller icke vara, som uppstod i stortinget den 27 jan. nämnda år med anledning av den då föreslagna ökningen av utskottets medlemsantal från 17 till 20. Vid sidan av yrkanden om utskottets upphävande framlades vid detta tillfälle tvenne i största korthet avfattade motioner, vilka påyrkade en nyreglering i fasta former. Den ena av motionerna³, vilken närmast utgick från gällande praxis, begärde utredning

¹ »En statsretslig og politisk anomali» (Michelet, Stortingstidende 8/12 1923, s. 3975). »Paa grænsen til det konstitutionelt tilladelige» (Skaar, ibid., s. 3979).

² Stortingstidende 29/2 1919, s. 166.

³ Av Hambro (Stortingstidende 27/1 1921, s. 22).

om »en fast ordning för ett utskott för behandling av utrikes- ärenden». Tydligt åsyftades härmed bibehållandet, ehuru i ny form, av ett särskilt utrikesutskott. Den andra motionen¹ anslöt sig i huvudsak till den nyssnämnda, men framförde tillika som alternativ ett nytt och betydelsefullt uppslag. I stortingsdiskussionen hade från flera håll påpekats det oförmåliga i att det skulle finnas en särskild utrikesdelegation vid sidan av konstitutionsutskottet, i vars uppdrag det ingick att förbereda alla för stortinget framlagda utrikesspörsmål och vars medlemmar följaktligen i sådana spörsmål sutto inne med den bästa sakkunskapen. Och man förmenade från samma håll, att konstitutionsutskottet, oförändrat eller för ändamålet utvidgat, vid behov lämpligen kunde tjänstgöra även såsom en med regeringen rådpläggande församling. Detta uppslag gick igen i den sistnämnda motionen, vilken rekommenderade till omprövning, huruvida icke »eventuellt konstitutionsutskottet förstärkt» kunde användas för erforderligt syfte. Därmed voro för frågans lösning de båda utvägar anvisade, vilka sedermera, som vi skola se, den ena efter den andra blevo följda.

De båda motionerna överlämnades för utredning till stortingets presidentskap, som blev färdigt med sitt yttrande jämte ett utarbetat förslag till nya bestämmelser den 22 nov. 1921². Sedan stortinget i jan. 1922 sammanträtt, hänvisades utredningen till ett samtidigt tillsatt reglementsutskott, som hade i uppdrag att föreslå åtskilliga förändringar i arbetsordningen. Reglementsutskottet upptog ej presidentskapets förslag till realbehandling utan förordade i allt väsentligt dess antagande under förutsättning, att det endast skulle betraktas som en provisorisk ordning och att utskottet skulle äga bemyndigande att längre fram, sedan ytterligare erfarenhet vunnits, upptaga frågan till förnyad, mera ingående behandling³. Under denna förutsättning blev sedan också förslaget av stortinget så gott som enhälligt bifallet⁴.

¹ Av Bernhard Hanssen (*Stortingstidende* 27/1 1921, s. 27).

² *Stortingsdokumenter* 1922, nr 1.

³ *Innstillinger til Stortinget* 1922, nr 1, s. 2.

⁴ *Stortingstidende* 29/1 1922, s. 70. Att förslaget av reglementsutskottet och sedan av flere talare i debatten uttryckligen betonade provisoriska karaktär väsentligt medverkat att avvärja motståndet, står utom allt tvivel. Ett försök gjordes dock av utrikesutskottets ständakiga motståndare att få frågan om dess omregle-

Den provisoriska nyordning, som 1922 kom till stånd, kan i allmänhet karakteriseras såsom en legalisering av förutvarande praxis¹ under tydlig influens av den grundlagstiftning i ämnet, som kort förut genomförts i Sverige. Presidentskapets utredning, som lämnar en översiktlig redogörelse även för utländska förhållanden, är särskilt utförlig ifråga om den svenska utrikesnämnden. De grundlagsparagrafer, som hänföra sig till denna, anföras, och den motivering dessa erhållit i 1919 års kommittébetänkande återgives nästan fullständigt. Inflytelserna från det svenska mönstret visa sig icke blott i utformningen av vissa specialbestämmelser utan delvis även i själva den grundtanke, som genomgår den norska organisationen, vilket för övrigt i presidentskapets utlåtande direkt antydes².

Vid en granskning av 1922 års stadganden³ finner man först och främst, att i överensstämmelse med tidigare praxis ett särskilt utrikesutskott bibehållits och att dettas huvuduppgift alltjämt är att konferera med regeringen. »Komiteens opgave er med regjeringen at drøfte utenrikspolitiske spørsmål og hvad dermed staar i forbindelse», heter det med i det närmaste ordagrann upprepning av 1917 års direktiv. För att inskräpa att regeringen å sin sida är pliktig att samråda med utskottet göres följande, tydligen från den svenska regeringsformen direkt hämtade tillägg: »Saadan drøftelse bør i alle sager av større betydning finde sted, før vigtige beslutninger fattes»⁴. Denna utskottets karaktär av konferensutskott är starkt understruket i motiveringen, där det uttryckligen fastslås som en ledande grundsats, att »utskottet är rådgivande, icke beslutande». Detta konstitutiva drag i dess ställning begrundas, under uttrycklig hänvisning till de ledande principer, som bära upp det svenska institutet, därmed, att utrikesutskottets verksamhetsformer måste vara friare, mera

ring uppskjuten, tills reglementsutskottet hunnit inkomma med sitt utlovade nya utlåtande, men det härom framställda yrkandet samlade endast 24 röster.

¹ Detta påpekades också i stortingsdebatten: »En stadfæstelse av den praksis, som har været befulgt» (Hambro, Stortingstidende 1922, s. 42). »Reglementskomiteens indstilling, som i virkeligheden bare fastslaar opretholdt status quo» (Halvorsen, ibid., s. 51).

² För den följande framställningen av det nya utrikesutskottets byggnad ligger, då ej annat angives, detta utlåtande till grund.

³ De ingingo som § 10 B i stortingets arbetsordning.

⁴ Jfr RF § 54: »Rådplægning med denna utrikesnämnd bør i alle utrikes-ærenden av større vikt åge rum före avgörandet».

elastiska än andra utskotts och framför allt sådana, att regeringens ledning och ansvar beträffande de behandlade ärendena icke äventyras. I verkligheten måste det sålunda få en helt annan karaktär än övriga stortingsutskott, ett resultat, som erfarenheterna från de föregående årens utveckling till fullo bekräftat.

Utrikesutskottets sammansättning är i huvudsak densamma som förut. Det skall bestå av 17 av stortinget valda medlemmar, vartill kommer konstitutionsutskottets ordförande såsom självskrivnen ledamot, den enda anordning i 1922 års bestämmelser som ger en erinran om det ofta framförda uppslaget att sammanslå utrikes- och konstitutionsutskotten¹. Utskottets rätt att sammanträda även mellan stortingssessionerna, som förut praktiserats, är uttryckligen erkänd. Kallelse till sammanträde skall äga rum, då sådant finnes påkallat av ordföranden — såsom tidigare förutsattes alltså att utskottet har eget presidentskap — eller då statsministern eller utrikesministern anholder därom. En nyhet, som tillkommit med den svenska förebilden för ögonen — den återopas i detta samband direkt — är, att även en minoritet av utskottet, vilken är satt till $\frac{1}{3}$ av medlemsantalet, kan kräva dettas inkallande².

Vad beträffar utrikesutskottets förhållande till stortinget observerar man först, att tystnadsplikten blivit närmare reglerad. En ovillkorlig tystnadsplikt, vilken skulle stått i strid med tidigare förutsättningar, kunde det givetvis icke bli fråga om att införa, utan denna är liksom i Sverige betingad. Hos oss är det konungen eller den, som i hans ställe leder utrikesnämndens förhandlingar, vilken, då han så prövar nödigt, äger bestämma om tystnadspliktens inträdande. I Norge tillkommer denna rätt utrikesministern, som »kan kräva att det förhandlade helt eller delvis skall hemlighållas». Om tystnadspliktens iakttagande i förekommande fall skola utskottsmedlemmarna, liksom i Sverige, avgiva ett generellt löfte. »De skal, første gang de møter i komiteen, underskrive en erklæring herom»³. En

¹ Presidentskapet hade ursprungligen föreslagit, att utrikesutskottet skulle bestå av 15 av stortinget valda ledamöter jämte ordf. i konstitutions-, finans- och militärutskotten, vilket förslag sedan på initiativ av reglementsutskottet ändrades.

² Jfr RO § 50, enligt vilken minst 6 av utrikesnämndens ledamöter kunna åstadkomma nämndens inkallande.

³ Jfr RF § 54: »Ledamot skall första gången han deltagar i sammanträde avgiva försäkran om tystnadspliktens iakttagande». Man märke, att försäkran i Norge skall vara skriftlig, vilket den ej behöver vara i Sverige.

olikhet i jämförelse med de svenska bestämmelserna är, att de norska stadga särskilt ansvar för brott mot tystnadsplikten, under åberopande av ansvarighetslagen § 13, vilket innebär att den felande kan åläggas böter.

Tydligt är att hela anordnandet av den betingade tystnadsplikten, i Norge såväl som i Sverige, avser att i alla av denna plikt icke berörda spörsmål öppna väg för en kommunikation på icke officiell väg mellan utskottets medlemmar och utanförstående, främst kamraterna i stortinget. En sådan kommunikation hade, såsom ovan nämnts, icke heller förr varit utesluten, men hade då icke kommit till större användning. Meningen var nu, såsom också i stortingsdebatten från auktoritativt håll intygades, att verkligen få den tillämpad och satt i system¹.

Emellertid inskränker sig förbindeisen mellan utrikesutskottet och stortinget icke endast till en sådan av inofficiell art, utan möjligheten hålles öppen även till officiella meddelanden från det förra till det senare. Häri ligger den största skillnaden mellan den norska och svenska delegationen, vilken sistnämnda som bekant icke äger någon befogenhet att ingå med framställningar till riksdagen. En dylik befogenhet tillägges det norska utrikesutskottet genom stadgandet, att »saker som er behandlet eller bragt frem i utenrikskomiteen skal forelægges Stortinget, naar mindst 4 medlemmer forlanger det». Sådantillvida innebär denna rätt icke någon nyhet, som den, åtminstone vad beträffar utskottet som sådant, d. v. s. dess majoritet, i princip förut alltid varit erkänd, om också inte tillämpad.

Såsom en verklig nyhet torde däremot den rätt böra betraktas, som nu tillerkänns även en utskottsminoritet på minst 4 medlem-

¹ Halvorsen, som var ordf. i reglementsutskottet, uttalade sig i frågan på följande sätt: »Vi har drøftet det i komiteen, og det er meningen at faa etableret en ordning slik, at om man ellers maa holde inde med hvad man hører, saa skal der bli adgang til at gi meddelelse til kollegerne i tinget i de forskjællige grupper, hvis ikke utenriksministeren i enkeltstaaende tilfælde sier, at han ikke kan gi tilladelse til det — der blir alltsaa en større aapenhet end før. Det er blit praktisert paa den maate mange ganger før ogsaa, men det er meningen nu at sætte det i system» (Stortingstidende 24/1 1922, s. 39). — Om den liknande innebörden av motsvarande svenska bestämmelser se min uppsats, Grundlagarna och den utrikespolitiska sekretessen, Forum 1923, s. 8. Även i Sverige hade särskilt påpekats lämpligheten av att kommunikationen mellan utskottsmedlemmarna och kamraterna i riksdagen stode öppen.

mar att få en i utskottet diskuterad fråga framlagd för stortinget. Visserligen hade även tidigare en minoritet, till och med en ensam ledamot av utskottet, ansetts oförhindrad att föra fram en sådan fråga inför stortinget, men det hade då varit minoritetens ensak att med användande av sin fria yttranderätt bringa frågan på tal i representationen. Vad som nu medgives fyramannaminoriteten är tydligen något mera, nämligen att åvägbringa en officiell framställning från utskottet som sådant i ett visst uppgivet spörsmål¹. Då en sådan framställning inkommit till stortinget, det må nu vara genom åtgörande av utskottets majoritet eller minoritet, tillkommer det stortinget att bestämma, huruvida saken skall behandlas på offentligt eller slutet sammanträde.

Fullt klara till sin innebörd äro icke nu avhandlade bestämmelser om rätt för utskottet eller en utskottsminoritet att bringa en sak inför stortinget. Den frågan kan uppställas och blev även uppställd, vilka konsekvenser tystnadsplikten, i fall då den blivit av utrikesministern ålagd, har på utövandet av denna rätt. Frågan grenar sig i själva verket i flere spörsmål. Fullt klart är, att tystnadsplikten hindrar en utskottsmedlem att lämna privata meddelanden till utomstående, även stortingskamrater. Såsom klart, ehuru det ej av ordalagen omedelbart framgår, bör också anses, att utskottets och fyramannaminoritetens rätt att få fram meddelanden till stortinget icke hämmas av tystnadsplikten. Ifrågavarande rätt skulle annars i tillämpningen bli beroende av regeringen, vilket icke är meningen. Men hur förhåller det sig, i händelse av tystnadspliktens åläggande i en fråga, med rätten för en utskottsminoritet, mindre än 4 medlemmar, att bringa denna fråga på tal i stortinget? Eller med andra ord: Kan tystnadsplikten i ett visst ämne betaga en utskottsmedlem hans interpellationsrätt?

¹ Inom presidentskapet hade en ledamot, Lykke (h.), yrkat, »at der bør kræves majoritet i komiteen for å kunne bringe en sak inn for Stortinget. Ellers kan komiteens virksomhet let hemmes». Två andra ledamöter, Castberg och Magnus Nilssen (s.), hade däremot yrkat, »at overensstemmende med hvad der hittil har været forudsat og gjentagende fæstslåt i Stortinget bør et hvilket som helst medlem av utenrikskomiteen når som helst kunne kreve innbragt for Stortinget en sak, som er behandlet i komiteen». Samma medlemmar hade också funnit betänkligt att överlämna åt utrikesministern rätten att bestämma om tystnadsplikten och föreslagit, att denna rätt skulle tillhöra utrikesutskottet självt (Stortingsdokumenter 1922, nr 1, s. 4).

Svaret kan ej anses utan vidare givet. Från en del håll i stortinget uttalades farhågor för att interpellationsrätten var hotad¹. Av andra, mera auktoritativa uttalanden får emellertid anses framgå, att detta ej är förhållandet eller att det i varje fall icke varit meningen. Interpellationsrätten kvarstår ograverad. Tydligt är dock, att det härvidlag icke kan betraktas som tillåtet att missbruka den till meddelande av verkliga upplysningar, utan att den bör vara inskränkt till framställande av frågor². En annan sak är i vad mån svar på dylika interpellationsfrågor kunna förväntas. Föga troligt är väl, att svaret, om det nu ens avgives, blir synnerligen upplysande, då det i förutsatt fall ju är fråga om en sak, som regeringen ansett böra alldeles hemlighållas och varvid den i sin åsikt till på köpet haft stöd av en så överväldigande majoritet inom utrikesutskottet, att ej ens 4 opponenter kunnat uppbringas.

Konsekvensen av tystnadsplikten sträcker sig alltså fullt ut egentligen endast till privatmeddelanden från utskottsmedlemmar till andra, varigenom garanti skapats mot tanklöst och olämpligt offentliggörande av ömtåliga spørsmål. Däremot sträcka de sig icke till utskottets och dess medlemmars kommunikation med stortinget som sådant. En viss gradering beträffande friheten i denna kommunikation kan dock iakttagas, så till vida som utskottet och en till minst 4 man uppgående minoritet inom detsamma alltid kunna få själva den förevarande saken förelagd stortinget, medan en enskild medlems befogenhet härutinnan är begränsad till anlitande av en mer eller mindre effektiv interpellationsrätt. Att det vid ifrågavarande kommunikation med stortinget, den må ha kommit till stånd på ena eller andra sättet, icke behöver bli fråga om ett vidsträckt offentlig-

¹ Se t. ex. anförande av Klingenberg (Stortingstidende 24/1 1922, s. 44).

² Upplysande i detta samband är särskilt Halvorsens uttalande: »Ingen sak kan begraves, bestemmelserne her maa ses mot bakgrund av interpellationsretten, og den er uavkortet og lider ikke noget skaar ved det som her bestemmes. Vedkommende representant kan ikke oplyse, hvad han hører i et hemmeligt møte; men han kan reise spørmaal her i salen om et hvilket som helst emne, ogsaa om den som er reist i utenrikskomiteen. Det blir da regjeringens sak at avgjøre hvorvidt den vil svare eller ikke, hvad følgen av interpellationen blir. Men herom er der ikke tvil — vi har drøftet det spørmaal i komiteen (reglementsutskottet) — at i interpellationsretten gjøres det ikke noget skaar» (Stortingstidende 24/1 1922, s. 50 f.). Jfr uttalande i samma riktning av Hambro, som också var medlem av reglementsutskottet (ibid., s. 42).

görande av den sak det gäller, är tydligt, då stortinget alltid har utvägen att besluta sammanträde inom lyckta dörrar.

1922 års stadga rörande utrikesutskottet blev, såsom förut omnämnts, antagen under uttryckligt villkor, att den endast skulle äga provisorisk giltighet, och det förutsattes, att reglementsutskottet skulle inkomma med nytt förslag i samband med den allmänna överarbetning av stortingets arbetsordning, som ingick i detta utskotts uppdrag. Därmed kom det emellertid att dröja tämligen länge — nära två år. Först den 27 nov. 1923 var reglementsutskottet färdigt med sitt förslag, vilket den 8 därpå följande dec. oförändrat accepterades av stortinget.

Den sålunda antagna nya ordningen¹, vilken för närvarande är den gällande, skiljer sig från den två år förut fastställda egentligen endast i en punkt, men denna är ganska väsentlig. Under det att utrikesutskottet tidigare alltid varit en särskild korporation för sig, är denna dess självständighet nu upphävd. Det har sammanslagits med konstitutionsutskottet, visserligen inte så, att det alldeles restlöst uppgått i detta utskott, utan så, att konstitutionsutskottet, på visst föreskrivet sätt utvidgat, övertagit dess speciella uppgifter. Därmed har, såsom vi erinra oss, den andra av de reformlinjer, som 1921 i stortingdiskussionen från flera håll förordades och även motionsledes framfördes, upptagits och fullföljts.

Söker man efter skälen till denna förändring, så finner man dem först och främst i det utbredda, mer eller mindre välgrundade missnöje med utrikesutskottet i dess gamla form, vilket som vi känna länge gjort sig gällande. Visserligen hade 1922 års stadga kommit med detaljerade föreskrifter för utskottets verksamhet, men i det stora hela hade därmed endast gammal praxis blivit fastlåst, och missnöjet hade ingalunda dämpats. Detta understrykes också med skärpa av reglementsutskottet, vars avgjort kritiska ton gent emot utrikesutskottet bjärt sticker av mot den tämligen välvilliga hållning presidentskapet i sin två år äldre utredning intagit till det samma². Vad man framför allt syftade med en reformering av

¹ Bestämmelserna därom finnas införda i arbetsordningen § 10 mom. 1.

² Reglementsutskottets utlåtande i Innstillinger til Stortinget 1923, XXXXI, s. 8 ff. Den kritik, som här presteras, ger en pregnant sammanfattning av de

utrikesutskottet var att förvandla det från ett rent konsultativt organ — en ställning som satte det utanför all kontroll från stortingets sida och därför ansågs försvaga dess ansvar — till ett organ, som på ett helt annat och bättre sätt motsvarade den uppgift, som ålåg ett verkligt utskott. Utrikesutskottet hade varit en anomali, som ej rätt passade in i stortingets arbetsordning, och enligt reglementsutskottets uppfattning, som för övrigt stämde fullt överens med vad stortingskritiken länge fordrat, var enda utvägen att göra om det till »en fast permanent komité av væsentlig samme art som Stortingets øvrige komiteer»¹. För förverkligande av detta syfte låg en sammanslagning med konstitutionsutskottet så mycket närmare till hands, som detta utskott redan hade på sin lott den så att säga ordinarie behandlingen av utrikesärendena (utrikesbudgeten och traktatfrågor).

Ett skäl, som ytterligare talade för denna åtgärd, var den betydliga nedgång i utrikesutskottets verksamhet, som under de senare åren kunnat förmärkas. Medan sammanträdena åren 1917 och 1918 varit synnerligen tätt återkommande, hade de 1919 avsevärt minskats i antal och därefter varit inskränkta till endast några få årligen. Att under sådana förhållanden för det utrikespolitiska samarbetet mellan regering och storting vidmakthålla en särskild församling på 18 personer — större än något annat stortingsutskott — syntes redan ur praktiska synpunkter ändamålslost².

Nyorganisationen 1923 fick ett yttre uttryck redan genom den förändring av konstitutionsutskottets namn till »konstitutions- och utrikesutskottet», som företogs i arbetsordningen, vilket emellertid icke i och för sig innebar någon som helst förändring av detta utskotts förutvarande verksamhet. Den stora förändringen består däri, att utskottet vid behov kan utökas genom tillkallande av ytter-

anmärkningar mot utrikesutskottet av skilda slag, som tidigare framkommit och som i det föregående redan äro berörda.

¹ Reglementsutskottets utlåtande, s. 11.

² Enligt uppgifter i reglementsutskottets utlåtande (s. 8 f.) hade antalet sammanträden med utrikesutskottet åren 1919—23 varit följande: 1919: 13, 1920: 6, 1921: 6, 1922: 10, 1923: 3. För åren 1917 och 1918 ha fullständiga uppgifter icke varit mig tillgängliga, men flera utsagor intyga, att utrikesutskottet då var i mycket livlig verksamhet. Detta bekräftas i sin mån av en uppgift av Hambro, att utskottet sistnämnda två år endast för tiden före den 5 april haft resp. 16 och 15 sammanträden (Stortingstidende 5/4 1922, s. 905).

ligare 5 medlemmar. Av dessa äro 2 självskrivna, nämligen stortingets president och vice president, vartill komma 3 av stortingets valutskott »med hänsyn även till partiernas proportionsmässiga representation föreslagna medlemmar»¹. Det sålunda förstärkta utskottet, bestående av tillsammans 13 ledamöter, har i stort sett fått sig uppdragen det forna utrikesutskottets uppgift. Denna är, enligt arbetsordningens ord, att »med regeringen dryfta och i förekommande fall till stortinget avgiva utlåtande om särskilda utrikespolitiska spörsmål och vad därmed står i förbindelse». Såsom synes kvarstår alljämt den rådgivande uppgiften, men därtill kommer såsom något nytt skyldigheten att i förekommande fall avgiva utlåtanden till stortinget. Då härmed knappast kan avses endast rätten att i upplysningssyfte draga inför stortinget frågor, som förevarit i utskottet — härom lämnas såsom förut särskilda bestämmelser — så torde meningen vara, att det förstärkta utskottet, då så befinner lämpligt, även skall kunna taga förberedande befattning med regeringspropositioner.

Vad i övrigt dettas ställning och verksamhetsformer beträffar, så äro dessa desamma som det gamla utrikesutskottets. Den nya arbetsordningen upprepar sålunda i oförändrade ordalag vad förut stadgats om befogenheten att sammanträda mellan stortingssessionerna, om kallelse till sammanträde, om tystnadsplikten samt om rätten för utskottet samt en minoritet av dess medlemmar att göra framställningar till stortinget².

Det är, utan kännedom om praxis, svårt att avgöra, hur pass genomgripande 1923 års förändring i realiteten visat sig vara. För övrigt är ju praxis ännu alldeles för kort, för att det skall kunna antagas, att den givit något uttömmande svar på frågan. Visserligen har det gamla utrikesutskottet upphävts, men det har återuppstått i form av förstärkt konstitutions- och utrikesutskott, och rörande detta utskott ha alla för det gamla gällande regler bibehållits. Att det förstärkta utskottets huvuduppgift är att tjänstgöra som en med

¹ Från kommunistiskt håll i reglementsutskottet hade, för att garantera det kommunistiska partiets representation, föreslagits, att de särskilt valda medlemmarna skulle vara 5 till antalet. — Anmärkas bör, att inga föreskrifter i arbetsordningen eljes finnas om att utskottsvalen skola vara proportionella.

² Se härom ovan s. 309 ff.

regeringen konfererande, eventuellt av tystnadsplikt bunden församling är tydligt, låt vara att denna dess uppgift i viss mån är hopblandad med andra, som göra dess karaktär något obestämd. Den nya organisationen bär i själva verket alla tecken av en kompromiss, och det föresatta målet, utrikesutskottets inordnande bland de fasta utskotten, har ej helt blivit uppnått.

Reglementsutskottet var självt medvetet härom, och ehuru det ej saknade böjelse för en mera vittgående förändring — det yttrar bl. a. vissa sympatier för en institution sådan som det tyska utrikesutskottet — ansåg det för ögonblicket nödvändigt, att man nöjde sig med en övergångsform. Sitt förslag betraktade det som provisoriskt, tills en fullständig revision av arbetsordningen kunde genomföras, och det var under denna förutsättning, som stortinget nu för andra gången gjorde ett reformförsök¹. Hur en definitiv nyordning borde te sig sökte reglementsutskottet även skissera. Det tänkte sig, att konstitutionsutskottet skulle uppdelas på två självständiga utskott, av vilka det ena uteslutande skulle ha hand om utrikesangelägenheterna. Blir en sådan uppdelning framdeles genomförd, vilket synes sannolikt, skulle frågan om utrikesutskottet därmed få sin slutliga lösning. Huruvida det fasta utrikesutskott, som man sålunda tänker sig, i denna sin egenskap skulle komma att fungera även som konferensutskott eller om det för detta speciella ändamål skulle utvidgas och bindas med de hittills därför gällande särskilda bestämmelserna — vilket reglementsutskottet synes utgå ifrån — är ett nog så betydelsefullt spörsmål, som väl inte utan strid kommer att lösas².

¹ Jfr uttalanden i denna punkt av Hambro (Stortingstidende 8/12 1923, s. 3980) samt Mowinckel (ibid., s. 3985).

² Vid stortingsdebatten 8/12 1923 framlades av Heggelund (h.) ett förslag, som visserligen sedermera togs tillbaka, men som har sitt intresse såsom samlingsparoll för den ivrigaste oppositionen mot det gamla utrikesutskottet. Förslaget gick ut därpå, att detta rätt och slätt skulle upphävas. Bestämmelserna om förstärkning av »konstitutions- och utrikesutskottet» — namnförändringen var det enda H. ville gå med på — ansågos ej behöfliga, ej heller bibehållande av de gamla stadgandena om utskottets rådgivande verksamhet, tystnadsplikt etc. I praxis funnes nämligen intet hinder för att det fasta utskottet som sådant i fall av behov fungerade som konsultativt organ, ja även tillfälligtvis utökades med vissa adjungerade medlemmar (Stortingstidende 8/12 1923, ss. 3979, 3984, 3986).

(Forts.)

”DEN EGENTLIGE UPPHOVSMANNEN
TILL SKÅNES ENSKILDA BANK OCH
DÄRMED ÄVEN TILL HELA VÅRT
NUVARANDE BANKVÄSEN.”

AV

PROFESSOR EMIL SOMMÄRIN:

Med det här i rubriken återgivna uttalandet har professor Brisman i sitt i övrigt förträffliga arbete om de svenska privatbankerna¹ ur glömskan framdragit ett namn, som, därest upptäckten hölle stånd inför en vetenskaplig kritik, skulle för alltid bli inskrevet såsom ett av de märkligaste i svensk bankhistoria: Gustaf Aulin.

Skånska Privat-Banken i Ystad erhöll, såsom den första svenska privatbanken i sitt slag, oktroj för tio års tid den 14 oktober 1830, med oktrojtiden att räkna från bankens öppnande, den 1 april 1831².

»Första idén till och³ tanken på att med de i Ystad vid ifrågasvarande tid till buds stående pekuniära krafter bilda en egen bankinrättning i staden och orten» tillskrives, av Brisman och hans sagesman, Aulin.

Uti en handskrift, som förvaras bunden i bankens arkiv i Malmö, har B. anträffat påståendet, att Aulin varit den egentlige upphovsmannen till banken, liksom han var dess organisatör och förste kontorschef. Handskriftens författare angiver sig på titelbladet såsom »en gammal banktjänsteman». Hans namn, som icke förekom-

¹ Sven Brisman, Sveriges affärsbanker, Grundläggningstiden (1924), s. 84. — Övriga citat återfinnas s. 83—85.

² Den vanliga dateringen, även hos B., men notis i en ortstidning omtalar, att banken (faktiskt) öppnats den 5 april. Malmö Allehanda 1831, n:o 17, s. 1 (27 april).

³ I manuskriptet saknas »och», tydligen på grund av skrivfel.

mer i manuskriptet och ej heller anges, av B., var Schröder. Då han nedskrev sina »Historiska och statistiska underrättelser rörande Sveriges första enskilda bank», var han också, vad B. kallar honom, »en av bankens äldsta tjänstemän». Men nedskrivningen har skett på 1870-talet och sannolikast mot dess slut, troligen efter 1876, då bankens huvudkontor flyttades från Ystad till Malmö, men Schröder kvarlämnades vid kontoret i Ystad. Nedskrivningstiden framgår av, att författaren i texten räknar »40 år» från bankens första tillvaro (s. 5) och i en senare tillagd marginalanteckning »50 år snart gångna». I bankens tjänst vid kontoret i Ystad hade han, såsom det uttryckligen sägs i anteckningarna, vilka därigenom göra det möjligt att identifiera författaren, inträtt den 2 januari 1856. I fråga om tilldragelserna vid bankens tillkomst under åren 1830—1831 har han saknat autentiska papper av varje slag, med undantag för bankens privilegier och reglemente¹. Med hänsyn till bankens tillkomst kan man därför icke utan reservation godtaga B:s mening, att »det omsorgsfulla arbete han (Schröder) nedlagt på ifrågasvarande historik torde borga för vederhäftigheten av hans uppgifter».

»Vid bankens tillkomst och under dess första tid var han, enligt vad han berättar i detta arbete, anställd i en firma, som hade mycket affärer med banken, och han kände väl till de handlande personerna», skriver B. Men detta torde, åtminstone vad angår den sista kopulativsatsen, innebära för vitt gående slutsatser ur Schröders egen presentation: »Under första Skånska Privatbankens tillvaro engagerad hos en principal, som, ehuru varken bolagsman eller aktieägare, med uppmärksamhet följde bankens företag, blev jag redan då i tillfälle att, snarare av skyldig uppmärksamhet mot principalen eller av nyfikenhet än av intresse för saken, göra en och annan iakttagelse eller anteckning». »Under första Skånska Privatbankens tillvaro» betyder icke »Vid bankens tillkomst och» o. s. v. utan medan banken ännu ägde bestånd, ty S. åsyftar uppenbartligen den principal, i vars tjänst han kom mot slutet av år 1838.

1891 års bankmatrikel upptar under Skånes enskilda bank, Kontoret i Ystad: Schröder, Lorentz, f. i Landskrona $\frac{5}{8}$ 1814, anställdes i handelskontor 1830, 1:ste kontorist 1838, inträdde i bankens tjänst 1856, kamrer därstädes 1856—1889, inträdde i styrelsen (nämligen vid avdelningskontoret) sistnämnda år; RWO.

¹ Tryckta i Svensk författningssamling 1830.

Han avled den 2 maj 1896. Äldre bankmän och andra i Skåne minnas ännu mannen, som beskrives såsom en prudentlig och något viktig herre av äldre tjänstemannatyp. Notiser om dödsfallet i Dagbladet Ystads-Posten för den 2 maj och i Ystads Allehanda för den 4 maj 1896 meddela bl. a., att han kom till Ystad redan som yngling och blev anställd på kontor, först hos handl. Corvin och sedan hos kommerserådet Lundgren.

I mantalslängderna för Ystad å landsarkivet i Lund uppträder han först vid mantalsskrivningen den 14 december 1830 hos handlanden A. Corvin såsom »lärlingen Jonas, född 1814 » och kvarstår sedan skriven där till mantalsskrivningen den 6—7 december 1838, då han saknas hos änkan Corvin, men återfinnes såsom »handelsbetjänten Jonas Lorentz Schröder» hos kommerserådet Lundgren.

Huru väl Schröder känt de handlande personerna vid Skånebankens tillkomst 1830—1831, framgår bl. a. av hans tydligt framträdande okunnighet om, vem Aulin verkligen var. Men denne kan icke heller ha varit mycket i banken efter ingången av augusti 1832, och han försvann från Ystads horisont före den 1 maj 1833.

»Vid tiden för Skånska Privat-Bankens tillkomst», skriver Schröder, »levde en, sedan flera år tillbaka i Ystad bosatt, intelligent och mångsidig man, med beläsenhet i förening med andra talenter, dem han ägde förmåga att framhålla på ett för sig fördelaktigt sätt, för övrigt präst och skollärare, Kungl. hovpredikanten och fabriksidkaren i Ystad, sedermera prost och kyrkoherde G. H. Aulin. Hos denne man, som därjämte förstod att med lätthet sätta sig in i nya förhållanden, upprann första idéen till» o. s. v. (s. 1 här ovanföre) ... »sedan planen mögnat hos Aulin, meddelade han sig åt sina umgängesbekanta ... (de tre bolagsmännens namn) ..., för vilka han framlade sitt projekt och beräkningar».

Efter namnet Aulin i sist citerade satssammanhang har satts invisningstecken för en senare tillagd marginalanteckning om A:s språkkunnighet och studier av bankväsen i utländska tidningar och tidskrifter (återgiven som text hos Brisman, s. 84). På mig verkar detta tillägg såsom uttryck för att Schröder haft en viss känsla av, att en bättre motivering vore behövlig för påståendet, att Aulin varit den, som först framkommit med idén att grunda en bank i staden. Påståendet har nämligen icke sannolikheten för sig av skäl, som senare skola anföras.

Schröders hela sätt att omtala Aulin vittnar icke blott om, att han ansett sig tala om en på 1870-talet längesedan glömd person, utan även om att Schröder ej känt denne obegripligt mångsidige man annat än efter hörsägner.

Gustaf Herman Aulin var född i Husie vid Malmö den 16 januari 1785, men tillbragte redan sina skolår i Ystad. Son till underofficeren A. Friberg, tog han namnet efter sin moder, Maria Lovisa Aulin, som tillhörde en känd prästsläkt. Bröder till henne voro apotekare Gustaf Aulin i Ystad, som dog 1834, och hovrättsauskultanten Bernt Aulin i Trälleborg, som avled 1833 och då synes ha efterlämnat en icke ringa förmögenhet, samt frälsekamreraren Nils Aulin på Övedskloster, död 1836, (se Sjöström, Skånska nationen 1682—1832).

Student vid Lunds universitet 1802, prästvigdes han den 21 december 1809 och förordnades den 14 november 1810 till v. kollega vid Ystads mindre lärdomsskola, där han blev ordinarie den 27 februari 1811. År 1816 blev han, såsom det var vanligt på den tiden, titulär hovpredikant.

Med egen hand — en vacker handstil — har han skrivit protokollet från biskopsvisitationen i Kjells-Nöbbelövs pastorat den 29 juni 1833, där han tillträdde kyrkoherdebefattningen den 1 maj s. å. och med prosttitel sedan 1834 tjänstgjorde till 1854, då han överlämnade tjänsten åt v. pastor och inflyttade till Lund, där han avled »efter en långvarig och tärande sjukdom måndagen den 10 augusti 1857». (Dödsannons i Lunds Weckoblad; i uppslagsböcker felaktigt den 11).

Kollegabefattningen i Ystad skötte Aulin under åren 1810—1824, men åtnjöt därefter tjänstledighet till början av augusti 1832. Anledningen befinnes hava varit, att han övertagit skötseln av stadens största garveri för änkan efter rådmän Giutzelke, vars far var svärfader till de här senare omtalade kommerseråden J. P. Hemberg och C. M. Lundgren.

Aulins långa tjänstledighet och hans övergång till garverirörelsen gävo nämligen, efter vad jag funnit, anledning till anmärkningar. Dessa framkallades under strider om en kyrkoherdebefattning. Kommerserådet Lundgren, som år 1821 inköpt St. Herrestads säteri, kallade den 17 februari 1830 Aulin till kyrkoherde i St. Herrestad och Borrie. Men när patronatsrätten icke omfattade Borrie, vägrade konsistoriet i Lund att stadfästa kallelsen och förklarade, att ämbetet skulle sökas i vanlig ordning. (Resolution den 28 april 1830 i Landsarkivet i Lund.) Aulin anmälde sig därefter såsom sökande utom förslaget. Detta föranledde emellertid församlingsbor att ingiva en skrivelse till konungen, i vilken anfördes, att Aulin på en tid av åtta år varken tjänstgjort vid sitt kollegat eller utövat några prästerliga förrättningar, utan drivit en arrenderad garverirörelse, varföre hans behörighet att söka ämbetet bestreds. (Domkapitlets prot. i arkivet.) Aulin inkom då med en förklaring, att han oavbrutet bestritt sin befattning vid läroverket till höstterminens början 1824; att han därefter varit tjänstledig med avstående från hela lönen (och tjänsteårsberäkningen), men under tiden biträtt i predikoämbetet; att han höstterminen 1826 försvarat teser och undergått pastoralexamen i Lund; att han visserligen av ömhet för en änka med barn åtagit sig en boutredning, vilken medförde tvånget att följa ett garveris räkenskaper och rörelse, men därmed endast kommit i en ställning, som icke var ovanlig för präster, t. ex. dem som drevo bruk och sägar; samt att hans på redan fullgjorda tjänsteår grundade ansökningsrätt icke kunde berövas honom utan laga dom och rannsaking.

Kommerserådet Lundgren instämde emellertid nu i särskild skrivelse med församlingsborna och tillade i en andra skrivelse, att garverirörelsen var omfattande, och att A. dessutom vore anställd såsom tjänsteman i privatbanken.

K. m:t infordrade konsistoriets förklaring (K. brev 16 maj 1832), som gick ut på, att A:s tjänstledighet varit författningsenlig, och att hans behörighet att söka det omstridda ämbetet var obestridlig, med beräkning av dubbla tjänsteår för de fjorton årens läroverkstjänst. I april 1832 förordnades han till predikobitråde åt kyrkoherden i Marsvinsholm, men erhöll fr. o. m. den 1 juni två månaders tjänstledighet för att i enskilda angelägenheter göra en resa till Stockholm. Den 6 augusti återinträdde han i tjänstgöring som kollega.

Konsistoriet bilade sin förklaring till K. m:t svar från banken, hos vilken upplysning begärts, huruvida A. vore »på bolagets stat upptagen».

Aulins officiella befattning i banken har Schröder förblivit okunnet om. Han redogör nämligen för, vilka bolagsmännen voro under oktrojtiden, med förändringar på grund av inträffade dödsfall, och tillägger därefter: »Även under stiftarnes livstid och vid deras frånvaro supplerades de av C. J. Hemberg, P. O. Berghman och O. W. Hahr, Hagermans första-kommiss».

Bankbolaget har om Aulins ställning till företaget lämnat följande uppgifter.

Till M. V. Consistorium Ecclesiasticum i Lund.

Med anledning av Consistorii förfrågan under d. 23 innevarande månad få vi härmed äran upplysa, att Bolaget för Skånska privatbanken ännu icke äger någon tjänsteman på stat, utan att vi undertecknade bolagsmän, biträdde av suppleanter, själve handlagt de ärenden, med styrelsen av detta penningverk äro förenade. De av oss valde suppleanter äro för mig, Berghman, handlanden P. C. Berghman, för mig, G. Hagerman, Kungl. hovpredikanten G. H. Aulin, och för mig, J. P. Hemberg, kontrasignanten av detta brev. Åt desse suppleanter hava vi uppdragit att å Bolagets vägnar underskriva de handlingar, de på vår begäran utfärda, och är detta uppdrag anledningen, varföre herr Kungl. hovpredikanten Aulin även undertecknat en del från privatbanken utgående expeditioner. Ystad d. 26 maj 1832. P. Hemberg, Gust. Berghman, Gust. Hagerman.

C. J. Hemberg.

(Allt, även namnunderskrifterna, med kontrasignantens handstil.)

Bil. till domkapitlets underd. skrivelse den 30 maj 1832.

Redan föregående år hade bolaget genom annonser i ortstidningarna tillkännagivit suppleanternas namn och befogenhet, bl. a. Aulins.

Bolaget för Skånska Privat-Banken tillkännagiver härmedelst; att Suppleanterna uti denna privatbank äro: för kommerserådet J. P. Hemberg konsuln C. J. Hemberg, för kommerserådet och riddaren G. Berghman handl. P. C. Berghman och för handl. G. Hagerman Kungl. hovpredikanten G. Aulin; vilka förenämnde suppleanter, i händelse av sjukdom eller annat hinder för någon av bolagsmännen, härmed befullmäktigas att å privatbankens assignationer på

riksbanken, depositionsbevis eller andra från denna bankinrättning utgående handlingar eller förskrivningar, var för sin huvudman, underskriva den frånvarande bolagsmannens namn genom suppleanten, som i sådant fall även utsätter sitt namn, vilken underskrift härmed av bolaget erkännes. Ystad av Skånska Privat-Banken den 11 maj 1831. Jeuns P. Hemberg. Gust. Berghman. Gust. Hagerman. (Malmö Alleh. 1831, n:r 21, s. 3, 25 maj.)

Aulins avgång bekantgjordes på liknande sätt, liksom namnet på hans efterträdare.

Att jag åt herr Otto W. Hahr överlätit prokura för expedierande av alla mina handelsaffärer och angelägenheter, får jag härmed till allmänhetens efter rättelse kungöra. Ystad den 16 november 1832. Gustaf Hagerman.

Sedan på sätt bolaget förut tillkännagivit allmänheten herr Kungl. hovpredikanten Aulin avsågt sig att vara suppleant i Skånska Privat-Banken för undertecknad Hagerman, har jag i hans ställe till suppleant kallat och utnämnt herr Otto Wilhelm Hahr, som emottagit ett sådant förtroende, vilket bolaget till allmänhetens underrättelse härmed får kungöra. Ystad den 16 november 1832. Jeuns P. Hemberg. Gustaf Berghman. Gustaf Hagerman. (Skånska Mercurius, som nu börjat utgivas i Ystad, 1832, n:r 18).

Om Hahr meddelar Schröder ingenting, men han gör redan från 1832 bankens ombudsman Nils Wilhelm Sjöborg till »allt i allom, så att säga», under det att kamreraren Jean Thomas Morsing »i själva verket var endast kassör» och bokhållaren Kjell Hagerman skötte »varjehanda smärre förrättningar» (s. 92 f.). Alla tre upptagas i de här av mig nämnda befattningarna uti Skånes kalender år 1839. Kamrer Morsing var bror till Aulins hustru, som efter makens död flyttade till brodern i Ystad, där deras gemensamma hem upp på 1860-talet berättas hava varit umgängesamt¹. Det sista nämner jag därför, att umgänget måhända kunde hava lett till bevarande av en tradition om hovpredikanten A:s upphovsmannaskap till banken. Till en sådan tradition har jag icke funnit spår. Svågern har sannolikt snarare betraktats såsom en efterträdare till A. i en ställning, motsvarande den som A. en kort tid intagit i banken.

Prosten N. C. Psilander, som tillträdde kyrkoherdebefattningen i Maria församling i Ystad den 1 maj 1822 och sedan under mera än tre årtionden var verksam i staden, har i det av honom utgivna arbetet Ystads historia (1858), vilket är så rikt på uppgifter om författarens samtida, utförligt omtalat, huru det kom sig, att Aulin »bestyrde för änkans räkning» Giutzelkes garveri, »det äldsta och bäst inrättade» (s. 207—208). Han berättar även, att Aulin, medan han ännu var kollega, påbörjade söndagsskolan i staden (s. 174). Däremot

¹ Skånska Telegrafens 1869, n:o 65, s. 1, notis om prostinnan A:s död.

nämner han intet om Aulins förbindelse med privatbanken, en inrättning, vilken dock endast i förbigående omtalas i denna lokalhistoria, i samband med inflyttningen i rådhuset 1841 (s. 104). Däremot skildras där stiftandet av sparbanken 1827, i vars första direktion Psilander själv invaldes. Dess ordförande blev kommerserådet Lundgren, och i direktionen sutto två av de tre första bolagsmännen i den kort efter bildade privatbanken, Hemberg och Berghman (s. 110). Aulins personalier finnas intagna i Ystads historia (s. 153) med vida större utförlighet än hos Rietz, Skånska skolväsendets historia (1848). Psilander nämner, att Gust. H. Aulin avlagt filosofie kandidatexamen vårterminen 1810, vilket tydligen utfyller mellantiden mellan prästvigningen och kollegaförordnandet.

Filosofiska fakultetens i Lund protokoll för den 19 juni 1810 innehåller följande: »Samma dag på eftermiddagen anställdes Examen Philologicum med G. H. Aulin, Prest ... tecknades ... följande videtur, näml. G. H. Aulin approbatur i alla vetenskaperna». — Vid samma tillfälle examinerades N. C. Psilander och erhöi laudatur i estetiken samt approbatur i de övriga vetenskaperna. I examen ingingo österländska språk och grekiska, som studerades huvudsakligen i anslutning till bibeltexter, samt romersk värtalighet och poesi, men i nyeuropeisk linguistik saknade universitetet ännu professur, och undervisningen i moderna språk sköttes av en språkmästare. Schrevelius, Lunds akademis constitutioner (1832) samt Martin Weibull, Lunds universitets historia (1868).

Aulins avgång ur bankbolaget har tydligen följt på kyrkoherdeutnämningen den 17 oktober 1832. Möjligen hedrades han sedermera med att väljas till revisor på de årliga bolagsstämmorna, där han utan tvivel kunde närvara i egenskap av aktieägare, men det uppdraget kan han icke ha utövat för bokföringsåret 1832. Han nämnes däremot (i Hälsingborgs-Posten 1839, n:o 31) bland de vid bolagsstämman den 8 april 1839 valda revisorerna: Cederström, Aulin, Platen, Rosenblad, Nordström (häradshövding i Lund) och Grönvall (den bekante prosten, som sedan intog en så inflytelserik ställning i direktionen). Schröder syftar på bolagsstämmorna 1835—1839 med orden »om förhandlingarna vid de efterföljande bolagsstämmorna har man sig numera föga bekant». Meddelanden i samtida ortstidningar har S. icke förstått att tillgodogöra för sin historik, vilken han ur dem kunde supplerat med en mängd autentiska uppgifter, som saknas i hans aktsamlingar.

Dessa akter utgöras enligt hans egna utsagor av följande: 1) »ett originalexemplar av det bolagsmännen emellan upprättade kontraktet, författat och renskrivet av Aulin», 2) en redogörelse för bankens rörelsegrenar och ställningen under vartdera av åren fr. o. m. 1831, avfattad av Sjöborg på begäran av »Förnyade» bankens ordförande, Lundgren, sedan gamla bankens delägare uttagit dennas böcker och

handlingar såsom sin tillhörighet; 3) böcker och handlingar från gamla bankens tid, »funna och av mig tillgripna i ett konkursbo, där jag var utredningsman». — Kontraktet är daterat den 17 maj 1832. Att renskriften är Aulins, har Schröder iakttagit på handlingens överensstämmelse med det ena vittnets, Aulins, och den iakttagelsen är det säkerligen, som har föranlett honom till slutsatsen, att A. även författat kontraktet. Att detta är osannolikt, därpå tyder, att kontraktet bestyrkts jämväl av häradshövding Carl Åbjörnsson, som då var stadssekreterare i Ystad, men avled redan 1834. Av de båda vittnena bör icke kollegan-prästen, utan givetvis juristen antagas ha uppsatt kontraktet, som sedan utskrivits i 4 exemplar. — Sjöborgs uppdrag att utarbeta tablåer över gamla bankens rörelse och resultatet av uppdraget bör Schröder däremot anses tillförlitligt kunna omvittna, ty under en avsevärd del av året 1840 och de tre första månaderna av året 1841 användes han, såsom bokhållare hos Lundgren, av denne till skrivbiträde och hjälprede vid bestyren med oktrojförnyelsen m. m. Han supplerar för denna tidsperiod sina uppgifter med, vad han fått att veta genom denna sysselsättning. Att den icke ledde till anställning i banken redan 1841, synes han hava känt som en bitter besvikelse. Han betecknar valet av kontorschef såsom Lundgrens största felgrepp och tröttnar sedan icke att i olika sammanhang återvända till den utseddes oduglighet, genstörtighet och intriger mot bankens ordförande samt oförmåga att få räkenskaper att gå ihop, varvid tydliga antydningar göras om oärlighet. — De böcker och handlingar rörande gamla privatbanken, som Schröder tillägnat sig, förskriva sig helt visst från C. J. Hembergs konkursbo, i vilket inställelsedagen var den 12 april 1845, och i vilket icke Schröder, men väl hans principal, Lundgren, var en av sysslomännen och den av dessa, som står främst nämnd. Tillgångarna voro upptagna till 652,308 r:dr och skulderna till 629,218 r:dr¹. C. J. Hemberg hade i juni 1844 utträtt ur den »Förnyade» bankens direktion. Under samma år gjorde Carl Gram, som blev den år 1839 avlidne Hagermans efterträdare i gamla banken, samt Hagermans suppleant och bankens kassadirektör redan 1837, ackord med en utdelning av 60%². Denne Gram, som tillhörde den bekanta danska familjen

¹ Ystads Nya Tidning 1845, n:o 30, s. 119.

² Skånska Mercurius 1844.

och var dansk v. konsul i Ystad samt ordf. i stadens äldste sedan 1842 och i dess stadsfullmäktige till 1880 m. m. m. m., förde under år 1844 en på båda hållen hänsynslös skriftväxling med Lundgren i stadens tidning. För inläggen hade tidningen t. o. m. särskilda bilagor. Därvid utgick Gram delvis från Lundgrens försök att ned-sätta den i april 1840 avlidne G. Berghmans anseende och in-drog i sina repliker även namnet Schröder. Dessa kontroverser, i vilka Lundgren — med sin förste bokhållare — synes ha kämpat mot alla representanterna för de tre bolagsmännen i den gamla privatbanken¹, göra det måhända så att säga subjektivt förklarligt, att Schröder fränkännt de tre ursprungliga bolagsmännen hela äran av upphovet till den första privatbanken och överfört den äran på Aulin. Med S:s uppfattning om organisation, räkenskapsföring och expedition såsom det väsentliga vid en bank och dess skötsel och hans ringa förståelse för de »pekuniära krafternas» och kreditgiv-ningens primat överensstämmer det, att han gjort till bankens upp-hovsman den person, som måhända kunde betecknas såsom dess förste kamrerare, innan S:s kamrerarideal, Sjöborg, blivit, såsom han skriver, bankens »allt i allom».

¹ Efter nedskrivningen av manuskriptet har Schröder på ett ställe infört en marginalanteckning, med vars innehåll han måhända vid textens avfattande icke velat skada dess vederhäftighet, ty det är väl mindre troligt, att han först efter dennas avfattande kommit att höra historien. Lundgren skulle ha blivit »erbjuden inträde i första bankbolaget, ty man fruktade denne buse, men som han gärna såg allting i stort och ville ensam hava lika mycket som alla de andra, tillställdes oenighet mellan gubbarna och han blev utesluten» (s. 102 f.). Detta meddelande kan måhända anses vinna stöd därav, att L. ändrade mening om Aulins lämplighet för kyrkoherdebefattningen i St. Herrestad mellan åren 1830 och 1832, och det förklarar måhända då också L:s förändrade hållning mot Aulin, som under mellantiden blivit suppleant i bankbolaget. Dess huvudmän kom L. ihåg vid andra tillfällen. Efter åtskilliga kampanjer mot banken 1839, bl. a. Skånska hushållsföreningens, om vilken Schröder ingenting nämner, samt sedan Hagerman och Berghman under 1839 och 1840 följt den 1834 avlidne Hemberg i graven, gick aktieteckningen för »Förnyade» banken icke bättre, än att Lundgrens stöd blev outhärligt, och Schröder skildrar med beundran, huru skickligt han utnyttjade situationen till att erövra ordförandeskapet.

Oktrojförlängningen söktes 1839 av G. Berghman, C. J. Hemberg och G. Hagerman. Kungörelsen om dess beviljande för sex år från april 1841 är date-rad den 14 december 1839. Den åtföljdes av resolution om stadfästelse å det av sökandena upprättade underdåniga förslag till förnyade bolagsregler och ut-låningsreglemente. Svensk författningsamling 1839, n:r 43.

Ett objektivt omdöme om vederhäftigheten av S:s uppgifter rörande den första privatbankens tillkomst underlättas genom en jämförelse med hans skildring av arbetet för bankens »förnyelse» åren 1840—1841.

»Förnyade» skånska privatbankens direktion var i avvaktan på de nya lokalernas färdigställande i rådhuset enligt S. »så att säga husvill» under organisationstiden, men »nödigt och fri lokal (blev), för ett års tid, upplåten i Lundgrens egen bostad, där ock direktio- nen höll sina täta sammanträden och under tiden samlade och granskade inkommande säkerhetshandlingar¹ för de 60% (inbetalningsfria på tecknade aktier), vilka handlingar därefter överlämnades åt en av direktionsledamöterna och mig, att på stället under våra lås förvaras, på ordförandens risiko. Vidare formulerades här alla nödiga förbindelser, aktiebrev och nya sedlar, antogos de gamla tjänstemännen och bestämdes deras avlöning o. s. v., o. s. v.

»Genom ordf. ihärdighet, dess relationer till några högt stå- ende män (i marg.: Med excellensen greve M. Rosenblad i Stock- holm underhöll ordföranden flitig korrespondens) och genom ordf. juridiska ombuds, advokatfiskalen P. Ståaf i Stockholm inflytande, samt genom förord och medverkan av aktade och redbara män inom provinsen, som intresserade sig för bankens fortsättning, förnäm- ligast dåvarande landshövdingen» (m. fl., bland vilka även nämnes lanträntrmästaren) ... »lyckades det omsider ordf. att» (få oktroj beviljad).

Hela denna skildring av åtgörandena för bankens fortsatta oktroj präglas av det medupplevdas detaljrikiedom, som S:s anteck- ningar därefter åter förlora, tills under åren 1851—1852 ålder- domssvagheten tvang Lundgren, som avled den 18 november 1852, att åter använda sin förste bokhållare till skrivbiträde i bankens angelägenheter, vilka han nu delvis måste sköta från bostaden². S.

¹ Såsom utsedda granskningsmän för de nämnda säkerhetshandlingarna annonserades i en rad nummer av Skånska Mercurius 1840 fyra namngivna personer och säkerhetshandlingarna skulle enligt annonserna inlämnas hos en av dessa fyra, nämligen »i rådman C. F. Wendts lokal». Oktrojen föreskrev, att de sedan skulle inlämnas till lanträntriet i Malmö.

² S. säger, att hans kännedom om banken efter Lundgrens död åter för- lorar sig under mera än tre år (s. 192).

anmärker, att han då fick skriva åtskilliga »långschalar» till den oefterrättlige kontorschefen.

Helt annorlunda ter sig S:s skildring av bankens tillkomst 1830—1831, av vilken inledningen om Aulin redan anförts (s. 2 här ovanföre).

»Idén vann omsider(!) dessa mäns sympati och sedan förslaget blivit behörigen skärskådat och beräknat, blev resultatet, att förenämnde handelsfirmor beslöto sig för att ingå bolag för bedrivande av bankrörelse i Ystad, dock under förutsättning att Aulin åtog sig hela(!) organisationsbestyret och fortfarande behölle ledningen av alla detaljärenden, eller m. a. o. övertog vad man numera kallar kontorchefsbefattningen.

Med den förslagenhet Aulin ägde, föll det sig för honom lätt att utföra detta värv, vilket han åtog sig med det villkor, att banken skulle inlogeras i Aulins bostad, som även skedde för det första året eller intill dess Gustaf Hagermans ... nya hus blev färdigt ...

Sedan emellertid Aulin vidare utförligt utarbetat operationsplanen, författat utkast till bolagsordning m. m., tågade(!) man, sålunda utrustad åstad till högre ort med ansökan» ... och den bifölls.

I denna minst sagt enkla framställning har jag tillåtit mig att markera ett och annat. Det finnes en viss motsägelse mellan betonet av Aulins »villkor» beträffande lokalen och meddelandet om Hagermans nya hus, vilket naturligtvis skulle tagits i besittning genast, om det varit färdigt. Men det var med det som med rådhuset 1839. Aulins bostad var enligt de mantalslängder, som uppgjordes i december 1830, i kvarteret Yngve vid stadens torg i den stora Giutzelkeska fastigheten n:o 240—241¹, vilken enligt samma källa då ägdes av rådman Giutzelkes änka och bör ha erbjudit banken en central lokal i staden. Att döma av att banken redan den 8 november 1832 efter inflyttningen i Hagermanska gården annonserades öppen alla dagar kl. 9—12 och utom lördagar även kl. 3—5²,

¹ S. har i marginalen, utan nummer, antecknat »vid uppgången från torget emot Klostergatan N:o». Gatan hette på bankens tid Garvaregränden. — Det finns ett ytterligare marginaltillägg: »ett litet ovanrum på norra gaveln», med angivna mått på golvytan.

² Skånska Mercurius 1832, n:o 17, s. 4.

bör dess lokal i Giutzelkeska gården efter bankens öppnande den 1 april 1831 knappast ha kunnat betraktas såsom »ett av Aulins egna rum», såsom Brisman översätter Schröders uttryck »Aulins bostad».

De »iakttagelser och anteckningar», vilka Schröder sagt sig hava börjat tidigast mot slutet av år 1838, äro, för såvitt de gälla händelser kring år 1830, ingalunda en initierad samtidas, vilket torde hava framgått av förestående granskning. Om de hade varit det, skulle reservationer mot »vederhäftigheten» endast kunnat göras med hänsyn till antecknarens möjliga minnesfel, tydligt framträdande partiskhet mot vissa personer och inbiliska övertygelse om räkenskapsföringens och den därtill knutna administrationens »all-i-allom»-betydelse inom bankverksamheten.

Alldeles ensam står Schröder för uppgiften, att Aulin varit bankens egentlige upphovsman. I annat sammanhang, vilket strax skall citeras och belysas, talar han dock om »upphovsmännen» med syftning på de tre bolagsmännen, och den för initiativet till banken avgörande idén till utgivning av småsedlar finner han där anledning att framställa ett »icke omöjligt» antagande om, vilket likaledes pekar på bolagsmännens prioritet.

Att de tre bolagsmännen i allehanda källor betecknas såsom bankens stiftare, utan ett ord om någon Aulin, bevisar naturligtvis icke i och för sig, att icke A. kan ha varit den egentlige upphovsmannen. Dock är det anmärkningsvärt, att exempelvis Psilander, som verkligen »väl kände de handlande personerna» både före, under och efter bankens tillkomst samt stått i mångårig beröring med A., förteगत hans viktigaste initiativ inom staden, därest han vetat något om det. Visserligen sysselsätter sig Psilander icke utförligt med privatbanken, men denna var ju en provinsial institution, och dess förhållanden voro ur lokalhistorisk synpunkt synnerligen ömtåliga strax efter kommerserådet Lundgrens död. — Psilanders okunnighet om A:s insatser vid bankens tillblivelse synes ha delats av Halling, som eljest var särdeles initierad i ställningar och förhållanden inom länet, icke minst i fråga om penning- och bankväsen. Redan 1818, då han efter tjänstgöring bl. a. som landssekreterare blev rådmän i Malmö, hade H. av riksgäldsfullmäktige utsetts till en av de tre utredningsmännen i Malmö diskontverk, och i riksbankens lånekontor i Malmö, som inrättades 1824, blev han snart direktör samt bör i den egenskapen ha kommit i beröring med A., som var en av revisorerna även vid detta lånekontor 1839 (och 1840). Halling varierade de gängse uttrycken om privatbankens stiftare i ett längre anförande inom borgarståndet vid 1834 års riksdag (Borg. prot. 9: 383), uti vilket han för övrigt refererade till samtal med J. P. Hemberg angående det blygsamma utbytet av bankrörelsen under dess första år. Halling visste, vem han då talade om, och han visste även, att många av åhörarna kände dem, som han talade om, »3-ne såsom verkliga kapitalister kände och med stor kredit ut-

rustade affärsmän i Ystad». I vilket förhållande Aulin ursprungligen stått till miljonärfamiljerna i Ystad, åskådliggör Psilander, när han om sin företrädare såsom inspektör vid läroverket, som avled 1819, d. v. s. sedan A. varit kollega mera än åtta år, berättar, »att på hans tid hade lärarne vid skolan den förmånen att de hade s. k. kostdagar i de bättre husen, varigenom deras återkomst till skolgöromålen fördröjdes» o. s. v. (a. a., s. 53).

»Det är emellertid uppenbart», skriver Brisman, »att Aulin redan från början hyst den djärva tanken att låta sin bank ge ut sedlar». Tydligt är det också däri »första idén till och tanken» på banken skulle ha legat. Idén att utgiva småsedlar hade emellertid bolagsmännen icke endast haft, utan sannolikt i årtal praktiserat, medan Aulin ännu skötte sin kollegabefattning, liksom de före, under och efter bankens tillkomst var i sin rörelse, som till omfattning och bokslutsummor översteg bankbolagets¹, med säkerhet assignerade på riksbanken och enskilda affärsvännar.

Den utgivning av småsedlar, som bolagsmännen praktiserat långt före bankens tillkomst, omtalar även Schröder, ehuru han visar sig okunnig om rätta sammanhanget med detta praktiska uppslag till bankens grundläggande idé. »Ett eller annat tiotal år före», nämligen före Skånska privatbankens öppnande 1831 och det snart därefter började utsläppandet av småsedlar², skriver S., »då behovet

¹ Schröder skryter med, att han ännu vid sitt inträde i banken 1856 och många år framåt fick att göra med långt mindre bokslut, än han handskats med i kommerserådet Lundgrens affärsrörelse. Dessa proportioner mellan bankerna före 1800-talets mitt och de i dem främst inträsserade affärshusen få icke glömmas vid våra dagars studier i svensk bankhistoria, vid vilka man med begreppet bank allt för lätt förbinder tanken på nutida banktyper.

² Malmö Allehanda 1831, n:o 17, s. 1 (27 april) känner endast privatbankens assignationer på riksbanken och vitsordar deras »prydliga utseende och användbarhet för remisser». Redan n:o 7, s. 1, (27 juli) innehåller emellertid en längre notis om, att »i senare månader också privatbankens så kallade depositionsbevis å 3, 5 och 10 r:dr börjat att tämligen allmänt visa sig i rörelse». Farhågor uttalas för, att lantmän, som mottagit dylika sedlar i betalning för sina produkter, skulle råka i förlägenhet, när kronoutskylderna mot årets slut förföllo och uppbördsmännen icke kunde mottaga privatbankssedlarna. Den faran undanröjde banken, såsom även S. berättar (s. 150 f.), därigenom, att »icke mindre kronofogdarna och andra uppbördsmän» tillförsäkrades $\frac{1}{4}$ å $\frac{1}{2}$ % provision, än större handelsfirmor såsom bankens växlingsombud anförtröddes räntefria växelkassor i bankens sedlar och samma provision. Länge efter 1800-talets mitt äro därför alla uppgifter om beloppet utelöpande sedlar mycket mera ungefärliga, än S. tror, eftersom växlingskassorna medförde en viss obereknelighet. Senare medförde de sedelutgivande privatbankernas inbördes sedel-

av rörelsemedel i allmänhet och skiljemynt i synnerhet gjorde sig särdeles kännbart och förorsåkade mycken oreda och förlägenhet, företogo sig några¹ spekulativa köpmän i Ystad att utgiva små, tryckta lappar, försedda med namn och färgstämpel och gällande från 8 styver till en daler² (något i amerikanska genren), vilka lappar av befolkningen mycket väl tolererades och allmänneligen inväxlades av utställarna varje lördag; men efter någon tids förlopp helt plötsligt försvunno, sedan vederbörande myndighet utfärdat förbud däremot. Likväl kunde man på 30-talet finna ett och annat såsom kuriosum förvarat exemplar av nämnda penningsurrogat, och det är, om icke antagligt, så åtminstone icke omöjligt, att just denna tid föresvävat upphovsmännen till, eller stiftarna av, denna bankinrättning, varom här fråga är».

Till notisen i texten har S. lagt en marginalanteckning: »Såsom namngivne av sagesmän minnes jag: Konimerseråd Haak³, en handlande Sylwan, dito G. Hagerman och om jag icke missminner mig Hemberg m. fl.».

Möjligen har S. sett några av dessa kuriosa. Att småsedlar av antytt slag på sin tid bragts i omlopp i Ystad, liksom varjestädes inom landet, lider intet tvivel. Om tidpunkten för deras förekomst uttalar sig S. svävande. Tryckta sedlar av ifrågavarande slag voro förbjudna sex månader efter utfärdandet av K. M:ts kungörelse den 2 augusti 1792. Förbudet motiverades av »den frihet, enskilde personer på flere ställen i landet utöva, att med tryckta assignationer eller invisningar, till större och mindre summor, bestrida de för deras rörelse nödvändige utgifter». Litografien uppfanns emellertid

spridning på örter, som voro avlägsna från sedelutställaren, i ändamål att förlänga utelöpanget, en ny faktor till oberäknelighet för det verkliga sedelomloppet.

¹ Ordet »några» har överskrivits i stället för »ett par».

² »Sexstyvern», som kallades »skilling» på skiljemynten fr. o. m. 1802, gällde något mera än 8 öre i vårt mynt, vilket möjligen förklarar S:s »8 styver». En daler s:mt var 67 öre.

³ Antagligen fadern till J. P. Hembergs hustru i första giftet, död 1815, och till Mathias Haak, född i Ystad 1757, efter juridisk examen i Lund och tjänstgöring i bl. a. Svea hovrätt assessor i kommerskollegium 1790, v. president i statskontoret 1818, avsked 1824, död ogift 1831, möjligen en värdefull huvudstadsförbindelse bland bankstiftarnas många andra inom regering, förvaltning, riksdag och »skeppsbroadel».

år 1798, och gravyrer av alla slag blevo vanligare. Sedan dröjde det icke länge, innan köpmän och bruksägare m. fl. återupptogo »egen räntefri penningfabricering»¹. Vilken omfattning och utbredning denna cirkulation av graverade och numrerade småsedlar efterhand tog, är omständligt omvitnat i handlingarna från 1815 och 1817—1818 års riksdagar². Förbud mot invisningar på mindre belopp än 100 rdr:ko utfärdades i förordning den 13 juli 1818 och trädde i kraft med årets utgång³.

¹ 1815 års riksd., Bond.prot. 1: 71.

² »Graverade assignationer, vilka i senare tid tillkommit och icke direkte blivit förbudne», ... (enär) »de icke äro sätte med rörliga och i boktryckarpress tryckta stilar, utan på plåt i kopparpress avdragne». Allm. besvärs och ekonomisk-utskottets betänkande vid 1815 års riksd., Bih. V. 1: 594. »I avseende på skrivna assignationers numrerande» förklarade utskottet, »att då en sådan åtgärd till-äventyrs kan hava den nytta med sig, att utgivaren med så mycket större säkerhet och visshet kan veta, huru många assignationer han utgivit och om deras antal är svarande mot hans förmåga att inlösa dem, så torde även så beskaffade assignationer icke böra förjudas». Bih. V. 4: 392. Vid 1815 års riksdag kom en prohibitiv lagstiftning icke till stånd. Bland motståndarna till en sådan märktes den bekante garvaren Johan Westin d. y., med vilken storgarverierna i Ystad säkerligen stodo i förbindelser, vilka J. P. Hemberg kunnat räkna med för samarbete i riksdagen.

En lagtolkning, som i förbudet mot tryckta sedlar icke såg något direkt hinder för användning av graverade, kan måhända tänkas vara fullt förenlig med försök att låta ett bolag utgiva sedlar, sedan förbud stadgats för enskilde. Till ett sådant försök bör frestelsen icke hava blivit mindre, om personliga relationer till inflytelserika män läte påräkna en benägenhet hos vederbörande att se genom fingrarna, vilken möjligen stärkts av vederbörandes övertygelse om gagneligheten av själva saken. Att excellensen Mathias Rosenblad blev justitieminister den 31 augusti 1829, bör ha verkat uppmuntrande, särskilt till ett sedelutgivningsförsök av skåningar, för vilka han hade en riksbekant svaghet. Under sin tidigare maktutövning hade han tvingat landshövdingen i Malmöhus län att den 11 november 1802 återkalla en kungörelse av den 9 september s. å., enligt vilken söndriga sedlar icke skulle godtagas vid kronouppbörden, ett exempel bland många på användbarheten av den Rosenblad, med vilken kommerserådet Lundgren 1840 livligt korresponderade om oktrojens förnyande, för Skånebanken. Har en motsvarande korrespondens ägt rum i samband med utverkandet av bankens första oktroj?

³ Den »sedelcirkulation», som fick en så oerhörd omfattning, särskilt i bergslagen, 1815—1818, faller ju strängt taget utanför privatbanksväsendets historia och beröres blott flyktigt av Brisman (s. 19, 84). Privatbankernas förkärlek för småsedlar och den första privatbankens utgivning av sådana synes emellertid icke kunna förklaras utan hänvisning, kanske i första hand och framför diskonternas 3-procents-obligationer, till denna beaktansvärda sedelrörelse.

I själva verket har det vid bankstarten 1830—1831 icke varit fråga om något initiativ i meningen »första idén till och tanken på» ett privat bankbolag för sedelutgivning. Denna tanke hade år 1830 redan stötts och blötts under årtal och blivit allt starkare aktuellt efter diskonternas fall 1817. I det hänseendet äro förberedelserna till de äldre diskonternas organisation och rörelse, med hela väven av samspel mellan personer och händelser, storlinjigt och mönstergillt framställda av Brisman. Icke annorlunda kunna förberedelserna ha gestaltat sig vid tillkomsten av Skånska privatbanken i Ystad 1830. Idén till densamma kan icke ha varit en enda mans. Den var tvärtom propagerad och populär i vida kretsar. Äran av dess första realiserande har tillskrivits de tre »triumvirerna», J. P. Hemberg, G. Berghman och G. Hagerman, icke därför att de hittat på bolagsregler och ett utlåningsreglemente, som hade den icke ovanliga förtjänsten att »icke säga för mycket»¹, och vid vilkas tillämpning de upptogo en säkerligen från början ävsedd sedelutgivning, utan därför att de hade djärvheten att göra, vad många ville, men ingen vågade. Efter och under varierande förslag och till synes ändlösa utredningar och debatter om enskilda banker, i riksdagen och pressen, gingo de tre grosshandlarna resolut »from sounds to things». Eljest hade det måhända dröjt ännu många år, tills landet fått någon privatbank.

Även i den meningen påminner tillkomsten av Skånska privatbanken i Ystad 1830 uti Sveriges privatbankshistoria om Columbi ägg, att man, sedan försöket väl slagit igenom, i andra svenska ländsorter snart följde exemplet, men därvid icke försummade att framhålla, att det icke var någon konst att göra en bank på det sättet, som de tre köpmännen i Ystad burit sig åt, och att den saken

¹ Vid den försiktiga avfattningen av Skånska privatbankens bolagsregler och utlåningsreglemente har måhända C. D. Skogman, som kontrasignerade dem, medverkat mera, än det framgår av de slutliga dokumenten. Redan i augusti 1822 framhöll han i sitt yttrande till finanskommittén bland kraftigt verkande medel till avhjälpan av förlägenheten i den allmänna rörelsen: »Anstalter till läftnad i landsorternas penningtransaktioner, så att penningrörelsen bleve mindre än hittills inom huvudstaden koncentrerad, samt i förening härmed upphävandet av de band, som nu äro lagda på assignationer på enskild man». Redan vid 1834 års riksdag var han färdig med sin motion om ett privatbanksystem, i vilket erfarenheterna från Skånska privatbanken tillgodogjordes.

också kunde göras i Karlstad (1833) och andra svenska landsortsstäder och göras mycket bättre. W. Nordenankar, som i sin lilla bok »Om enskilda banker i Sverige» (1848) bygger »på noggrann kännedom om räkenskaperna . . . , i synnerhet från de trenne av dessa banker, i vilkas grundläggning jag deltagit, och vilka jag sedermera såsom delägare, direktör eller revisor haft tillfälle att följa» (s. 14), framhåller, att även »Skånes penningägare hellre ville följa det bättre exemplet av den under tiden uppkomna Värmländska och slutligen ännu flera banker, som både i organisation och rörelse antagit den sistnämndas former». Han indelar också de svenska privatbankernas historia från 1810 till 1833 och från 1833 till närvarande tid. Från 1833 var det engelsk-skottiska inflytandet tydligt, liksom tidigare under bankdebatterna i Sverige.

Att utreda, vilka de drivande krafterna voro vid privatbanksväsendets avgörande genombrott i Ystad 1830, vore en vacker uppgift för en intresserad historiker. Att den utredningens trådar komma att leda både till Stockholm och till utlandet, och att de icke leda till Aulin, utan till J. P. Hemberg, G. Berghman och G. Hagerman, skall jag försöka att förberedelsevis göra sannolikt.

Nordenankar var med i Smålands enskilda bank 1837, med vilken Skånes penningägare inledde de misslyckade förhandlingarna 1839 om filialkontor i Skåne till ersättning för privatbanken i Ystad, vars första oktroj då stod inför sin utgång. Han har sannolikt tidigare än Schröder haft anledning och tillfälle att med uppmärksamhet lyssna till, vad som kan hava berättats om Skånska privatbanken och dess tillkomst. Hans egen version är icke utan intresse. »Det var med anledning härav», nämligen med anledning av 1824 års stadga om enskilda banker¹ och beslut om myntrealisation, »som

¹ »Vid början av 1823 års riksdag utkom ett anonymt förslag till inrättande av banker i Sverige, som på sätt och vis kan sägas inleda den nya tiden i vår bankhistoria», skriver Brisman (s. 70 f.). Till ledning för fortsatta forskning kan här meddelas, att en av de huvudstadstidningar, genom vilka förslaget spreds såsom bilaga, tillägger notisen, att »det är uppsatt av tvenne aktningvärda medlemmar av huvudstadens grosshandelssocietet». Argus 1823, nr 9, s. 38 (1 februari). Närmast till hands ligger det måhända därvid att tänka på de enda två ledamöterna av borgarståndet vid 1823 års riksdag för huvudstaden, vilka i förteckningen över riksdagsmännen betecknas såsom grosshandlande: H. N. Schwan och T. A. Aspelin, ehuru denna konjektur kräver närmare undersökningar. Grosshandlanden och fabrikören Thomas Anders Aspelin var född

få år därefter några förslagna köpmän i Ystad, i nära släktskap med en rik bankir i Paris, bildade en bank till hälften deras enskilda, och den andra hälften upplåten till (aktie)teckning utan personell ansvarighet» o. s. v.

Kommerserådet Jeuns Petter Hemberg, som var född 1763, representerade fädernestaden m. fl. vid riksdagarna 1823, 1828—1830 och 1834, vilket sistnämnda år han avled i huvudstaden den 1 september i koleran. Redan vid 1823 års riksdag bör han i borgarståndet ha hört framställas det fruktlösa yrkandet, att stadgan för enskilda banker borde upptaga ett uttryckligt förbud mot utgivandet av andra »sedlar» än assignationer på riksbanken. Dåvarande rådmannen H. A. Falkman från Malmö, broder till ene direktören i den år 1817 förolyckade Malmödiskonten, yttrade enligt protokollet¹, att »utan ett sådant stadgande kunde det inträffa, att bolaget utgäve egna sedlar». Att förbudet icke kom in i stadgan, var sålunda ingen tillfällighet. Falkmans gamle riksdagskamrat från Malmö, grosshandlanden L. I. Bager, ledde aktieteckningen för Malmö med omnejd i Skånska privatbanken 1830—1831. Det är orimligt, att den gamle Hemberg, som varit med i riksdagen 1823, skulle ha fått första tanken på sedelutgivning av Aulin flera år senare².

Kommerserådet Gustaf Berghman, som var född 1769, lämnade vid sin död den 4 april 1840 affären och sin ställning i banken åt äldste sonen, Peter Christian Berghman, som var född 1794. Hans yngre son, Adolph, född 1802, kom vid unga år till Stockholm, där

i Ystad 1767 och således omkring fyra år yngre än J. P. Hemberg och omkring två år äldre än Gustaf Berghman, vilka han bör ha kommit i beröring med under uppväxtåren. Aspelin blev student i Lund 1784 och tillbrakte ett par år vid akademien, där han huvudsakligen idkade språkstudier i merkantila syften. Efter någon tids anställning på kontor i Göteborg kom han i början av 1790-talet till Stockholm, där han efter ett rikt gifte vann burskap 1801. Han var kamrat med J. P. Hemberg i borgarståndet vid riksdagarna 1823 och 1828—1830. Han avled den 28 augusti 1836. Se vidare Forsstrand, Malmgårdar och sommarnöjen (1919), s. 158—169.

¹ Borg.prot. 4: 18.

² Med anledning av Hembergs död den 1 september 1834 annonserades i Skånska Mercurius, n:o 36, s. 4, och följande nummer: »Allmänheten kungöres härmed, att oaktat herr kommerserådet J. P. Hembergs fränfalle Skånska Privat-Bankens alla transaktioner oavbrutet fortgå samt att de förbindelser avlidne kommerserådet i och för nämnde Privat-Banks räkning ingått till alla delar ansvaras av Ystad den 6 september 1834. J. P. Hemberg & Comp.».

han som delägare i firman Lundgren & Berghman blev en känd huvudstadsfigur, »kornprinsen», ett namn som syftade på spannmålsaffärerna, för vilka Ystad i 1800-talets början var en skånsk metropol. Andre delägaren i firman var äldre broder till kommerserådet C. M. Lundgren i Ystad. Adolph Berghman var v. konsul för Hamburg, där de större firmorna i Ystad hade intima förbindelser, liksom i Stralsund och Lübeck ¹.

Konsul Gustaf Hagerman, som var född 1770 och var J. P. Hembergs kompanjon till 1802 samt avled den 23 augusti 1839, synes dock i första hand ha varit intresserad för bankens tillkomst. Han byggde ju också hus, där banken skulle inrymmas, — »som därigenom gjorde sig märkvärdig», skriver Psilander, »och även genom sin stora förmögenhet». I det sammanhanget nämner Ps. en broder till H., »ännu rikare och känd bankir i Paris», Jonas Hagerman.

Christian Hagerman, som dog såsom kyrkoherde i Vidtskövle 1808, hade sönerna Carl Johan, major (1769—1826), Gustaf, handlande (1770—1839) och Jonas Philip, bankir.

Jonas var född 1774. I unga år hade han fått anställning i en av de bankirfirmor, som sedan räknades till den protestantiska storfinansens. Vid bankirkontoret i Genua blev han gift med principalens dotter, Célestine Frat, och inflyttade i villan i förstaden Sestri, men bodde senare omväxlande i Paris och på Chateau de Malmaison, som tidigare tillhört kejsarinnan Joséphine. Jonas Hagerman återfinnes, tillsammans med J. Laffitte, bland de 24 undertecknarne av den »parère», som under hösten 1824 avgavs till försvar för rätten att driva terminsaffärer på börsen i Paris ², och han ställde sig med egen firma 1834 i spetsen för de sex protestantiska bankirfirmor, som upptogo en till slut misslyckad konkurrens med Rotschildarna om italienska statslån ³. Om hans furstliga förmögenhet vittnar hans inköp år 1826 av Vidtskövle gods i Skåne, vilket köp han 1836 överlät på brodern Gustaf, när dennes dotter äktade sedermera hovmarskalken R. H. Stjernsvärd. För bankiren-säljaren inestodo in-teckningar, som i bouppteckning på Vidtskövle 1840 upptogs till 96,000 r:dr Hamburgerbanko, evalverade till 256,000 r:dr banko. Jonas Hagerman avled den 4 november 1839. Han var svensk konsul i Paris.

Hela den atmosfär, i vilken Jonas Hagerman levde, var rik på initiativ till bankinstitut, och principiellt erkändes inom de kretsar,

¹ Enligt den 30 juli 1840 förrättad bouppteckning efter G. Berghman fanns i boet efter honom bland skeppsandelar och aktier: Stående fond i Skånska Privat Banken 56,520 r:dr b:ko, men bouppteckningen efter änkan den 11 maj 1842 upptar revérsfordran på C. J. Hemberg med 55,000 rdr b:ko.

² Vidal, *The history and methods of the Paris bourse* (1910), s. 209.

³ Jannet, *Le capital* (1892), s. 499, not 1.

där han rörde sig, nödvändigheten för en fristående landsortsbank att finansiera sin växeldiskontering på två namn medelst utgivning av egna sedlar. En sådan banks egna fonder borde endast utgöra säkerhet mot förluster på rörelsen. Principerna för sedelbanker hade med klarhet utvecklats av Napoleons berömde finansminister Mollien i hans ryktbara s. k. Havre-not, d. v. s. promemoria till kejsaren, som då uppehöll sig i Havre, under maj 1810. Banque de France hade enligt 1806 års statuter och 1808 års kejsarliga dekret om upprättande av filialer i vissa departementsstäder, sedelmonopol blott för Paris och de städer, där länsbanker kommo till stånd. På andra orter kunde lokala banker erhålla sedelutgivningsrätt¹. Man kan måhända även erinra om, att handelskrisen 1827—1828 föranledde bildandet av det Comptoir d'escompte i Paris, som upptog sin verksamhet den 26 oktober 1830 och fortsatte den till utgången av september 1832.

Till den djärva framstöten med bankföretaget i Ystad 1830 är det icke osannolikt, att Gustaf Hagerman fått modet stärkt genom brodern-bankiren Jonas Hagerman.

Konstellationerna kring Skånska privatbanken i Ystad 1830 synas mig omöjliggöra antagandet, att Aulin varit den egentlige upphovsmannen. Det antagandet bör ha tillfredsställt Schröders kamrerare-idealism, men kan icke på hans ord godtagas i svensk bankhistoria, där även de mest betydande personliga insatser endast kunna bli lysande inslag i en ränning med många trådar.

Grundläggarna av Skånska privatbanken 1830 blevo icke heller »därmed upphovsmän till hela vårt nuvarande bankväsen».

Vid bankens organisation och ordnandet av rörelsen hade de en kanske ovärderlig hjälp av Gust. H. Aulin.

¹ Liesse, Evolution of credit and banks in France (1909), s. 33.

FOLKREPRESENTATIVT STATSORGAN.

EN TEORI OM FOLKREPRESENTATIONEN AV
SVENSKT URSPRUNG.

AV

FIL. D:R HJALMAR HARALDS.

Framlidne professor Skytteanus emeritus S. J. Boëthius publicerade 1904 i skriftserien »Vår tids lifsfrågor» en studie »Rösträttsproblemet», väl närmast avsedd att från vetenskapligt håll hjälpa till att klara begreppen i den pågående debatten om rösträttsfrågan, men dock av betydligt större räckvidd, emedan den framställer en representationsteori väsentligt avvikande från de inom statsvetenskapen härskande teorierna.

Rösträttsproblemet är en kvantitativt obetydlig skrift på 36 sidor, varav 7 ägnas åt folkrepresentationsformernas och teoriernas utveckling. På 5 1/2 sida behandlas folksuveränitetetsläran som grund för det moderna kravet på allmän rösträtt. I nästa avdelning på 8 1/2 sida ställer författaren kyrkan mitt i byn genom att i anslutning till en förment inkonsekvens hos folksuveränitetetslärans anhängare Esmein och med stöd av Otto Gierkes auktoritet som grund för representationsläran lägga teorien om staten som »enheten av ett folks alla generationer». På de sista 13 sidorna framställer han emellertid sina på egen erfarenhet som historisk forskare och praktisk politiker grundade betänkligheter mot teorien om folkrepresentationen som *uteslutande* statsorgan och utvecklar i anknytning därtill en egen representationsteori.

Boëthius utgår från följande problemställning (s. 24): »är rösträtts- och folkrepresentationsproblemet *fullständigt* löst genom den teori, som gör valhandlingen till en statsfunktion och den valde representanten till ett statsorgan?»

Han riktar i samband därmed mot denna teori som vars representanter han uppställer Luband och Fahlbeck, vilken senare han anser vara den, som »först på allvar fört in den i det politiska medvetandet» — att han icke nämner Hjärne i detta sammanhang är givetvis alldeles riktigt just med anledning av den här gjorda begränsningen till det »politiska» medvetandet — följande anmärkning: »om man inskränker svaret på frågan: vad menas med rösträtt och folkrepresentation? till det rent formalistiska: den förra är en statsfunktion, den senare ett statsorgan, så vinnes ej möjlighet att nöjaktigt förstå dessa institutioner i alla deras egendomligheter. Någon principiell skillnad mellan folkrepresentanter och ämbetsmän, vilka senare ju äro statsorgan och intet annat, skulle då knappast förefinnas ...».

Det senare påståendet kan måhända synas hårdraget, men godkännes av teoriens män själva. Professor Hjärne likställde i ett brev till mig, sommaren 1917, *riksdagen* och en *hovrätt* som statsorgan och samma tankegång går igen i hans uttalande i rösträttsfrågan vid sin sista riksdag, däri han likställde en folkrepresentants hänsynstagande till annat än det rena statsintresset utan inblandning av sociala intressen med en ämbetsmans korrupcion.

Boëthius anför ytterligare i sin argumentering: »Vidare blir då valsättet fullkomligt likgiltigt, om det blott till resultat ger en församling, som äger vilja och förmåga att tillgodose statsintresset». Han ger i en not ett belysande exempel på detta, »rotten boroughs» i Storbritannien, som gävo parlamentet en karaktär, vilken gjorde det till »ett synnerligen dugligt organ för statsintresset», bl. a. genom att de »beredde tillträde till det politiska livet åt de flesta av de statsmän, som England har att tacka för sin storhet».

Han framställer som slutsats härav frågan: »Vilket skäl fanns det då från den rena statsorgansynpunkten till 1832 års parlamentsreform?»

Han går vidare i sin kritik i riktning mot sin positiva framställning: »Slutligen synes följa ur folkrepresentationens supponerade egenskap av blott statsorgan, att vid rösträttens anordning endast statsintresset har vitsord, så att ingen hänsyn behöver tagas till billighet och rättvisa gentemot de olika samhällsklasserna och denna konsekvens har också prof. Fahlbeck uttryckligen accepterat, då han

i sin nämnda uppsats förklarar, att vid besvarandet av frågan om rösträtten till vår Andra kammare bör utvidgas 'kunna vi utan vidare avvisa alla de deklamationer om rättvisa och rättfärdighet såsom skäl för en dylik utvidgning som ofta framföras'. Dessa anser Fahlbeck enligt Boëthius »vara blott gengångare».

Det skulle kunna invändas gentemot Boëthii kritik av teorien om folkrepresentationen såsom uteslutande statsorgan: att den icke behövde drabba en sådan variant av denna teori som den Harald Hjärne framställer i Skandinavisk laghistoria, ty då för denna just *rättvisan* är själva statsändamålet, borde icke hänsynen till billighet och rättvisa gentemot de olika samhällsklasserna »vara uteslutna vid representationens organiserande». Detta är ju en synpunkt, som icke är främmande för den äldre svenska rätten, då den ännu icke enligt Hjärnes åsikt »urartat» i denna punkt. Landslagen ger vid anordnandet av vår äldsta folkrepresentation, den nämnd, satt å tinget, som beviljar extraordinarie utlagor, lika stark representation åt frälse och ofrälse, men denna konsekvens gör icke, även om den är riktig, vilket synes ovederläggligt, Boëthii kritik av den härskande teorien överflödigt, ty Harald Hjärne har aldrig erkänt denna konsekvens, vilket bl. a. framgår ur hans ovan nämnda riksdagsanförande av 1918.

Boëthius fullföljer sin kritik: »Men jag betvivlar, att det någonsin skall komma att ingå i det allmänna rättsmedvetandet, att en fråga om politisk maktfördelning — och en sådan är rösträttsproblemet — helt och hållet faller utom rättvisans sfär. Det synes i stället vara fara värt, att en dylik konsekvens är ägnad att bringa i misskredit hela den statslära, varur den anses följa. Då jag för min person är livligt övertygad om sanningen av den statslära, som bäst överensstämmer med teorien, att folkrepresentationen är ett statsorgan, har jag känt mig uppfordrad att försöka utreda, huruvida det ej beror på en ensidig uppfattning av denna teori, att ifrågavarande konsekvens kan dragas därur.

Enligt min mening får en teori, som verkligen vill belysa rösträttsproblemet i alla dess yttringar, ej stanna vid, att folkrepresentationen är *blott* statsorgan, utan måste även klargöra, vad som ligger däri, att detta statsorgan på samma gång är vad namnet angiver, folkrepresentation, d. v. s. ett representativt organ åt folket.

Första frågan blir då: vad är ett representativt statsorgan? »Jo, därmed förstås ett organ, som när det tjänar staten anses giva uttryck för ett annat organs vilja. Det sålunda företrädde organet kan ej binda det representativa, ty detta är ej dess privata fullmäktige utan är självt ett omedelbart statsorgan, men å andra sidan måste dock representantens vilja anses vara den representerades. För att icke detta skall bliva en tom juridisk fiktion, fordras då, att emellan båda ett kraftigt samband förefinnes».

Vi förbigå här uppräknandet av de olika sätt, varpå detta enligt författarens mening kan åvägabringas, varav val genom de representerade är det bästa.

Vi vilja i stället vända oss emot hans definition på »representativt statsorgan»: »ett sådant, som när det tjänar staten anses giva uttryck åt ett annat organs vilja». Detta är, även om det i viss mån lever kvar ännu i det allmänna föreställningssättet — och då närmast i form av ansatser till en principalätslära — en rest av det korporativa uppfattningssättet av folkrepresentationen lika väl som fiktionen, att »representantens vilja måste anses vara den representerades».

Denna senare fiktion kan ju icke upprätthållas t. ex. när det inträffar, att representanten av sin plikt som statsorgan känner sig förpliktad att rösta *mot* sina valmäns tydligt uttalade mening. Läran om den dubbla organställningen slutar således i en *motsägelse*.

Upplösningen av denna ligger däri, att å ena sidan folkrepresentanten är *uteslutande* organ för *staten*, men å den andra sidan *representerar folket* i dess konkreta mångfald av samhällsklasser och intressen.

Denna ståndpunkt framträder redan i Landslagens Konungabalk, där de första representativa organen inom svenskt statskick påträffas. Tolvmannanämnden av sex frälse och sex ofrälse med biskop och lagman i spetsen, har enligt Kristoffers Landslag en funktion för staten »att sins emellan väga, vad hjälp folket skall och kan drägligast göra sin konung». Det är helt enkelt att *fälla en dom* i den av Hjärne (Nämnden enligt Göta-lagarne, s. 6) hävdade meningen; alltså att utöva en *statsfunktion*, vilket gör nämnden liksom varje annan nämnd till ett statsorgan. Denna dom grundar sig uppenbarligen på å ena sidan

»rikets tillstånd och behov» å den andra å *folkets* förmåga att bära bördorna och att dessa *rättvist* fördelades mellan frälse och ofrälse. Att representera är här icke att vara organ för de *representerades* vilja. *Statsviljan* bestämmer helt enkelt genom lagen, att hjälp skall utgöras i vissa uppräknade fall, så att *de representerades vilja* är helt och hållet eliminerad. Men den processuella formen med jämlik representation för olika samhällsklasser ger de representerade i görigaste mån garanti för att »domen» fälles med hänsyn till såväl allmogens förmåga att bära bördorna och dessas avvägande med hänsyn till de representerades bärkraft som till rättvis fördelning mellan olika samhällsklasser. De *representera* i den meningen som de *typiskt* uttrycka de representerades uppfattning av sina intressen, emedan de äro män ur de representerades egen mitt, som *själva* äga dessa intressen och därför av egen erfarenhet ägde *känedom* om dem lika väl som någon annan ur deras krets. Genom valet, även om detta kanske endast understundom bestod i rätten att godkänna eller vraka de *nämnda* männen, blevo de allmogens *förtroendemän*, i det dess tvänne grupper »hovmän» och »menig» allmoge fingo möjlighet att försäkra sig om, att de valde voro män som förtjänade allmogens *förtroende* till deras intellektuella och moraliska kvalifikationer att representera dess intressen vid avfattandet av nämndens dom.

Att sedan i verkligheten ej de representerades egoistiska vilja — för att icke tala om representanternas — kunde inverka vid deras representation är givet genom den *paritetiska* intresserepresentationens princip föreligger. Inom ståndsríketsdagen, som uppbyggdes på den i Landslagen framställda principen — kanske bestämmelsen i Konungabalken rent av avsåg en samfällid riksrepresentation, om man får tänka sig att dessa på tinget satta nämnder sammanträdde gemensamt för hela riket, vilket ju uttryckligen utsäges i samma rättskälla för de där stadgade landsnämnderna för konungaval — låg ju också i pariteten en garanti mot egoistiska ståndsintressen i avseende på bördornas fördelning och på sistone vanns ju en garanti mot ren obstruktion mot själva skattekravet i votering i »förstärkt utskott».

Även på en annan punkt av den historiska tänkarens representationsteori torde den tillåta en invändning och vara mäktig förbättring beroende på en oklarhet i hans statslära. Han menar sig

(s. 14 ff.) finna en inkonsekvens hos Esmein — utöver det logiska »salto mortale» han hos denne påvisat i övergången från begreppet om folket som summan av dess medlemmar till den *organiska enheten* av dessa — när Esmein låter folket-staten sammanfalla med enheten i »serien av successiva generationer». Detta senare synes vara att göra för mycket av förskjutningen i Esmeins terminologi — ett fel, om det nu är ett sådant, som han delar t. ex. med den moderna filosofiens portalfigur Immanuel Kant. En nation-stat, vilken utgör den *organiska enheten* i det nu levande folket är ju intet annat än den, som består i generationernas växling. Den organiska staten kan ju icke vara en dagsländexistens som t. ex. en erövrades välde, vilket kan förgå med hans eget liv, som ju kan sammanfalla med en generations, eller på ännu kortare tid som Napoleons. Sin organiska natur visar ju nationen-staten genom att bestå under generationernas växling.

Alltnog Boëthius gör (s. 26) som svar på frågan: vilket »folk» det är som representeras av folkrepresentationen, detta identiskt med den nu levande generationen. »Folket» måste här fattas som identiskt med »det vid tillfället levande folket». Representera då de av folkrepresentationen representerade intressena blott den nuvarande generationens intressen? Alls icke. När bondeståndet med ovilja eller betänksamhet ser en rustnings- och erövringspolitik, behöver det icke uteslutande vara av omsorg om den nuvarande generationens bekvämlighet. Det kan också vara och är det i regel delvis av omsorg bottnande i långt utöver den nuvarande generationen räckande släkttraditioner, för att allmogens ungdom icke i allt för stor utsträckning drages ifrån jordbruket, så att jordens hävdande ointetgöres eller bondeståndets självständighet och äganderätt äventyras, vilket ju skedde i Rom och, enligt vad orientalisten Johannes Kolmodin upplyst mig om, redan torde varit fallet i det gamla Assyrien samt varit en genomgående orsak till erövrarestaters degeneration. Likaledes finnas inom borgarståndet, för att icke tala om den jordbesuttna adeln, ståndstraditioner — mer eller mindre förbundna med släkttraditioner — på lång sikt. Vi erinra om torypartiets motvilja mot whigpartiets krigspolitik, vilken de mycket riktigt insågo skulle bana vägen för kapitalismens undergrävande av ståndssamhället med dess naturahushållning.

Å andra sidan kan en erövringspolitik, den må ur rent diplomatisk och militärisk och även i viss mån ur handelspolitisk synpunkt vara än så vidsynt, sådan t. ex. Ludvig XIV företrädde den, förstöra en nations framtid genom att offra dess sociala hälsa för politiska konjunkturvinst, liksom Napoleons krig förstörde den franska folkstocken genom att avhålla den kraftigaste delen av nationen, som ju dessutom i stor utsträckning omkom i kriget; åtminstone från tidiga äktenskap.

Regeringen representerar således icke med nödvändighet de perdurerande intressena hos folket i motsats till parlamentet som representant för den närvarande generationens eller andra mera ensidigt aktuella intressen. Det kan ibland vara tvärtom.

De representera *var sin* sida av det nationella livet, vilket som allt organiskt liv är en enhet i mångfald.

Regeringen representerar staten, *enheten* med abstraktion från mångfalden såsom när nationen framträder i egenskap av *internationalt* rättssubjekt eller som *överhet* utövande straffrätt m. m. gentemot folkets medlemmar, som undersåtar — varvid ju ett folkrepresentativt element kan tänkas medverka, nämnden eller juryn. Parlamentet representerar den *mångfald* av människor i deras inbördes relationer, som ingår i nationen med abstraktion från enheten. I intetdera fallet har emellertid abstraktionen gått så långt, att man kommit fram till ett fullständigt abstrakt, *generellt* begrepp (jfr min avhandling: »Undersökning af det historiska medvetandet», Lund 1923). Denna staten motsatta sida av det nationella livet är vad som med en modern terminologi, fastslagen genom den tyska vetenskapen i 19:de århundradet, ehuru dess ursprung torde vara äldre, kallas *samhället* (Gesellschaft).

Regeringen är alltså *statens*, parlamentet *samhällets* representation. Däri behåller Rudolf Kjellén (Det Nya Sverige 1907) rätt gentemot Boëthii kritik (Statsvetenskaplig Tidskrift 1908). Den senares framställning av representationsproblemet i boken »Om Statslivet» visar dock tillfullo, att han icke förbisett denna sida av saken.

Nationalrepresentation i strängt logisk mening utgöra endast regering och parlament *tillsammans* och i realiteten visar sig detta däri, att ett parlament icke kan arbeta utan en regering vid sidan.

En nationalrepresentation även i *formell* mening utgjorde hos oss Konung och Ständer samlade till *Riksdag*, vilket namn då ännu icke genom De Geers reform, som lät det täcka icke bara *sessionen*, utan även *korporationen*, fått karaktären av »quaternio terminorum». På samma sätt är ännu i dag brittiska parlamentet med »King, Lords and Commons» formellt en nationalrepresentation.

Att även Konungen representerar nationen framgick ur den tankegång, som satte märkê i konungatitelns uppkomst ur folknamnen Svea Konung, Rex Sveacorum, Rex Fræncorum o. s. v.

Det vore således berättigat att i fråga om riksdag och parlament använda begreppet samhällsrepresentation och socialrepresentativt statsorgan. Men detta begrepp är för vitt för att *karaktärisera* det, därunder faller även t. ex. en häradsnämnd eller en taxeringsnämnd.

Men detta statsorgan har till verkningskrets hela det nationella samhället, hela folket, icke bara en avdelning av detsamma. I den meningen må det benämnas *folkrepresentation* och ett folkrepresentativt statsorgan.

I praktiken kommer således på detta sätt Boëthii till det gängse språkbruket sig anslutande terminologi till sin rätt och hans insats att ha räddat teorien om folkrepresentation som statsorgan är obestridlig.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Konstitutionella frågor I första kammaren väcktes av herr Lindhagen vid 1924 års riksdag. ej mindre än tolv motioner om grundlagsändringar beträffande ordningen för samarbetet mellan regering och riksdag i utrikespolitiska angelägenheter. En motion av likartat innehåll väcktes inom samma kammare av friherre Adelswärd.

Från båda hållen framfördes åtskilliga uppslag angående *utrikesnämndens* sammansättning och verksamhetsformer. Den förstnämnde motionären föreslog, att nämnden skulle, i likhet med statsutskottet, bestå av 24 ledamöter, tolv från vardera kammaren, och lika många suppleanter (nuvarande antal är 16 med lika många suppleanter). Nuvarande bestämmelse, att en suppleant ej såsom sådan får vara närvarande vid nämndens sammanträden, borde utgå, likaså stadgandet, att suppleant ej må inträda som ledamot i annat fall, än då ledighet i nämnden inträffat. Vidare föreslår motionären, att utrikesministern i st. f. konungen skall sammankalla nämnden, vilken inom sig väljer ordförande och därjämte själv utser sekreterare, medan denne för närvarande förordnas av konungen. Det hemställs, att vederbörande paragraf i R. O. erhåller ett tillägg om att protokoll skall föras över nämndens sammanträden samt att i grundlagen inrymmes ett stadgande av huvudsakligen följande innehåll: »Det åligger nämnden att i god tid före varje riksdags avslutande samt beträffande ärenden, som handlagts mellan riksdagar, vid början av nästa riksmöte avgiva rapport till riksdagens båda kamrar rörande de ärenden, som i nämnden förekommit. I denna rapport må sådana ärenden, för vilka tystnadsplikt föreskrivits, allenast anmärkas. Kammarens ledamöter äga att vid denna rapportens föredragning inför kammaren yttra sig i anledning av densamma.» I en av sina motioner framhäver herr Lindhagen önskvärdheten av att utrikesnämnden omvandlas till ett utrikesutskott, som, vid sidan av uppgiften att samråda med regeringen, jämväl äger bereda till riksdagen genom propositioner eller motioner hänskjutna utrikespolitiska frågor, som ej skola av annat ständigt utskott handläggas. Vad i 54 § R. F. stadgas om ledamöternas i utrikesnämnden tystnadsplikt bör utgå eller ändras därhän, att utrikesministern eller

nämnden själv i förekommande fall äger påbjuda ovillkorlig tystnadsplikt. — Friherre Adelswärd föreslår för sin del, att utrikesnämnden skall bestå av kamrarnas talmän och tjugo av kamrarna valda ledamöter. Suppleanter för talmännen skola enligt förslaget vice talmännen vara och för övriga ledamöter de personer, kamrarna därtill utse. De tjugo ledamöterna jämte suppleanter utses bland riksdagens egna medlemmar, såsom även nu är fallet, och med hälften från vardera kammaren. Suppleant skall såsom ledamot inträda i nämnden, när ordinarie ledamot avgår eller får förfall. Suppleant må övertaga alla sammanträden av nämnden men skall sakna rätt att yttra sig, såframt han ej deltagit i stället för ordinarie ledamot. Som en konsekvens härav föreslås, att tystnadspliktens iakttagande även stadgas för suppleanterna. Om minst sex av nämndens ledamöter begära sammankallande av nämnden för rådplägnings i viss uppgiven fråga, skall enligt nu gällande bestämmelser denna begäran villfaras. Motionären föreslår emellertid ett tillägg till vederbörande grundlagsparagraf, att, om dylik framställning mellan riksdagarna göres av ett mindre antal eller allenast av en bland nämndens ledamöter och konungen ej omedelbart bifaller yrkandet, alla tillgängliga upplysningar i saken ofördröjligen böra lämnas den eller dem, som avlåtitt framställningen. Vidare föreslås, att kallelse till sammanträde om möjligt utfärdas minst åtta dagar i förväg samt att kallelsen skall vara åtföljd av föredragningslista jämte tillgängliga handlingar och upplysningar i övrigt. Slutligen önskar motionären bereda möjlighet för nämnden att samlas till enskilt sammanträde för överläggning i utrikesangelägenheter. Initiativet till dylikt möte bör i så fall ske i form av anhållan hos talmännen av minst tvenne ledamöter av nämnden, en från vardera kammaren.

Beträffande riksdagens omedelbara befattning med utrikesärendena yrkar herr Lindhagen bl. a., att riksdagen beredes tillfälle yttra sig om överenskommelse med främmande makt redan före dess ingående och att prövningen sålunda ej annat än i oundgängliga fall inskränkes till ratificering av en redan preliminärt träffad överenskommelse; att utrikesnämnden eller någon av riksdagens kamrar äga påkalla sådant meddelande, som i 56 § R. O. sägs, och att ledamot av kammare må ej blott yttra sig över vad sålunda meddelats, utan även väcka förslag till uttalande och påkalla beslut därom; att ett grundlagsstadgande ålägger utrikesministern att i början av varje riksdag och sedermera, så ofta omständigheterna det föranleda, lämna icke blott utrikesnämnden, såsom nu är stadgat, utan i all synnerhet riksdagen en framställning av det utrikespolitiska läget; att det undantag från konstitutionsutskottets granskningsrätt beträffande statsrådsprotokollet, som av sekretesshänsyn stipulerats, upphäves. — Härtill må nämnas, att samme motionär vill i regeringsformen ha infört ett stadgande om skyldighet för utrikesministern att i möjligaste mån meddela *allmänheten* upplysning om de utrikespolitiska frågorna. Åtminstone bör riksdagen hos regeringen begära, »dels att de s. k. blå böckerna och särskilt de, som avse Nationernas för-

bund, måtte innehålla redogörelser i väsentliga delar för de olika meningar, som från skilda länder gjort sig gällande såväl i kommissionerna som inom delegeradeförsamlingen och rådet, ävensom särskilt för de svenska ombudens ställning till frågorna och dels att folkförbundets tryckta handlingar måtte genom regeringens tillskyndan bliva tillgängliga i de huvudsakliga arkiven inom skilda delar av riket».

Vid sin granskning av ovannämnda motioner utgår konstitutionsutskottet ifrån att ledningen av och ansvaret för utrikespolitiken som hittills bör tillhöra regeringen. Under sådana förhållanden avstyrker utskottet åtskilliga av de framförda förslagen, såsom utrikesnämndens förvandling till ett utrikesutskott, anordnandet av »enskilda sammanträden», med nämnden utan grundlagsfästad rättighet för regeringen att vid desamma närvara, skyldighet för utrikesnämnden att avgiva årliga rapporter till riksdagen rörande de ärenden, som i nämnden förekommit, och ökning av nämndens ledamotsantal. Beträffande förslaget, att riksdagen skulle beredas tillfälle att yttra sig om en överenskommelse med främmande makt före dess ingående, anmärker utskottet, att de senaste årens erfarenhet ingalunda synes vittna om frånvaron av en verklig realprövning av hithörande frågor från riksdagens sida redan med nu gällande ordning. Vidare vill utskottet i anslutning till den ifrågasatta rätten för utrikesnämnden och kamrarna att påkalla vissa meddelanden från regeringen till riksdagen framhäva, »att, ehuru motionären närmast haft utrikespolitiska frågor för ögonen, det i motionen framlagda förslaget faktiskt innebär dels grundlagsfästade av interpellationsinstitutet i helt andra former än dem, i vilka det nu tillämpas, dels införande av ett i vårt statsskick hittills okänt dagordningsförfarande.»

Emellertid visar K. U. sympati för vissa av de båda motionärerna givna uppslag och föreslår en skrivelse med anhållan, »att Kungl. Maj:t ville dels föranstalta om utredning angående möjliga förbättringar i formerna för utrikesnämndens verksamhet ävensom angående de åtgärder, som må kunna vidtagas i syfte att riksdagens ledamöter i vidsträcktare mån än nu är fallet måtte erhålla regelbunden kännedom om viktiga utrikespolitiska förhållanden, dels för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen må föranleda». Skrivelseförslaget antogs av riksdagen med en smärre ändring i motiveringen.

I en inom första kammaren väckt motion föreslås sådan ändring i 13 § R. F., att uttrycket »börja krig» utgår samt riksdagen tillförsäkras medinflytande på viktigare avgöranden till avvärjande av befarat angrepp och jämväl vid fredsslut. Riksdagen biföll konstitutionsutskottets förslag om avlåtande av skrivelse med anhållan, »att Kungl. Maj:t måtte låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag angående sådan ändring av § 13 regeringsformen, som dels, utan att strida mot de med medlemskapet i Nationernas förbund förenade förpliktelser, bringar dess lydelse i närmare överensstämmelse med den i § 74 regeringsformen uttryckta grundsatsen, att

rikets krigsmakt icke bör ställas på krigsfot i annat syfte än för upprätthållande av vår neutralitet eller för avvärjande av befarat eller börjat angrepp, dels tillförsäkrar riksdagen medinflytande vid sådana avgöranden, som i det ifrågavarande grundlagsstadgandet avses». — Fyra reservanter inom konstitutionsutskottet funno konungens rätt att börja krig och sluta fred redan vara omgärdad med tillräckligt starka garantier. Med åberopande av 1911 års K. U. betona de, att en ordning, varigenom riksdagen tillförsäkras formell medbestämmanderätt i beslut om krigs börjande, i vissa fall kunde bliva rent av farlig. På anförda skäl hemställde de, att motionen ej måtte till någon åtgärd föranleda.

Den 3 maj biföll riksdagen Kungl. Maj:ts proposition angående godkännande av ett mellan Sverige och de Socialistiska Sovjetrepublikernas Union avslutat handelsavtal. I avlåten proposition hade Kungl. Maj:t anhållit om riksdagens yttrande rörande bifogat förslag till text till traktater mellan Sverige samt Danmark, Finland och Norge angående upprättande av undersöknings- och förlikningsnämnder i mellanstatliga tvister. Riksdagen förklarade sig ej ha något att erinra emot föreliggande förslag till text. Den 14 maj biföll riksdagen en proposition angående ratificering för Sveriges del av den i Paris den 9 februari 1920 undertecknade internationella traktaten om Spetsbergen, enligt vilken Norges suveränitet över Spetsbergen erkännes och vissa bestämmelser meddelas i syfte att tillgodose andra makters intressen därstädes. Slutligen kan i detta sammanhang nämnas, att riksdagen biföll en proposition angående ratificering av vissa ändringar i stadgan för den internationella arbetsbyrån. Enligt de godkända ändringarna, vilka på sin tid föreslagits av fjärde internationella arbetskonferensen, skall arbetsbyrån stå under ledning av en styrelse, sammansatt av 32 personer, därav 16 representanter för regeringarna, 8 för arbetsgivarna och 8 för arbetarna. Styrelsen skall förnyas vart tredje år.

Motioner avseende ändringar i akten om Nationernas förbund m. m. avslogos av riksdagen. Bland de sålunda avslagna motionerna må erinras om den, i vilken riksdagens medverkan påkallas för eventuellt intagande i förbundsakten av en bestämmelse, »att förbundet vill arbeta för att, i den mån så lämpligen ske kan, de särskilda medlemmarnas representanter i delegeradeförsamlingen utses till sitt uppdrag genom allmänna val». En motion om Sveriges utträdande ur Nationernas förbund avslogs.

Av 1922 års riksdag avläts en skrivelse om utredning angående statsrevisionens verksamhet och förutsättningarna för densamma (se härom denna tidskrift, årg. 1922, s. 336 f.). Särskilt tillkallade sakkunniga ha verkställt den begärda utredningen, och Kungl. Maj:t har anslutit sig till vad de sakkunniga föreslagit angående utsträckning av tiden för statsrevisionens verksamhet samt i ärendet avlåtit en proposition till sistlidna riksdag. Enligt den föreslagna nya lydelsen av § 72 R. O. skall den åt revisionen anslagna tiden ökas med en månad. Ändringsförslaget har av riksdagen antagits som vilande.

Revisionen skulle taga sin början den 16 september och vara avslutad den 15 december. Stadgande härom är avsett att, om grundlagsändringen definitivt antages, inflyta i instruktionen för statsrevisorerna. I samband med nämnda proposition väcktes av herr Rosén i första kammaren en motion, vari hemställes om sådan ändring av riksdagsordningen, att för riksdagens tolv revisorer skola utses lika många suppleanter, med en personlig suppleant för varje revisor. Konstitutionsutskottet fann de av motionären anförda skälen vägande och utformade följande tillägg till § 73 R. O.: »För varje enligt § 72 utsedd revisor väljes en suppleant att vid förfall för honom inträda. Vid förfall för både revisor och hans suppleant bestämmes övriga suppleanters tjänstgöring av den ordning, i vilken de blivit valda». En mindre redaktionell ändring av paragrafen i övrigt blev en följd av detta tillägg. Ändringsförslaget antogs av riksdagen som vilande. Valen i fråga äro icke proportionella, men det är, som motionären framhåller, praxis, att platserna fördelas på partierna i ungefärlig överensstämmelse med dessas storlek. Om det framlagda förslaget blir slutgiltigt antaget, torde enligt konstitutionsutskottets mening närmare bestämmelser om valens anordning böra meddelas i ordningsstadgan för första kammaren och arbetsordningen för andra kammaren. Utskottet antyder, att vid valet lämpligen kunde användas valsedlar, uppställda efter de principer, som ligga till grund för reglerna om valsedlar vid förstakammarval.

En inom andra kammaren väckt motion om ändrad lydelse av § 107 R. F. och § 38 R. O. avstyrktes av K. U. och avslogs av båda kamrarna. Motionen innebär, att konstitutionsutskottet på grund av verkställd granskning av statsrådsprotokollen skulle äga att ej blott göra sådana tillkännagivanden, varom § 107 R. F. nu stadgar, utan även »anmäla, vad utskottet i övrigt med avseende å rikets styrelse funnit påkalla framställning till Konungen», ävensom att riksdagen skulle erhålla rätt att med anledning härav låta framställningen gå vidare till Kungl. Maj:t. Efter att ha berört tidigare praxis samt ett av 1898 års K. U. framlagt förslag till grundlagsändring, vilket i vad det angick § 107 R. F., av motionären nu återupptagits, anmärker konstitutionsutskottet i sitt utlåtande till sist, »att i den mån behov kan anses föreligga att på grund av konstitutionsutskottets iakttagelser vid statsrådsprotokollens granskning giva formligt uttryck åt en riksdagens uppfattning, detta behov redan enligt nu gällande statsrätt torde vara i tillräcklig mån tillgodosett. Oavsett den möjlighet, som finnes, att genom en interpellation göra ett vid protokollsgranskningen uppkommet spörsinål till föremål för överläggning i kamrarna, står under alla omständigheter den utvägen till buds att i motionsväg bringa detsamma under riksdagens omprövning». Något verkligt behov att skapa en ny form för riksdagsinitiativ finnes enligt utskottets mening icke.

I likhet med 1923 års riksdag hade även detta riksmöte att behandla ett regeringsförslag till »lag om förvärvande och förlust av svenskt medborgarskap». Denna gång nådde man till positivt resul-

tat. Beträffande frågans behandling förra året hänvisas till årg. 1923 av denna tidskrift, s. 329 f. På svenskt initiativ ha förnyade förhandlingar mellan delegerade för Sverige, Norge och Danmark sedan dess ägt rum, åsyftande största möjliga överensstämmelse mellan dessa länders lagstiftning på området, närmast i frågan om den gifta kvinnans medborgarrättsliga ställning, varjämte man ville åstadkomma en förenkling i formellt avseende av förut gjorda formuleringar, något av stor vikt beträffande lagar av detta slag. Det av Kungl. Maj:t framlagda lagförslaget sammanfaller till väsentliga delar med det av 1923 års K. U. förordade, som då antogs av andra kammaren men förkastades av den första. En viktig avvikelse föreligger beträffande frågan, huruvida och under vilka förutsättningar utländsk kvinnas giftermål med svensk man skall medföra svenskt medborgarskap, i vilken fråga detta års proposition överensstämmer med fjorårets. Av lagens tredje paragraf framgår, att utländsk kvinna genom giftermål med svensk man under alla omständigheter förvärfvar svenskt medborgarskap. Inom konstitutionsutskottet fanns det starka sympatier för en ordning i avseende å gift kvinnas förvärv och förlust av medborgarskap, »som närmare anslöte sig till den förändrade ställning i såväl offentligrättsligt som civilrättsligt hänseende, som kvinnan på senare tid kommit att intaga». Å andra sidan framhäver utskottet, att de allra flesta länders lagstiftning ännu vilar på principen, att kvinnan i medborgarrättsligt hänseende skall följa mannen. De samtidigt framlagda förslagen i Danmark och Norge överensstämde i berörda avseende till väsentlig del med det svenska regeringsförslaget, vilken omständighet i sin mån föranledde utskottet att yrka bifall till förslaget i denna punkt, liksom det tillstyrkte förslaget i alla övriga delar. Det kan i detta sammanhang anföras, att Norges storting den 1 augusti detta år antagit en »lov om norsk statsborgerrett», vilken därefter promulgerats den 8 i samma månad (Norsk lovtidende 1924, s. 474—477). Den norska lagen träder, liksom den svenska, i kraft den 1 januari 1925.

Motioner om avskaffande av första kammaren och införande av ett enkammarsystem avslogos, likaså en motion om sänkning av åldersgränsen för rätt att deltaga i val till andra kammaren. I likalydande motioner inom första och andra kamrarna yrkas återinförande av ett utskyldsstreck beträffande rösträtten till andra kammaren. Bland dem, som enligt § 16 R. O. *ej* må utöva valrätt, skulle enligt förslagen räknas »den, som icke erlagt honom påförda utskylder till stat och kommun, vilka förfallit till betalning under de tre sist förflutna kalenderåren, så vitt han icke genom avkortning, uppskov, nedsättning eller befrielse i härför stadgad ordning för dem upphört att häfta». Samtidigt föreslogo motionärerna beträffande den kommunala rösträtten en förändring av där gällande utskyldsstreck i den riktningen, att från rösträtt uteslutes den, som »icke erlagt honom påförda utskylder till kommunen, vilka förfallit till betalning under de tre sist förflutna kalenderåren, såvitt han icke genom avskrivning, efterskänkande, nedsättning eller uppskov med

betalning därav i härför stadgad ordning för dem upphört att häfta». K. U. avstyrkte och båda kamrarna avslog motionerna.

Ett av enskild motionär i andra kammaren väckt förslag, att vid sådant val av ledamöter i första kammaren, där valkretsen utgöres av flera landstingsområden, valet skall förrättas sålunda, att varje landsting för sig verkställer den del av valförrättningen, som innefattar valsedlarnas avlämnande, avslogs. K. U. framhåller, att en tillämpning av det föreslagna tillvägagångssättet utan tvivel skulle försvåra valmännens samverkan såsom samfällid valkorporation.

I en motion inom andra kammaren föreslog herr Vennérström borttagande av censusbestämmelserna i fråga om valbarhet till första kammaren och hemställde, att riksdagen såsom vilande till vidare grundlagsenlig behandling ville antaga följande förslag till ändrad lydelse av § 9 R. O. i dess förra del: »Till ledamöter i första kammaren kunna endast väljas i kommunernas allmänna angelägenheter röstberättigade män och kvinnor, som uppnått 35 års ålder». Konstitutionsutskottet gick ännu längre och föreslog, att paragrafen i sin helhet skulle lyda, som följer: »Till ledamöter i första kammaren kunna endast väljas män och kvinnor, som uppnått trettiofem års ålder». För frågans läge vid 1921 och 1922 års riksdagar har redogjorts i denna tidskrift, årg. 1921, s. 189 f., och årg. 1922, s. 338 f. Den radikala reform, som av 1924 års K. U. förordas, skulle göra det öfverflödigt att bibehålla det i § 9 förekommande stadgandet om att riksdagsman, som efter det han blivit vald kommer i den ställning, att han ej längre skulle varit valbar till första kammaren, skall frånträda sin befattning. Andra kammaren biföll utskottsförslaget, medan däremot första kammaren med 65 röster mot 50 avslög såväl utskottets förslag som den i ärendet väckta motionen. En talare i första kammaren (Kvarnzellius) yttrade, att ett bifall till utskottsförslaget skulle innebära, att man ej endast ströke censusbestämmelserna utan även bortsåge från en »så självklar grundsats som den, att den, som skall sitta i riksdagens första kammare, åtminstone skall hava betalat sina skatter». En annan motståndare till förslaget (Dahl) fann det ändamålsenligt att ändra censusbestämmelserna därhän, att man sänkte gränsen för taxeringsvärdet för fastighet och beträffande gift kvinna toge underöfvervägande »en jämkning av innehåll, att kvinna, som är gift med man, som fyller kvalifikationerna med hänsyn till jordägarätt och med hänsyn till taxering, också skulle erhålla valbarhet». En reservant inom utskottet (Reuterskiöld) deklarerar, »att den i och för sig olämpliga och utdömda censusbestämmelsen innehåller alltfört något av värde, visserligen icke i fråga om census men väl i fråga om dess ena grund, fastighet. — — — Att ur grundlagen utesluta en regel, som dock innebär ett erkännande, att ägarerna av svensk jord och mark redan på denna grund böra vara valbara till första kammaren, må vara att även andra valbarhetsgrunder vid sidan härav, t. ex. kommunal eller politisk verksamhet av viss tidslängd, viss familjeställning, vissa bildningsprov o. s. v. borde kunna alternativt uppställas, kan jag icke

för min del godkänna eller gilla», fortsätter reservanten. Herr Hellberg hade inom utskottet yrkat på ått frågan om valbarhetsvillkoren där upptoges till något slags utredning till undvikande av att denna fråga »styckvis plockas sönder vid den ena riksdagen efter den andra».

En reform av ganska stor räckvidd och vid årets andrakammarval redan praktiskt tillämpad är den ändring i vissa delar av vallagen, som möjliggör användandet av underpartibeteckning och fraktionsbeteckning jämte den obligatoriska partibeteckningen vid val till andra kammaren. I den kungliga propositionen föreslogs samma systems tillämpning även vid förstakammarvalen, vilket dock ej vann riksdagens bifall. Vid ärendets behandling i kamrarna lämnade chefen för justitiedepartementet, statsrådet Ekeberg, den upplysningen, att det föreliggande förslaget var utarbetat av en av Proportionsvals-sakkunniga, »vilken härvid stått i kontakt särskilt med de sakkunnigas ordförande och den speciellt tekniskt sakkunnige ledamoten». »Och dessa herrar», fortsätter ministern, »äro fullkomligt ense med mig därom, att det föreliggande förslaget innefattar en fullt tillfredsställande utväg till vinnande av de mål, som man nu satt sig före, nämligen ett underlättande på en gång av samlingsen kring större mål och röstande efter personlig uppfattning».

I samband med propositionen motionerades om införande av officiella valförberedelser samt om sådan ändring i reglerna för andrakammarval, att valmännen skulle erhålla möjlighet att, i likhet med vad som medgivits vid förstakammarval och vid kommunalval, själva bestämma viss suppleant att inträda efter vald ordinarie ledamot. Motionerna blevo avslagna.

I likalydande motioner inom de båda kamrarna hemställdes, »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t äska, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning rörande möjligheten att bygga de allmänna valen till riksdagens andra kammare och de kommunala representantförsamlingarna på en metod, som i högre grad än för närvarande möjliggör *direkta personval*, samt därefter till riksdagen inkomma med det förslag, vartill utredningen må föranleda». En reform synes motionärerna närmast böra inriktas på »avskaffande av det system, som främst bygger valhandlingen på partibetecknings-tväng». Konstitutionsutskottets avstyrkande utlåtande bifölls av kamrarna men var dessförinnan utsatt för en ganska skarp kritik i kammardebatterna. I andra kammaren betonade herr Edén de stora svårigheterna att vid kandidatnomineringen giva rättmätigt utrymme åt de utpräglade personligheterna. »Det farligaste är emellertid», fortsätter han, »att sedan listan en gång blivit uppställd, går man till val icke så mycket på de personer, vilka stå på listan, som på den partibeteckning, vilken står ovanför namnen . . . Detta är en art av proportionalism, som har sina mycket stora olägenheter ur den politiska uppfostrans synpunkt, vad beträffar valmännen, och ur den politiska ansvarskänslans synpunkt för de uppställda kandidaterna — även om den kan hava fördelar för vissa partier, som lyckats få en dragande partibeteckning».

Riksdagen biföll Kungl. Maj:ts förslag om ändrad lydelse av 71 § i vallagen m. m., enligt vilket till de yrkesgrupper, som vid andrakammarval äga rätt att avgiva valsedel genom försändelse omedelbart till konungens befallningshavande, fogas personalen vid svensk beskickning eller svenskt konsulat, med tillägg, att denna rätt jämväl tillkommer äkta maka till den, som tillhör personalen vid svensk beskickning eller svenskt konsulat, »där vid tiden för försändelsens anordnande kan tagas för visst, att hinder för hennes personliga inställelse vid valförrättningen möter på grund därav, att hon är bosatt å makens tjänsteort». Fyra i samband härmed väckta motioner avslogos.

I anledning av en motion inom första kammaren hemställde riksdagen hos Kungl. Maj:t om utredning, huruvida sådan ändring i vallagen kunde företagas, att resultatet av val till andra kammaren tidigare, än nu sker, kunde offentliggöras.

Motioner om minskning av riksdagsmännens arvoden avslogos i båda kamrarna. Bland avslagna motioner märkas ytterligare förslag om avskaffande av den ärftliga konungamakten och införande av republik, om avskaffande av lagrådet eller åvägabringande av ändrade bestämmelser rörande dess befogenhet samt om indragning av kommunikationsdepartementet.

Till sist må nämnas, att riksdagen antagit som vilande Kungl. Maj:ts förslag till ändrad lydelse av § 2 4:o tryckfrihetsförordningen, föranlett av riksdagens i år gjorda hemställan om utredning för vinande genom lämpligt statsorgan av en fortlöpande kontroll över monopolistiska sammanslutningar å näringslivets område.

J. E. N.

II. Statistik och ekonomi.

Inlåningsrörelsen i de skånska sparbankerna under år 1924. Från 113 skånska sparbanker (av 142) föreliggande uppgifter om insättningar och uttagningar under månaderna januari t. o. m. augusti 1924 samt från 117 om inlåningsräntan den 1 september 1924. En sammanfattning av dessa uppgifter meddelas i följande tabeller:

Inlåningsresultatet.

	Antal sparbanker	Januari t. o. m. augusti 1924		
		Insättningar	Uttagningar	Uttagningsöverskott
		Millioner kronor		
Malmöhus län.....	55	66,9	79,1	12,2
Kristianstads län	58	18,0	22,6	4,6
Båda länen	113	84,9	101,7	16,8

Inlåningsräntan den 1 september 1924.

	Antal sparbanker med en inlåningsränta av			
	4 %	4—4 1/2 %	4 1/2 %	5 %
Malmöhus län.....	18	2	35	—
Kristianstads län	—	—	54	8

De skånska jordbrukarna göra sina huvudsakliga sparbanksinsättningar under årets 4 sista månader (betalningen för skörden). Under vår- och sommarmånaderna verkställa de i allmänhet betydande uttagningar eller göra i varje fall icke stora insättningar. I sparbanker med relativt stor jordbrukarkundkrets ge därför som regel månaderna jan. t. o. m. aug. tillsammantagna ett sämre inlåningsresultat än månaderna sept. t. o. m. dec. En någorlunda riktig uppfattning om jordbruksbefolkningens andel i de olika sparbankernas insättarmassor kan vinnas ur primäruppgifterna till den officiella sparbanksstatistiken, vilka fr. o. m. 1912 innehålla årliga uppgifter om yrkesfördelningen bland de nya insättarna. Nedanstående tabell avser att belysa inverkan på årets inlåningsresultat av å ena sidan jordbruksbefolkningens relativt mer eller mindre talrika förekomst bland insättarna och å andra sidan inlåningsräntans höjd. I tabellen ha sparbankerna med ledning av de nämnda primäruppgifterna grupperats efter antalet nya motböcker åren 1912—1916, tillhörande inom jordbruket sysselsatta män, räknat i procent av hela antalet för män utfärdade nya motböcker under samma femårsperiod. Tabellen omfattar endast sparbanker, som hållit inlåningsräntan oförändrad under alla månaderna jan.—aug. 1924.

Uppskattat antal jordbrukare i % av hela antalet insättare-män (se förklaring i texten)	Inlåningsränta jan.—aug. 1924 %	Antal sparbanker i gruppen	Jan.—aug. 1924		Ins. i % av utt.	Antal spar- banker med överskott av	
			Insätt- ningar	Utlåg- ningar		Ins.	Utt.
Intill 26 %	4	5	20,184	22,030	92	2	3
	4 1/2	3	2,931	2,987	98	2	1
Fr. o. m. 26 intill 51 %	4	5	6,712	8,405	80	—	5
	4 1/2	13	10,815	13,340	81	1	12
Fr. o. m. 51 %	4	7	10,002	12,888	78	—	7
	4 1/2	35	9,337	11,721	80	4	31
	5	4	1,231	1,041	118	4	—

B. L—th.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Betänkande ang. tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget. Stockholm 1924.

Då detta betänkande utkom i början av sommaren, skrev någon impertinent journalist i sin tidning, att berget fött en råtta. Detta skedde förmodligen bl. a. med tanke på de 1,800,000 kr., som kommittéarbetet påstods ha slukat. Emellertid har sedermera upplysts, att den del av tullkommittén, som avlevererade nu i frågavarande betänkande, ej förbrukat stort mer än halva denna summa. Den andra halvan hade använts av den s. k. traktatavdelningen, som emellertid på grund av den stora kommittéslakten aldrig blev i tillfälle att i tryckfärdigt skick framlägga resultatet av sina mödor. Kommitténs sekreterare tröstar oss förövrigt med, att denna avdelning på regeringens hyllor samlat så mycket material, att nästa tullkommitté kan sätta sig ned som till ett dukat bord. Man bör således ej känna sig alltför modfälld på grund av de höga kostnaderna, men tors kanske uttrycka en önskan, att nästa kommitté må beredas tillfälle att smaka på anrättningen, innan den hunnit bli för gammal.

Även om man emellertid besinnar, att det utkomna betänkandet angående tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget jämte de i sammanhang därmed publicerade förarbetena kostat en knapp million kronor, får man dock medge, att resultatet med hänsyn till de uppgifter, kommittén fått sig förelagda, är något magert. I enlighet med de givna direktiven skulle kommittén verkställa *dels* en väsentligen historisk-statistisk utredning angående tullsystemets utveckling och verkningar i skilda hänseende, och *dels* söka klarlägga de olika näringsgrenarnas aktuella läge. Den senare förpliktelsen har kommittén under åberopande av prestationens omöjlighet under nuvarande tidsläge väl med rätta fritagit sig ifrån. Vad åter den förra beträffar, har kommitterade förvisso hopsamlat och sammanställt ett ganska vidlyftigt och i mångt och mycket även lärorikt material till belysning av såväl tullsystemets som finansernas och näringslivets utveckling, men till belysande av den kardinala frågan om tullsystemets betydelse för näringslivets utveckling lämnar kommitterades utredning endast föga bidrag.

Detta ligger emellertid delvis i sakens natur¹, och utan en ingående teoretisk kännedom om de förhållanden, det här är fråga om, bli för varje fall alla försök att intränga i ifrågavarande problemkomplex dömda att misslyckas. Det är därför fullt i sin ordning, att kommitterade tämligen i början av sin utredning — efter ett föga anmärkningsvärt inledningskapitel om tullsystemets utveckling — komma med ett andra kapitel, titulerat »Skyddstullsystemets teoretiska grunder».

I det stora hela är denna avdelning ett försvar för frihandeln, och därom är naturligen i och för sig intet ont att säga. Men redan dess underbara uppställning gör den åtminstone i mitt tycke mindre tilltalande. Man skulle nästan frestas beteckna den som ett slags långkatekes över frihandelsläran. Frågan utgöres då i allmänhet av någon dundrande dumhet, som man pådyvlar tullvännerna och vars riktighet man drar i tvivelsmål. Och svaret utgöres av en upplyst, frihandelsvänligt färgad vederläggning av den protektionistiska orimligheten. Om man med sådana metoder skall kunna vinna förtroende hos en något mera kritisk läsekrets, är högst dubiöst. Det gamla knepet att måla hin på väggen för att piska honom är allt för utslitet. I frågan, huruvida den valda formen för en teoretisk utredning angående de tullpolitiska spörsmålen är den smakligaste och bäst valda, skall jag dock ej allt för mycket fördjupa mig. Meningarna kunna också tydligen vara delade om densamma liksom om alla smakfrågor. I ett senare från trycket utgivet försvar för tullutredningen² har åtminstone författaren till dessa »teoretiska grunder», prof. Heckscher, med en väl maskerad blygsamhet låtit förstå, att hans framställning torde vara nästan unik i världslitteraturen — och väl vore det!

Lämnande den form, som givits dessa »teoretiska grunder» å sido, kan jag emellertid ej undertrycka mina betänkligheter beträffande deras innehåll. I ett första stycke, kallat »Kritik av det internationella varuutbytet i och för sig», synes förf. närmast vilja bevisa, att en tull för att förhindra en onödig eller skadlig befunden import är ett högst otjänligt medel samt att den i själva verket ingenting kan uträtta för att motverka uppkomsten av en ogynnsam handelsbalans.

I förra hänseendet är prof. H:s bevisning denna: Anses konsumtionen av en viss vara böra inskränkas, när man ej sitt mål genom att försvåra importen, så snart fråga är om en vara, som även kan framställas inom landet — utan varan framställes då endast i stället inom landet (p. 23).

Vid detta resonemang förbiser förf. emellertid helt och hållet, att varan, om den, i stället för att kunna fritt importeras, skall produceras inom landet, antagligen kan tillhandahållas konsumenterna endast till högre priser. Men detta medför då med all sannolikhet

¹ Se härom min bok: Om tullarne p. 46.

² Tullfrågan (Bonnier 1924).

en inskränkning av förbrukningen av varan — i huru hög grad? är naturligen en fråga, som ej kan å priori besvaras, beroende, som den är *dels* av prisdifferensen mellan det utländska och inländska fabrikkatet och *dels* av elasticiteten i efterfrågan efter varan. Som prof. H:s bevisföring mot den påstådda protektionistiska villomeningen står där, är den emellertid föga uppbygglig.

Ungefär samma fel gör förf. sig skyldig till, när han diskuterar handelsbalansen och tullarnas inverkan därpå. Genom att utestänga främmande varor anses man kunna förbättra handelsbalansen och undgå utländsk skuldsättning, påstå protektionisterna. Prof. Heckscher förklarar detta utan vidare felaktigt, »ty om importen av en vara utestänges, utan att efterfrågan på varan inom landet därigenom upphör, så måste produktivkrafter överföras från andra delar av näringslivet till framställningen av denna vara. Tagas dessa krafter från förut befintliga exportnäringar, uppstår tydligen en lucka i handelsbalansen, minst lika stor som den, som tilltäppts genom den upphävda importen, och överskottet eller underskottet förblir alltså oförändrat» (p. 63).

Denna bevisföring är naturligen ingalunda bindande. Den pristegring på varan, som uppkommer, då den produceras inom landet, kan medföra, att efterfrågan på densamma minskas utan att upphöra, och om detta sker i sådan grad, att de inhemska produktionskrafter, som åtgå för att tillfredsställa den minskade inhemska efterfrågan, icke motsvara de produktionskrafter, som före tullens påläggande fordrades för framställandet av de exportvaror, mot vilka man tidigare tillbytte sig från utlandet den omtalade varan, ha protektionisterna ju vunnit sitt syfte, att med tullens hjälp korrigera handelsbalansen.

Prof. H. kan således icke med sina bevis utan vidare vederlägga de tullvänliga argumenten ens för det fall, att fråga är om en vara, som kan produceras inom landet. Även för denna händelse gives det nämligen, som vi sett, fall, då de hålla stängen gent emot den framförda bevisningen. Men som reservanterna till kommittébetänkandet helt förståndigt framhålla: »ett förnuftigt tullskyddssystem kan givetvis icke rikta sig mot det internationella varuutbytet i och för sig», d. v. s. ingen förnuftig tullvän tror, att man med tullar kan hindra all överflödig förbrukning, eller att man med tullar på vilken vara som helst kan rätta handelsbalansen. Prof. H:s bevisföring blir därför antingen felaktig, eller — i bästa fall — ett hugg i luften. Naturligen blir emellertid en tull i regel ett bättre medel till att förhindra onödig konsumtion och att förbättra handelsbalansen, om det är fråga om utländska lyxvaror, som ej kunna framställas här hemma. Detta medger förmodligen även förf., men det hade kanske också varit skäl att omnämna saken. Förf. kan dock möjligen fria sig med hänvisning till, att hans uppsats bär titeln: *Skyddstullsystemets teoretiska grunder*.

Innan jag helt och hållet lämnar förf:s diskussioner över tullar och handelsbalans, måste jag plocka fram en verklig praktblomma,

som jag ej har hjärta att undanhålla läsaren. Den återfinnes på sidd. 24—25. Först omtalas, riktigt nog, att man av handelsbalansens ställning i och för sig ingenting kan sluta angående nyttan av utrikeshandeln. Men sedan så kommer det ordagrannat: »Det har visserligen ofta invänts mot denna tankegång, att ett land kan ruineras genom en överskottsimport, i det att en skuldsättning uppstår, för vilken inga varaktiga motvärden skapas. En sådan anmärkning är fullkomligt riktig, men givetvis gäller den icke en överskottsimport, som möjliggör lönande kapitalplaceringar i landet d. v. s. ökat tillgodogörande av landets ekonomiska resurser. (Detta har heller ingen förnuftig människa påstått.) Motsatta fall sakna visserligen icke betydelse vare sig i princip eller i verkligheten, men det är tydligt, att deras skadlighet ej beror av importen, eftersom alldeles samma slags resultat kan nås genom överskottsexport eller rent av utan någon som helst utrikeshandel. Ett land kan nämligen självt göra slut på sina naturtillgångar, exempelvis skog, utan att skapa andra värden av motsvarande storlek, och kommer i så fall ofelbart att sjunka till en allt lägre ekonomisk nivå, utan att ha behövt importera det allra minsta eller i någon mån ha satt sig i skuld till utlandet; detta skulle kunna bli följden av stor överexport».

Läser man denna singulära period med uppmärksamhet, så kan man ej komma till annan uppfattning än den, att förf. vill göra gällande, att det aldrig kan löna sig att söka förhindra en ruinerande import, enär landet, om det nödvändigt vill ruinera sig, kan göra den saken lika bra på annat vis. Man bränner t. ex. — i brist på bättre ruineringsmöjligheter — helt enkelt upp skogen.

Jag får nu verkligen tillstå, att jag ej kan fatta det förnuftiga i detta resonemang. Om det vore fråga om en enskild individ, kunde tankegången kanske i vissa fall vara plausibel. Om t. ex. prof. H. en afton har besök av en vän, som av en eller annan orsak blivit ledsen vid livet och hotar kasta sig ut om fönstret, kan jag förstå — om än ej precis gilla — om prof. H. låter vid saken bero. Jag kan nämligen tänka mig, att prof. H. resonerar som så: »Vad skall det tjäna till att bråka. Kunde jag än hindra honom nu, går karlen bara i stället hem och hänger sig». Men jag kan icke förstå, hur man skall kunna använda denna tankegång, när det är fråga om ett helt land. De individer, som föranleda den ruinerande överskottsimporten, äro väl icke just precis skogsägarna, så att man behöver frukta, att dessa i desperationen över att hindras i sin landsfarliga trafik med överskottsimporten, i stället gå hem och tulla på sina skogar. För mig står det i varje fall utom allt tvivel, att om man med tullen kan förhindra den ruinerande överskottsimporten, så har man definitivt avvärjt den ekonomiska olycka, som hotar från det hållet. Skulle sedan skogsägarna gripas av något slags pyromant vanvett, finge man väl se till, att de sattes under förmynderskap och uppsikt. Men detta bleve ju en sak för sig, som hade föga att göra med tullfrågan.

Då man läser en argumentation som den förestående, frågar man sig ovillkorligen, om den ej kommit på fel plats. Den hade för varje fall passat bäst i stil några sidor längre bak i texten bl. all den tullvisdom, som sammanfattas under rubriken: »Motiveringen till den förda tullpolitiken ävensom invändningarna däremot».

Andra stycket av sina »teoretiska grunder» ägnar förf. åt en »Kritik av det internationella varuutbytet ur framtidssynpunkt».

Först framhålles här och nog med rätta, att tullskyddet i regeln verkar höjande på den allmänna prisnivån och att förskjutningen i pänningvärdet i sin tur verkar stimulerande på näringslivet. Mycket riktigt skriver förf. också en sida längre fram: »Tydligt inträder denna verkan av tullskyddet över huvud taget endast i den stund det införes eller tillökas; sedan ett visst tullsystem stadgat sig, förblir pänningvärdets fortsatta utveckling, utifrån det därigenom skapade läget, oberörd av till- eller frånvaron av tullskydd».

Man skulle efter detta yttrande närmast ha tänkt sig, att förf. menade, att tullarnas stimulerande inverkan på näringslivet via prisnivåns förskjutningar vore på grund av sin övergående natur av endast sekundär betydelse. Men så är ingalunda fallet. En motsatt uppfattning skymtar gång på gång fram i betänkandet, men tydligast framträder den kanske i förf:s polemiska skrift: Tullfrågan. På sid. 62 i detta häfte heter det: »det torde vara så gott som undantagslöst, att ett fortfarande tullskyddssystem successivt skärpes och alltså ständigt ny, påspädning av pänningvärdets försämring inträder. Så långt ifrån att tiden för övergångstiden till en höjd prisnivå skulle vara kort, är alltså vanligen hela tullskyddsperioden en sådan övergångstid». Prof. H. menar således, att tullsystemen så gott som undantagslöst torna sig högre och högre så länge de vara, och att därför pänningvärdet under hela denna tid undergår försämring, och det i sådan grad, att härigenom lämnas näringslivet en märkbar kontinuerlig stimulus.

Denna åskådning synes mig åtskilligt överdriven och i föga samklang med de data från svenskt näringsliv, som kommittén själv framlägger. Slå vi upp betänkandet (sid. 8), finna vi där en tabell, utvisande, att medan industritullarna under åren 1882—92 ungefär fördubblades, ha de under den följande nästan dubbelt så långa perioden (1892/1911) stigit endast c:a 20%. Vad åter jordbrukstullarna angår, ser man av tabellen sid. 9, att de sedan 1895 icke höjts, om man undantar fläsktullen; och har denna, senare i varje fall enligt kommitténs mening »ej haft någon betydelse för produktionen och konsumtionen av ordinärt fläsk» (p. 188).

Det vore nu underligt, om detta svaga manipulerande med tullarna efter 1890-talets mitt verkligen skulle ha medfört några för näringslivet mera märkbara förändringar i pänningvärdet. Tittar man litet närmare efter i det material, varpå prof. H. stöder sina påståenden, verkar detta ej heller allt för övertygande. En jämförelse mellan olika länders prisnivåer är alltid en vansklighet, men särskilt vansklighet är det, att restlöst söka föra tillbaka varje förändring

i de resp. prisnivåerna på olikheter i den förda tullpolitiken. Här spela nämligen även en hel del andra omständigheter in, av vilka jag i min kritik längre fram blir i tillfälle att peka på åtminstone en. Men även om vi utan all reservation ställa oss på prof. H:s ståndpunkt och bortse från alla andra omständigheter än tullpolitiken vid förklaringen av prisnivåernas *relativa* förskjutningar i Sverige och England, komma vi likvisst till det resultat, att tullpolitiken hos oss, sedan den stora tullreformperioden kan antagas ha slutfört sina pridförskjutande verkningar, i själva verket spelat en ganska blygsam roll som penningförsämrare. Som man ser å tabellen sid. 95 i utredningen, har differensen mellan de svenska och engelska indextalen från perioden 1896/1900 till 1911/1913 endast förskjutits från 10,6 till 13,6 d. v. s. 3.. Under den ungefär lika långa perioden från 1881/1885 till 1896/1900 har prisdifferensen åter vidgats med 10,6; och ändå är till att märka, att om man studerar diagrammet å sid. 93, utvisande bl. a. den allmänna prisnivåns förskjutningar i England och Sverige, finner man, att det först är ungefär från år 1887, som kurvorna börja mera deciderat streta från varandra. Det är således först under tiden därefter, d. v. s. under den egentliga tullreformperioden, som ökningen i prisdifferensen mellan de engelska och svenska prisnivåerna är att finna. Men vid detta förhållande kommer man närmast till samma slutsats som förut, att under den egentliga tullreformperioden en så stark förskjutning i den svenska prisnivåns förhållande till den engelska uppkommit, att denna ej kan förklaras utan med tullpolitikens hjälp och att den just på grund av sin styrka måste ha verkat stimulerande på näringslivet. För den senare perioden har åter förskjutningen i prisdifferensen varit så pass obetydlig, att även om man ville restlöst återföra den på tullpolitiken, skulle denna såsom en stimulus för näringslivet via ett försämrat penningvärde ha varit ganska betydelselös. — Till belysning av den felaktiga överdriften i prof. H:s åskådning, kan än ytterligare andragas, att, såsom reservanterna påvisat (p. 323), realvärdena av jordbruks- resp. industritullarna nådde sina maxima redan 1897 och 1892 på grund av den sedan allt jämt fortskridande försämringen av pänningvärdet. Är denna reservanternas beräkning riktig — något som man efter prövning av densamma har all anledning antaga — har således från mediet av 90-talet ingen tullförhöjning inträffat, som kunnat bidraga till ett höjande av prisnivån; och prof. Heckschers mening ter sig då i en än mera grotesk dager.

Förövrigt innehåller det andra stycket av prof. H:s uppsats ännu några oförsiktiga uttalanden, som måste betecknas som direkt felaktiga. Sedan han riktigt nog framhållit, att det är föga antagligt, att utlänningen på längden vill betala tullen, skriver han (sid. 29): Men »i den mån utlänningen betalar tullen, verkar tullen icke såsom skyddstull, den uppmuntrar ingen inhemsk produktion, och inga för de tullskyddade näringarna gynnsamma verkningar kunna alltså uppstå. Det enda, som i så fall uppnås, är att staten lyckats överflytta en del av tullbeskattningen på utlandet».

Detta är en mycket oklar tankegång. Förmodligen har prof. H. tänkt sig saken så, att de tullar, som eventuellt skulle bäras av utlänningarna, om de vägra härtill, i stället få bäras av de inhemska konsumenterna. Detta är således en sak, som kan tyckas de inhemska producenterna ovidkommande. På annat sätt kan man ej förklara hans yttrande, att i den mån utlänningarna betala tullen, uppstå inga för de tullskyddade näringarna gynnsamma verkningar. Han besinnar tydligen ej, att om utlänningen vägrar att betala tullen och denna kanske således blir fullt effektiv, får staten inga tullinkomster vare sig från utlänningen eller från de egna medborgarna — något som den ju ej heller får, om frihandel råder. Men som staten ändå måste ha pengarna, får den utta dem genom andra skatter. Om emellertid därigenom, att »utlänningen betalar tullen» industriens skattetryck mildras, blir dess situation ju fördelaktigare än vid frihandel. Den har således ovillkorligen en förmån av tullen och tullen verkar således även i detta fall i viss mån uppmuntrande på den inhemska produktionen. Att förbise detta i en tid som vår, då rymden genljuder av vecklagan över industriens allt för hårda skattebelastning, synes något oförlåtligt.

När vidare prof. H. på tal om tullskyddet som kostnad för landet på sid. 31 uttalar, att tullskyddet *alltid* innebär en kostnad för landet, är detta ett för kategoriskt uttryck. Jag har i min bok om tullarna påvisat, att det »ej är absolut säkert, att en moderat skyddstull någonsin kommer att medföra ens en övergående minskning i nationalinkomsten» (p. 86). Som jag emellertid litet längre fram återkommer till denna sak, påpekar jag den endast här, under framhållande av, att prof. H. borde givit sitt uttalande en mera modererad form.

Förutom de nu framförda mera speciella anmärkningarna — vilka visst icke äro de enda, som skulle kunna göras mot framställningen — kan man mot innehållet i detta stycke göra de mera allmänna invändningarna, *dels* att förf. ser allt för pessimistiskt på möjligheten att avskaffa ett tullskydd, om något sådant skulle visa sig önskvärt, och *dels* — något som reservanterna också påpekat — underlåtit, att i samband med erkännandet av uppfostringsskyddets eventuella berättigande framhålla även det berättigade under vissa omständigheter av ett temporärt skydd.

Vad beträffar den första invändningen, är det ju nog sant, att representanterna för »de investerade intressena» i allmänhet med näbbar och klor velat försvara sina privilegier. Men det är ju ändå så, att representanterna för dessa intressen åtminstone i vårt land mer och mer förlorat i makt och betydelse inom den lagstiftande församlingen, och i enlighet härmed ha de även, som åren gått, modifierat sina anspråk. Vi ha ju också från senare tider exempel på, hur man, då det befunnits skäligt, avsevärt nedsatt tullskyddet inom betydande industrier. Skrämselargumentet mot tullarna, att de äro för svåra att avskaffa, då de ej längre behövas, synes mig därför något förlegat. Det har visserligen i äldre tider haft ett

mycket starkt berättigande, men i den demokratiska stäten, där folket självt har makten; synes mig, att dess betydelse ej bör överdrivas.

Vad åter den andra invändningen beträffar, som jag upptar efter reservanterna, så gör jag det så mycket hellre, som jag själv vid flerfaldiga tillfällen framhållit det berättigade i att med tullar skydda en förut blomstrande näring, som tillfälligtvis hotas av undergång, men har utsikt att efter en genomlupen kritisk period åter bära sig. Rättvisligen bör dock anmärkas, att även prof. H. i sin försvarsskrift deklarerar sig som anhängare av jordbrukstullar under nuvarande förhållanden och således åtminstone i ett särskilt viktigt fall tyckes godkänna denna tankegång. I slutet av stycket fem har han föröfrigt även berört frågan, men där får man ej något klart besked om hans ställning till densamma.

I tredje stycket av sina »teoretiska grunder» går härefter prof. H. över till att pröva rimligheten eller snarare orimligheten av »ett system av varaktigt tullskydd». För de flesta ekonomer har denna orimlighet i allmänhet ansetts som självklar, och ser man saken endast från en krematistisk synpunkt, torde detta också i stort sett vara tämligen obestriddt. I själva verket kan dock denna fråga knappast mera grundligt diskuteras utan i samband med frågan om tullarnas inverkan på inkomstfördelningen, en fråga, som förf. först senare tar upp i 7:de stycket av sin framställning. Det är nog emellertid bäst att här behandla dem båda i ett sammanhang.

I förbigående kan dock påpekas, att man även i 3:dje stycket finner en del besynnerligheter. De två viktigaste protektionistiska villomeningar, förf. här tar upp till bemötande, äro: att tullarna skapa ökade arbetstillfällen och att det skulle kunna räknas dem till någon förtjänst, att de skapade ett visst oberoende av utlandet.

På tal om tullar och arbetstillfällen anmärker förf., att det visserligen kan synas ligga nära till hands att använda sig av tullar för att skaffa sysselsättning åt vissa slag av arbetskraft, på vilka det finns en överflödande tillgång, men han avvisar dock denna tanke bl. a. av den orsak, att det ej skulle kunna ske utan på bekostnad av andra näringar. Som motivering för detta senare påstående anför han nu emellertid ingenting annat, än att »det höjda pris på den tullskyddade varan, som konsumenterna måste betala, omöjligt kan undgå att tvinga dem till motsvarande inskränkning i efterfrågan på andra av landets produkter» (p. 35).

Detta är emellertid en något bristfällig bevisföring. Varje läsare med någon eftertanke måste nämligen göra den reflektionen: ja men om efterfrågan efter andra varor i viss mån minskats genom fördyringen av den tullbelagda varan, så har den å andra sidan ju också ökat tack vare den nya köpkraft, som förlänats de genom tullen sysselsatta arbetarna. Något bevis för att en minskning i den totala varuefterfrågan uppstått, har förf. således ej presterat. Som resonemanget står där, är det därför — som föröfrigt så många resonemang i denna uppsats — alltför lösligt och blir därför meningslöst.

Punkten om oberoendet av utlandet synes förf. också behandla något för kavaljeremang. Som reservanterna så trohjärtat försäkra, har aldrig någon tullvän med en smula förnuft i behåll riktat sig emot »det internationella varuutbytet i och för sig». Att genom ett högt tullskydd skaffa sig oberoende av utlandet betyder, det veta också tullvännerna, att beröva sig många och stora fördelar. Men hur ställer sig saken, om vi för någon vara kunde förskaffa oss oberoende av utlandet utan anlåtande av tullskydd, t. ex. genom den upplysnings- och agitationsverksamhet, som »Svenska Veckan» bedriver? Skulle detta innebära någon fördel eller ej? Är med andra ord »Svenska Veckan» kanske endast ett bondfångarförsök i patriotisk maskeradkostym eller i bästa fall en ren meningslöshet? Eller kan den idé, som ligger till grund för denna Vecka, i den mån den realiserar, anses innebära en ekonomisk fördel för landet? Att »Svenska Veckan» skulle vara endast ett slags bondfångeri från våra näringsidkares sida för att sätta dem i tillfälle att lättare klå sina landsmän — ett påstående som man stundom får höra — är väl dock en alltför extravagant åsikt för att tarva en allvarligare vederläggning. Mera reson kan då ligga i antagandet, att den är en ren meningslöshet. Vill man resonera i nära överensstämmelse med den av prof H. förda argumenteringen, resonerar man ungefär så här: Låt svensken köpa utländska varor, om han har lust. Det kvittar lika, om de endast äro lika bra och billiga som hemmavarorna, ty vi få då i stället tillfälle att exportera så mycket mer, nämligen betalningen för den onödiga importen. Det kan således vara skäligen likgiltigt, om vi köpa i in- eller utlandet, endast vi köpa lika varor och till samma pris. Ser man litet nogare efter, gives det likvisst något ekonomiskt berättigande för den idé, i vars tjänst »Svenska Veckan» strider. För att visa detta, behöver man ej ens använda sig av det argument, reservanterna i ett snarlikt fall hänvisa till: att svensk industri eventuellt skulle kunna organiseras bättre, om den ej begränsades av den utländska konkurrensen på hemmamarknaden, utan vi kunna nöja oss med att påpeka, att resultatet av ett kostnadsfritt större oberoende av utlandet med största sannolikhet skulle betyda en större förtjänst på den del av utrikeshandeln, som kvarstod — under förutsättning naturligen att det större oberoendet ej härflöte från några förändringar i utlandet. Det skulle nämligen under sådana omständigheter ske en förskjutning i efterfrågan mellan in- och utland på resp. länders varor, resulterande i att de svenska varorna skulle stiga i värde (mätt i realkostnader) i förhållande till de utländska. Monetärt skulle saken — om vi nöja oss med att tänka på förkrigsförhållandena — avspela sig så, att prisnivån skulle stiga något i Sverige i förhållande till den utländska och vi för våra pengar visserligen få samma mängd utländska varor som förut, men efter som vi nu, sedan prisnivån stigit, också få flera pengar för våra produktiva tjänster, behöva vi alltså betala endast en mindre del av vår lön eller jordränta eller kapitalränta än förut för att förse oss med samma kvantum utländska varor. Vi skulle

också, för vad vi sålde till utlandet, få bättre betalt med hänsyn till de realkostnader, vi haft för varorna. Priset i pengar skulle antagligen bli detsamma som förut, men vi skulle sälja mindre, produktionsmarginalen således flyttas högre upp och därmed varornas genomsnittliga realkostnader minskas. Om vi utan ekonomiska offer kunde minska vårt oberoende av utlandet, vore detta således rent ekonomiskt fördelaktigt. Tydligt är då emellertid också, att fall kunna tänkas, då en tull — låt vara i och för sig innebärande ett offer — ej behövde medföra någon nationalekonomisk förlust, enär den genom det »oberoende av utlandet» och därmed följande vinst, den framkallade, skulle kunna kompensera sin egen förlust.

Ville vi tänka oss detta fall praktiskt, bleve det naturligen fråga om en låg tull, varmed man skulle kunna utestänga en stor utländsk import. Antagligt är således ej, att man i allt för många fall skulle kunna ekonomiskt motivera tullarna med att de vidgade vårt oberoende av utlandet. Men då prof. H:s »teoretiska grunder» ges ut för att vara en »teoretisk analys» av de principiella grundvalarna för ett tullskyddssystem, bör ju rättvisa skipas åt alla håll, så långt det går.

Som vi förut nämnde, kan emellertid domen över ett system av varaktigt tullskydd aldrig slutgiltigt fällas, om ej hänsyn samtidigt tages till tullarnas inverkan på inkomstfördelningen. I det 7:de stycket av sin skrift, där förf. behandlar detta ämne, kommer han efter åtskilliga riktiga resonemanger, till bl. a. den slutsatsen, att en tull — under förutsättning av nationerna som »non-competing groups» — mycket väl kan tänkas höja både löner och kapitalräntor, samt att, under förutsättning, att de rörliga produktionsfaktorerna obehindrat kunna överskrida landgränsen, tullen i stället kan medföra en tillväxt av såväl kapital som arbete i landet. Under den mera realistiska förutsättningen, att dessa produktionsfaktorer visserligen kunna överskrida landgränsen, men först efter övertvinnandet av ett starkare eller svagare motstånd, kan man således också komma till det resultat, att en tull kan verka på så vis, att tack vare densamma både mera kapital och arbete kan hållas kvar i landet samtidigt som arbetarna komma i åtnjutande av en bättre lön, än som vid ren frihandel blivit fallet.

Att detta är ett resultat, som skulle bli följden av ett, vilket som helst, tullsystem, är naturligen ingalunda fallet, utan det är här endast fråga om en teoretisk möjlighet. Om det svenska tullsystemet kan anses ha medverkat till realiserandet av denna möjlighet blir längre fram i någon mån föremål för kommitténs utredningar. Som naturligt är, lämnas emellertid denna mera praktiska fråga utan beaktande i de »teoretiska grunderna» och skall ej heller nu tagas upp i detta sammanhang. Antag emellertid, att vi — såsom reservanterna tyckas ha gjort — genom den praktiska utredningen kommit till den övertygelsen, att vi tack vare våra tullar kunde leva flera här i landet, och att den allmänna välmågan tack vare dem även blivit större, vore det ej då ganska rimligt, om vi ville behålla ett sådant tullskydd och således ej ansåge ett system

i tullkommitténs betänkande men måhända även till någon liten del därpå, att förf. funnit lämpligt, att genom en separatupplaga söka ge ökad spridning åt sitt opus.

Då jag förmodligen i nästa häfte återkommer för att skärskåda de viktigaste partierna av kommittébetänkandet i övrigt, skall jag emellertid söka fatta mig kortare.

F. B.

Rättelser.

- Sid. 183 rad 15 nedifrån står: visade, skall vara: ovanlig glans visade.
» 184 » 11 uppifrån står: en, skall vara: sin.
» 186 » 3 nedifrån står: Stohl, skall vara: Stahl.
-

Vertical line on the left side of the page.

Punkten om oberoendet av utlandet synes förf. också behandla något för kavaljeremang. Som reservanterna så trohjärtat försäkra, har aldrig någon tullvän med en smula förnuft i behåll riktat sig emot »det internationella varuutbytet i och för sig». Att genom ett högt tullskydd skaffa sig oberoende av utlandet betyder, det veta också tullvännerna, att beröva sig många och stora fördelar. Men hur ställer sig saken, om vi för någon vara kunde förskaffa oss oberoende av utlandet utan anlåtande av tullskydd, t. ex. genom den upplysnings- och agitationsverksamhet, som »Svenska Veckan» bedriver? Skulle detta innebära någon fördel eller ej? Är med andra ord »Svenska Veckan» kanske endast ett bondfångarförsök i patriotisk maskeradkostym eller i bästa fall en ren meningslöshet? Eller kan den idé, som ligger till grund för denna Vecka, i den mån den realiseras, anses innebära en ekonomisk fördel för landet? Att »Svenska Veckan» skulle vara endast ett slags bondfångeri från våra näringsidkares sida för att sätta dem i tillfälle att lättare klå sina landsmän — ett påstående som man stundom får höra — är väl dock en alltför extravagant åsikt för att tarva en allvarligare vederläggning. Mera reson kan då ligga i antagandet, att den är en ren meningslöshet. Vill man resonera i nära överensstämmelse med den av prof H. förda argumenteringen, resonerar man ungefär så här: Låt svensken köpa utländska varor, om han har lust. Det kvittar lika, om de endast äro lika bra och billiga som hemmavarorna, ty vi få då i stället tillfälle att exportera så mycket mer, nämligen betalningen för den onödiga importen. Det kan således vara skäligen likgiltigt, om vi köpa i in- eller utlandet, endast vi köpa lika varor och till samma pris. Ser man litet nogare efter, gives det likvisst något ekonomiskt berättigande för den idé, i vars tjänst »Svenska Veckan» strider. För att visa detta, behöver man ej ens använda sig av det argument, reservanterna i ett snarlikt fall hänvisa till: att svensk industri eventuellt skulle kunna organiseras bättre, om den ej begränsades av den utländska konkurrensen på hemmamarknaden, utan vi kunna nöja oss med att påpeka, att resultatet av ett kostnadsfritt större oberoende av utlandet med största sannolikhet skulle betyda en större förtjänst på den del av utrikeshandeln, som kvarstod — under förutsättning naturligen att det större oberoendet ej härflöte från några förändringar i utlandet. Det skulle nämligen under sådana omständigheter ske en förskjutning i efterfrågan mellan in- och utland på resp. länders varor, resulterande i att de svenska varorna skulle stiga i värde (mätt i realkostnader) i förhållande till de utländska. Monetärt skulle saken — om vi nöja oss med att tänka på förkrigsförhållandena — avspela sig så, att prisnivån skulle stiga något i Sverige i förhållande till den utländska och vi för våra pengar visserligen få samma mängd utländska varor som förut, men efter som vi nu, sedan prisnivån stigit, också få flera pengar för våra produktiva tjänster, behöva vi alltså betala endast en mindre del av vår lön eller jordränta eller kapitalränta än förut för att förse oss med samma kvantum utländska varor. Vi skulle

också, för vad vi sålde till utlandet, få bättre betalt med hänsyn till de realkostnader, vi haft för varorna. Priset i pengar skulle antagligen bli detsamma som förut, men vi skulle sälja mindre, produktionsmarginalen således flyttas högre upp och därmed varornas genomsnittliga realkostnader minskas. Om vi utan ekonomiska offer kunde minska vårt oberoende av utlandet, vore detta således rent ekonomiskt fördelaktigt. Tydligt är då emellertid också, att fall kunna tänkas, då en tull — låt vara i och för sig innebärande ett offer — ej behövde medföra någon nationalekonomisk förlust, enär den genom det »oberoende av utlandet» och därmed följande vinst, den framkallade, skulle kunna kompensera sin egen förlust.

Ville vi tänka oss detta fall praktiskt, bleve det naturligen fråga om en låg tull, varmed man skulle kunna utestänga en stor utländsk import. Antagligt är således ej, att man i allt för många fall skulle kunna ekonomiskt motivera tullarna med att de vidgade vårt oberoende av utlandet. Men då prof. H:s »teoretiska grunder» ges ut för att vara en »teoretisk analys» av de principiella grundvalarna för ett tullskyddssystem, bör ju rättvisa skipas åt alla håll, så långt det går.

Som vi förut nämnde, kan emellertid domen över ett system av varaktigt tullskydd aldrig slutgiltigt fällas, om ej hänsyn samtidigt tages till tullarnas inverkan på inkomstfördelningen. I det 7:de stycket av sin skrift, där förf. behandlar detta ämne, kommer han efter åtskilliga riktiga resonemanger, till bl. a. den slutsatsen, att en tull — under förutsättning av nationerna som »non-competing groups» — mycket väl kan tänkas höja både löner och kapitalräntor, samt att, under förutsättning, att de rörliga produktionsfaktorerna obehindrat kunna överskrida landgränsen, tullen i stället kan medföra en tillväxt av såväl kapital som arbete i landet. Under den mera realistiska förutsättningen, att dessa produktionsfaktorer visserligen kunna överskrida landgränsen, men först efter övervinnandet av ett starkare eller svagare motstånd, kan man således också komma till det resultat, att en tull kan verka på så vis, att tack vare densamma både mera kapital och arbete kan hållas kvar i landet samtidigt som arbetarna komma i åtnjutande av en bättre lön, än som vid ren frihandel blivit fallet.

Att detta är ett resultat, som skulle bli följden av ett, vilket som helst, tullsystem, är naturligen ingalunda fallet, utan det är här endast fråga om en teoretisk möjlighet. Om det svenska tullsystemet kan anses ha medverkat till realiserandet av denna möjlighet blir längre fram i någon mån föremål för kommitténs utredningar. Som naturligt är, lämnas emellertid denna mera praktiska fråga utan beaktande i de »teoretiska grunderna» och skall ej heller nu tagas upp i detta sammanhang. Antag emellertid, att vi — såsom reservanterna tyckas ha gjort — genom den praktiska utredningen kommit till den övertygelsen, att vi tack vare våra tullar kunde leva flera här i landet, och att den allmänna välmågan tack vare dem även blivit större, vore det ej då ganska rimligt, om vi ville behålla ett sådant tullskydd och således ej ansåge ett system

av varaktigt tullskydd för en absurditet. På annat sätt skulle saken visserligen te sig, om vi ställde oss på en kosmopolitisk i stället för på en nationell ståndpunkt, men för något sådant äro vi nog, litet var, ännu ej fullt mogna.

Mot resonemangen i 4:de stycket: tullskyddets förhållande till monopol och dumping, har jag ej heller mycket att invända. I detta stycke, liksom i stycket om tullarna och fördelningen, synes förf. i det stora hela ha följt motsvarande partier i min bok Om tullarna (1917). Detta hindrar dock icke, att jag här och där måste sätta ett frågetecken efter förf:s uttalanden. Jag skall emellertid ej trötta med flera exempel, utan nöja mig med ett enda. Förf. framhåller på sid. 41, att den inländske producenten i regeln tar tullskyddet fullt i anspråk och att tullar därför knappast kunna tjäna såsom något säkerhetsmedel mot dumping. Häremot ha emellertid reservanterna invänt, att just faran för utländsk dumping i en mängd fall torde medföra, att tullskyddet icke fullt utnyttjas av den svenska industrien och att tullskyddet därför verkligen i en mängd fall tjänstgör såsom ett bålverk mot dumping. Som denna invändning ju ligger snubblande nära till hands, kan man väl antaga, att den också verkligen framställts under kommitténs diskussioner och ej först i den skrivna reservationen; och det är väl närmast för att bemöta denna invändning, som förf. i detta sammanhang erinrar om, att tullarna befordra monopolbildningarna inom landet med därav följande prisstegring. Hans tankegång är tydligen denna: tullarna kunna tjäna till skydd mot dumping endast om de ej fullt utnyttjas. Reservanternas invändning har mycken liten betydelse, ty »uppenbarligen erbjuder det de största svårigheter att med tullar av något så när rimlig höjd uppnå säkerhet för att någon del av tullskyddet skall förbli obegagnad, i *synnerhet* (kursiveringen av mig) som tullarna, enligt vad förut visats, befordra monopolbildningarna inom landet med därav följande prisstegring» (p. 41).

Förf. tyckes här förbise, att monopolisten väl som regel, om han utnyttjar tullskyddet fullt ut, gör en extra vinst, som ej är behöflig för näringens uppehållande, och att han således utan att hota sin affär eller rubba sin drift kan när som helst sänka sitt pris och därmed göra tullen till ett mer eller mindre effektivt bålverk mot den utländska dumpingen. I den mån tullarna medverka till uppkomsten av monopol, som veta förskaffa sig extra vinster genom ett fullt utnyttjande av tullskyddet, är därför faran ej synnerligen stor, att ej tullarna skola förmå hindra den utländska dumpingen att derangera näringslivet. Helt annorlunda ställer sig förhållandena däremot, då det gäller näringar under fri konkurrens. I allmänhet har väl tullskyddet här till följd, att näringen utvidgas till den gräns, där den marginella produktionen jämt och nätt skyddas av tullen under normala förhållanden. Men för sådant fall blir tullen tydligen ineffektiv såsom skyddsmedel mot dumping. Medan man således enligt författarens framställning snarast kommer till den uppfattning, att tullarnas monopolfostrande egenskap skulle göra det

än mer utsiktslöst att söka använda dem som skyddsmedel mot dumping, torde förhållandet i själva verket vara det rakt motsatta. I den mån tullarna fostra monopol, få de i stor utsträckning anses tjänliga som skydd mot dumping, men eljest är deras brukbarhet för detta ändamål ringa. —

I 5:te stycket behandlar förf. »övergångstullar och skydd mot rubbningar».

Beträffande övergångstullarna medger förf. deras principiella berättigande, men anser, att de kunna fylla sitt syfte endast om skyddet från början ställts på avskrivning efter en synnerlig fast plan. Med förf. instämmer jag i, att detta sätt att ordna frågan om övergångstullarna vore det bästa, om man verkligen från början kan överblicka situationen så väl, att en dylik plan redan då låter sig uppställa och rationellt genomföra. Men även om detta ej är möjligt, synas mig övergångstullar, d. v. s. successivt fallande tullsats, i många fall kunna vara att föredraga framför inga tullar alls. Även på detta vis kan utan tvivel en kritisk övergång i många fall göras mera mjuk, än om tullsatserna med en gång avskrevos eller de aldrig anlätades.

Tankegången, att man genom tullar skulle kunna mildra konjunkturvägornas förhärjande verkningar, avvisar förf. under hänvisning till den omständigheten, att marknadens ökade utsträckning i och för sig är ägnad att verka utjämnande på prisrörelserna. Beträffande denna punkt kan jag endast instämma i reservanternas omdöme och citerar därför här ordagrant: »Detta argument må gälla vad det kan för andra länder, men för Sverige är det knappast hållbart. Då de regelbundna konjunkturväxlingarna väsentligen äro en variation i produktionen av fast kapital och då Sveriges stora exportnäringsvärdingar väsentligen leverera material till en sådan produktion, så blir det svenska näringslivet ovillkorligen i hög grad beroende av de stora konjunkturväxlingarna i världen. Då själva orsaken till konjunkturväxlingarna alltså i huvudsak ligger utanför landet, kan man icke rimligen anta, att konjunkturväxlingarna skulle bli svagare vid frihandel, än de varit vid tullskyddssystemet. Snarare kan man då antaga, att det i Sverige bestående tullskyddet för andra näringar än dem, som direkt påverkas av konjunkturerna, i den mån det givit arbetskraften sysselsättning i dylika näringar, bidragit till att förekomma ett onödigt starkt bakslag under depressionsperioden». —

Slutligen diskuterar förf. i 6:te stycket tullarnas betydelse för »folkkraft och krigsberedskap» och i 8:de stycket vad hänsyn, som bör tagas till främmande länders tullpolitik, när det gäller att träffa egna handelspolitiska avgöranden. På det hela taget tror jag mig kunna instämma i de i dessa partier uttalade meningarna, och jag skall ej uppehålla mig vid dem, då jag fruktar, att jag redan dragit allt för stora växlar på läsarens tålamod. Undrande frågar han sig förmodligen ändå, varför jag tröttat honom med en så vidlyftig kritik av en skrift, som jag tydligen ej synes värdesätta synnerligen högt, och mitt svar blir, att det berott huvudsakligen på uppsatsens plats

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Utg. AXEL HASSÉLROT. Arg. 6. H. 2. Sthlm 1924.
- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning.* 1921. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1924.
- Ekonomiska Samsfundets Tidskrift.* Ny serie. H. 2. Hfors 1924.
- Finisk Kommunaltidskrift,* utg. av Kommunala Centrälbyrån i Finland. Arg. IX. Nr 4-6. Hfors 1924.
- Finisk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik,* utg. av R. F. v. WILLEBRAND. T. XCVI. H. IV-VI. T. XCVII. H. I-III. Hfors 1924.
- Helsingfors stads statistik.* II. Utrikes handel. 1922. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1923. — IV. Helsingfors stads tekniska verk. 1923. Utg. av Styrelsen för Helsingfors stads tekniska verk. Hfors 1924. — V. Stadens räkenskaper och bokslut. 1923. Berättelse avgiven av Helsingfors stads drätselkontor. Hfors 1924.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom SVEN TUNBERG. Arg. 44. H. 3. Sthlm 1924.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Arg. XX. Nr 15-20. Sthlm 1924.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1924. N:o 8-9. — Revue internationale des Institutions Economiques et Sociales. Année II. N:o 3. Rome 1924.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av K. Kommerskollegium. Arg. 41. Nr 15-19. Sthlm 1924.
- Kommunalkalender för Helsingfors stad.* 1923. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. 1923. Hfors 1923.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gevle.* 1924. H. 1. Gevlé 1924.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XIX. Nr 31-40. Hfors 1924.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie et du Travail. 1924. N:o 6-8. Bruxelles 1924.
- Rivista Internazionale di scienze sociali e discipline ausiliarie.* Anno XXXIII. Vol. XCIX. Fasc. CCCLXXIX-CCCLXXX. Vol. C. Fasc. CCCLXXXI. Roma 1924.
- Samling av anmälningar till sjukkaseregistret.* 1924. Nr 1. Sthlm 1924.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret.* 1924. Nr 1. Sthlm 1924.
- Skandinaviska kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift utgiven av Statistiska avdelningen. 1924. Nr 4. Sthlm 1924.
- Skogen.* Utg. av Sv. Skogsvårdsföreningen. Arg. 11. H. 8-10. Sthlm 1924.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* 1924. H. 6-7. Sthlm 1924.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1924. Nr 8-9. Sthlm 1924.
- Statistisk Månadsskrift.* Arg. XIX. H. 6-8. Sthlm 1924.
- Statistisk Årsbok för Göteborg.* 1924. Gbg 1924.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad.* 1923. Hfors 1923.
- Statsökonomisk Tidskrift,* utg. av Bestyrelsen för den Statsökonomiske Forening. Red. THV. AARUM. 1924. H. 1-2. Kria 1924.
- Svensk Finansledning.* Arg. II. Nr 42-52. Arg. III. Nr 1-2. Sthlm 1924.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och AXEL BOETHIUS. Arg. XIV. H. 6. Sthlm 1924.
- Svenska Landsbyggdets Kommunaltidning.* Red. GUSTAV A. ALDEN och JANRIK BRÖMÉ. 1924. Nr 8-9. Sthlm 1924.
- Svenska Stadförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOLM. Arg. 16. H. 5-6. Sthlm 1924.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetsinställelser och kollektivavtal samt förlikningsmännens verksamhet år 1923. Av K. Socialstyrelsen. — Olycksfall i arbete år 1921. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1924.
- Tiden.* Red. GUSTAV MÖLLER, NILS KARLEBY, ERNST WIGFÖRSS. 1924. N:o 5. Sthlm 1924.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1924. H. 4. Hfors 1924.
- Timarit.* Lögfrædinga og hægfrædinga. Ár H. H. L. Reykjavik 1924.
- Tirfing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUG. LJUNGGREN. Arg. 18. H. 5-6. Sala 1924.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität Kiel. Herausgegeben von Dr. sc. pol. BERNHARD HARMS. Band. 20. Heft. 4. Kiel.
- HECKSCHER, ELI F., Pullfrågan. Sthlm 1924. Albert Bonniers Förlag.
- SCHALLING, ERIK, Vem äger våra kyrkor och deras egendom? Sthlm 1924. Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bökförlag.

**Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget**

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder 31. 1924

c:a 53,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
och Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter.